

הגדה של פסח מבוארת על פי רבותינו הראשונים.

עיקר מצוות ליל הסדר הוא מצוות "והגדת לבנך ביום ההוא", כלומר לבאר את פשט דברי ההגדה, עד שנרגיש כאילו אנו יצאנו ממצרים.

ולא לחינם טרחו הראשונים לבאר ולפרש את פשט דברי ההגדה, ומהם: הריטב"א, רש"י, מחזור ויטרי, הראב"ן, הרשב"ץ, האבודרהם, האו"ח, שבולי הלקט, ועוד.

בהגדה זו משולבים דברי רבותינו הראשונים בתוך דברי ההגדה, כך שכל אחד יוכל לבאר למסובין בליל הסדר את פרוש ההגדה ואת הקשר בין פסקא לפסקא. יהי רצון שנזכה לגאולה השלימה במהרה בימנו אמן.

להצלחה וזרע קודש במהרה לאפרת תהלה בת יונה, אפרת בת אהובה, הדר בת הדסה, ורד בת מרגלית, אפרת בת דינה, שיזכו להיפקד עוד השנה בזרע חייא וקיימא לעבודתו יתברך, אמן.

מהדורת תשפ"ד

להארות והערות ולקבלת הקובץ שלח מייל ל:

A160161162@GMAIL.COM

סימן לסדר של פסח

קדש. ורחץ. כרפס. יחץ. מגיד. רחצה. מוציא. מצה. מרור. כורז. שלחן עורז. צפון. ברז.

הלל. נרצה.

טוב לומר קודם הקידוש 'קדש', וקודם רחיצת הידים 'ורחץ', וכן על זה הדרך, כי נרמזו בו סודות

נפלאים.

קודם הסדר אומר: אתקינו סעודתא דמלכא עלאה, דא היא סעודתא דקדשא ברין היא

ושכינתה.

וטוב לומר (מובא בסידור בית יעקב): רבוננו של עולם, אתה יודע כי בשר אנחנו ולא בינת אדם לנו ואין אתנו יודע עד מה, לכן יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו, שיעלה ויבוא ויראה וירצה לנחת רוח לפניך כל המצות הנעשים בלילה הזאת על ידינו, לתקן כל אשר פגמו בעולמות העליונים על ידי חטאתינו ועוונותינו ופשעינו, ולתקן כל הניצוצות שנפלו תוך הקלפות, ולגרם שפע וברכה רבה בכל העולמות, ואל יעכב שום חטא ועון והרחור רע את מעשה המצות האלה. ויהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצרך מחשבתנו זאת הפשוטה, עם פונת בניה ידידיה היודעים ומכונים כל שמותיה הקדושים והנוראים, וכל פונות וזווגי מדות העליונות הנעשים על ידי מצות האלה. ויהי נעם אדני אלהינו עלינו, ומעשה ידינו בוננה עלינו, ומעשה ידינו בוננהו.

מצוות צריכות כוונה

כתב החיד"א (בציפורן שמיר) שלדעת רוב הפוסקים מצות צריכות כוונה, וכמה מצוות מקיים

האדם ואינו נותן אל לבו וכו' אשר על כן עמד ותקן תפלה כוללת בלילה הקדושה הזו, וזו תארה:

לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתה, ברחילו ורחימו ורחימו ורחילו, ליחדא שם י"ה ברו"ה ביהודא שלים בשם כל ישראל, חרי אנחנו מוכנים לקיים מצות הקדוש על כוס ראשון, ומצות לשתותו בהסבה, ומצות נטילת ידים לטבול ראשון, ומצות אכילת הכרפס ולטבלו בחמץ (או במי מלח), ומצות בציעת המצה האמצעית לשתיים [פצורת דל"ת וי"ו], ומצות עשה להגיד שבחי המקום ברוך הוא בספור יציאת מצרים, ומצות ההגדה וברכת גאל ישראל על כוס שני, ומצות שתיתו בהסבה, ומצות נטילת ידים לסעודה, ומצות אכילת המוציא, ומצות עשה דאכילת המצה, ומצות אכילתו בהסבה, ומצות אכילת המרור ולטבלו בהרסה, ומצות הכורך בהלל הזקן, ומצות אכילתו בהסבה, ומצות אכילת הסעודה לכבוד יום טוב, ומצות אכילת אפיקומן על השבע זכר לפסח, ומצות אכילתו בהסבה (ומצות הזמון אם הם שלשה), ומצות עשה של ברכת המזון, ומצוה לומר ברכת המזון על כוס שלישי, ומצות שתיתו בהסבה, ומצות גמר ההלל וכו' לעולם חסדו ונשמת על כוס הרביעי, ומצות שתית כוס רביעי בהסבה, ומצות ברכה אחרונה שעל היין, וכל

המִצְוֹת הַבְּלוּלוֹת בָּחַם וּנְלוּוֹת עִמָּהֶם. וְאַנְחֵנוּ מְכוּנִים בְּכָל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה וּבְכָל הַמִּצְוֹת שֶׁעָשִׂינוּ מֵעוֹדֵנוּ וְנִלְמַד כָּל יְמֵי חַיֵּינוּ בְּעִזְרָתָהּ, וְכָל מַחֲשָׁבָה וְדַבּוּר וּמַעֲשֶׂה בְּכָל דְּבַר שֶׁבִקְדֻשָּׁה, הַכֹּל לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְפָנֶיהָ שֶׁלֹּא עַל מִנַּת לְקַבֵּל פָּרָס בְּשׂוּם צַד, וְאַנְחֵנוּ מְכוּנִים לְתַקֵּן שְׂרָשׁ הַבְּרָכוֹת וְחִלּוּד בְּמִקּוֹם עֲלִיּוֹן, וְאַנְחֵנוּ מְכוּנִים לְקַשֵּׁר נַפְשֵׁנוּ וּלְהַדְבִּיקָהּ אֶל שְׂרָשָׁהּ לְהַשְׁלִים אֵילָן הָעֲלִיּוֹן וְאֵדָם הָעֲלִיּוֹן וּלְתַקֵּנוֹ, וּלְחַבֵּר הַדּוּדִים יַחַד בְּאַהֲבָה וְאַחֻזָּה, וּלְהַבִּיא כָּל אֲמוֹת הָעוֹלָם תַּחַת יָד ה' שְׂכִינָתָא תַתָּא, וּלְהַבִּיא כָּל אֱלֹהִים אֲחֵרִים תַּחַת רְשׁוּת שְׂכִינָתָא עֲלֵאָה.

וַיְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיהָ יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁאֵל יַעֲקֹב שׁוּם חֲטָא וְעוֹן וְהִרְחֹר וְאִשְׁמָה וְרָשָׁע אֵת בְּרָכוּתֵינוּ וּמִצְוֹתֵינוּ וְלִמּוּדֵנוּ. וַיְהִי הַכֹּל חָשׁוּב וּמְקַבֵּל וּמִרְצָה לְפָנֶיהָ לְהַעֲלוֹת עַל יְדֵיהֶם כָּל בְּרוּרֵי וְנִיעּוּצֵי הַקְדְּשָׁה אֲשֶׁר נִתְפָּזְרוּ עַל יְדֵינוּ בֵּין הַקְּלָפוֹת, "חֵיל בָּלַע וַיִּקְאֵנוּ מִבִּטְנוֹ יוֹרִישָׁנוּ אֵל", וְתַצְרֵפֵם עִם שְׂאֵר בְּרָכוֹת וּמִצְוֹת וְלִמּוּד בְּנֵיהָ הַיּוֹדְעִים וְהַמְכוּנִים כָּל הַכּוֹנֵנוֹת הָרְאוּיֹת לָכוֹן, וּמַעֲשֵׂיו אֲנַחְנוּ מְכוּנִים בְּכָל, לְדַעַת רַשְׁבִּי" עָלֵיו הַשְּׁלוֹם וְרַבִּי אֱלֵעָזָר בֶּנִּי עָלֵיו הַשְּׁלוֹם, וְיוֹתָם בֶּן עֲזִיחֵי עָלֵיו הַשְּׁלוֹם, הַקְדוּשִׁים. וְהָרִי אֲנַחְנוּ סוֹמְכִים עֲלֵיהֶם בְּכָל מִכָּל כָּל. וַיְהִי נָעַם אֲדָנֵי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֶׂה יְדֵינוּ בּוֹנֵנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֶׂה יְדֵינוּ בּוֹנֵנָה. יַחֲדוּ לְרָצוֹן אֲמָרֵי פִי וְהַגִּיזוּן לְבִי לְפָנֶיהָ יי צוּרֵי וְגֹאֲלֵי.

❁ קדש

מוזגין כוס ראשון ומקדש עליו ומברך שהחיינו. וכל אחד ימזוג לחברו דהוי דרך חירות. **הכוס** צריכה להכיל מינימום שיעור של 'רביעית' יין [לגר"ח נאה: 86 סמ"ק, ולחזו"א: 150 סמ"ק]. **ויש** אומרים שצריך לשתות רוב הכוס אפילו אם הוא מחזיק כמה רביעיות, לכן לא יקח כוס גדולה מידי שלא יצטרך לשתות הרבה.

טוב שקודם הקידוש יאמר בקשה זו (לשון חכמים ח"א)

לְשֵׁם יְהוָה קִדְּשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׂכִינָתָהּ. בְּדַחֲלִי וְרַחֲמֵינוּ. וְרַחֲמֵינוּ וְדַחֲלִי. לְיַחְדָּא שֵׁם יי"ה בּוֹ"ה, בְּיַחְדָּא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל. [וּבְשֵׁם כָּל-הַנִּפְשוֹת וְהַרוּחוֹת וְהַנְּשָׁמוֹת וּמִלְּבוּשֵׁיהֶם וְהַקְּרוֹבִים לָהֶם, שֶׁמִּפְּלֹטֹת אֲצִילוֹת בְּרִיאָה יִצְרָה עֲשִׂיָּה, וּמִפְּלִפְרֵי אֲצִילוֹת בְּרִיאָה יִצְרָה עֲשִׂיָּה, וְכָל-פְּרָצוֹף וְסִפְרָה]. הִנֵּה אֲנִכִּי בָּא לְקַיֵּם מִצְוַת עֲשֶׂה מִן הַתּוֹרָה שֶׁל קִידּוּשׁ יוֹם טוֹב שֶׁל חַג הַמִּצְוֹת, וּלְקַיֵּם מִצְוַת עֲשֶׂה דִרְבָּנָן לְקַדֵּשׁ עַל חַיֵּינוּ, וּלְשִׁתּוֹת כּוֹס רִאשׁוֹן מֵאַרְבַּע בּוֹסוֹת יַיִן שֶׁתִּקְנוּ חֲכָמִים בְּלִיל חַג הַמִּצְוֹת, בְּדִי לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרֵנוּ וְלַעֲשׂוֹת רָצוֹן בּוֹרְאֵנוּ. לְתַקֵּן שְׂרָשׁ מִצְוָה זוּ בְּמִקּוֹם עֲלִיּוֹן. [וּלְהַעֲלוֹת מִיַּיִן נֹקְבִין מִבִּירוּרֵי אוֹרוֹת וּכְלִים הָרְאוּיִם לְהַתְּבַרֵּר עַל יְדֵי מִצְוָה זוּ בְּלִילָה הַזֹּאת, וַיַּעֲלֵנוּ הַמִּיַּיִן נֹקְבִין מִמִּדְּרָגָה לְמִדְּרָגָה עַד רוּם הַמַּעֲלֹת, וַיִּמְשְׁכוּ אוֹרוֹת הַמוֹחִין מִרוּם הַמַּעֲלֹת, מִמִּדְּרָגָה לְמִדְּרָגָה כְּפִי הַסֵּדֶר הָרְאוּי לְהַמְשִׁיךְ בְּלִילָה הַזֹּאת עַל יְדֵי מִצְוָה זוּ, וַיְהִיו נַעֲשִׂים כָּל הַזּוּגִים הָעֲלִיּוֹנִים הָרְאוּיִם לְהִיוֹת בְּלִילָה הַזֹּאת בְּעוֹלָמוֹת הַקְדוּשִׁים: וַיְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיהָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיַּעֲלֶה

לפניך כאלו כונתי בכל הכונות הראויות לכוון בעלית המיין נוקבין, ובהמשכת אורות המוחין, ובהמשכת שפע כל הזיוגים הקדושים, ובכל שמות הקדוש שראוי לכוון במצוה זו בלילה הזאת, ויעלה לפניך כאלו כונתי בכל-הכונות הראויות לכוון בכונות הפונות היד האוחזים בו, וביין שבתוכו ובמזיגתו במים]. ויעלה לפניך כאלו כונתי בכל-הכונות הראויות לכוון בברכת הקדוש מתחילה ועד סוף, וכאלו כונתי בכל-הכונות הראויות לכוון בשתייה של היין דכוס ראשון מארבע כוסות שתקנו חכמים בלילה הזאת, וכאלו כונתי בכל-הכונות הראויות לכוון במעשה ודבור וכוונה ומחשבה ורעותא דלבא, ויתקנו כל-נפשות רוחות ונשמות חיות יחידות דכללות אצילות בריאה יצירה עשיה, וכל-פרטי אצילות בריאה יצירה עשיה דכל פריצות וספירה, ויתחדו ארבע אותיות הוי"ה שהם נפש רוח ונשמה חיה יחידה דכללות ופרטות אצילות בריאה יצירה עשיה, ביחודא שלים, אשר בהם יתפשט שפע אור אין סוף, ומשם ימשך שפע וברכה רבה בכל העולמות, לזכך נפשנו ורוחנו ונשמתנו שיהיו ראויים לעורר מיין נוקבין. ויהי נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננה:

כל אחד מבני הבית יקח כוסו בידו ויעמדו.

יקבל המקדש את הכוס בשתי ידיו משתי ידיו של אדם אחר, ויאחזנו רק ביד ימין, ויקדש, ויכוין להוציא את השומעים ידי חובת כוס ראשון, וגם הם יכוננו לצאת ידי חובה. ולדעת השו"ע יכוין לפטור בברכה זו גם את הכוס השני.

כשחל בשבת מתחיל:

יום הששי, ויכלו השמים והארץ וכל צבאם, ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה, ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלקים לעשות.

כשחל ביום חול מתחיל מכאן:

אלה מועדי יהוה מקראי קדש, אשר תקראו אתם במועדם, וידבר משה את מועדי יהוה אל בני ישראל.

סברי מרגו:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן.

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו. ותתן לנו יהוה אלהינו באהבה [בשבת: שבתות למנוחה ו] מועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון, את יום [השבת הזה ואת יום] חג המצות הזה, זמן חרותנו [באהבה] מקרא קדש, זכר ליציאת מצרים. כי בנו בחרת

ואותנו קדשת מכל העמים, [ישבת] ומועדי קדשך [באהבה וברצון] בשמחה ובששון הנחלתנו. ברוך אתה יהוה, מקדש [השבת ו]ישראל והזמנים.

כשחל במוצאי שבת מוסיפים עוד שתי ברכות, קודם ברכת "שהחיינו".

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, בורא מאורי האש.

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם המבדיל בין קדש לחל, ובין אור לחשך, ובין ישראל לעמים, ובין יום השביעי לששת ימי המעשה, בין קדשת שבת לקדשת יום טוב הבדלה, ואת יום השביעי מששת ימי המעשה הקדושה, הבדלה והקדושה את עמך ישראל בקדושה. ברוך אתה יהוה, המבדיל בין קדש לקדש.

יכיון לפטור בברכת שהחיינו גם את מצות אכילת מצה ושאר מצוות ליל הסדר.

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

וישנה היין בהסבה על צד שמאל, וישנה רביעית או לפחות רוב רביעית, ולא יכרך ברכה אחרונה אפילו אם שתה רביעית (שו"ע תעג,ב). וראוי ליהרהר שלא לשתות יין בין כוס ראשון לשני, כדי שלא ישתכר וימנע מלעשות הסדר וקריאת ההגדה (שם).

✿ ורחץ

יטול את ידיו, כיוון שכל דבר שטיבולו במשקה צריך נטילה, וכעת אנו מטבילים את הכרס במי מלח או חומץ. אולם אין מברכין על נטילה זו (שו"ע תעג,ו). וחלק מבני עדת תימן מברכים על נטילה זו, וכדעת הרמב"ם.

קודם שיטול ידיו טוב לומר: לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתיה, בדחילו ורחימו, ורחימו ודחילו, ליחדא שם י"ה בנ"ה, ביחדא שלים בשם כל ישראל, תריני בא לקים מיצה גשה דרבנן לרחוץ ידי קודם טבול הכרס במשקה, באשר תקנו חכמים זכרונם לברכה בליל חג המצות, כדי לעשות נחת רוח ליוצרינו ולעשות רצון בוראנו, לתקן שרש מיצה זו במקום עליון. ויהי נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו:

✿ כרפס

המנהג לקחת 'סלרי', אמנם אפשר לצאת ידי חובה בכל סוג של ירק שברכתו אדמה, כגון: פטרוזליה, צנון, תפוח אדמה. [אולם לא יקח חסה כי הוא למרור].

וקודם שיברך יאמר: לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתיה, בדחילו ורחימו, ורחימו ודחילו, ליחדא שם י"ה בנ"ה, ביחדא שלים (יהודה) בשם כל ישראל, תריני בא לקים מיצות גשה דרבנן, לאכול כרפס בלילה הזאת ולטבול במשקה, כמו שתקנו חכמים

זכרונם לבִּרְכָּה, כְּדֵי לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְיֹדְעֵנּוּ וְלַעֲשׂוֹת רַצּוֹן בּוֹרְאֵנוּ, לְתַקֵּן שְׂרֵשׁ מִצְוָה זוּ בְּמִקּוֹם עֲלִיּוֹן. וְיִהְיֶה רַצּוֹן מִלְפָּנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַלֹּהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שִׁיעֲלָה לְפָנֶיךָ כָּאֵלּוּ כּוֹנְנִי בְּכָל הַכּוֹנְנוֹת הָרְאוּיֹת לָכֵן בְּבִרְכָּה וּבְאַכִילָה שֶׁל הַכֶּרֶס בְּלִילָה הַזֹּאת, וְהַרְיֵנִי מִכּוֹן לִפְטוֹר בְּבִרְכָּה זוּ שֶׁאֶבְרָךְ עַל הַכֶּרֶס גַּם אֶת אֲכִילַת הַמְרוֹר אֲשֶׁר אוֹכֵל בְּלִילָה הַזֹּאת. וְיִהְיֶה נֶעֱם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנְנָה:

יזהר להשאיר מהכרס בקערה כדי שיהיה סדר הקערה שלם עד אכילת מצה ומרור.

יקח כרפס פחות מכזית ויטבילו במי מלח או בחומץ ויכוין לפטור בברכה זו גם אכילת מרור.

[כ"פ השו"ע (תעג,ו) ולדעת הרמב"ם לוקח כזית ומטבל בחרוסת].

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הָאֲדָמָה.

ויאכל בלא הסבה (ברכ"י תעג,יד ע"פ הסוד). וי"א שאם רוצה להסב רשאי (חזו"ע כרפס ג').

יחצ

יחצה בידו את המצה האמצעית לשנים, ויבצע חלק אחד גדול יותר מהשני. ויש נוהגים על פי הסוד לבצוע את החלק הגדול בצורת אות וא", ואת החלק הקטן בצורת דל"ת [ואם המצה קשה יכוין כן רק במחשבתו]. **והטעם** שחוצהו לשנים, כדרכו של עני שאוכל לחם פרוס ולא שלם, כך אנו מברכים על מצה פרוסה ולא שלימה (פסחים קטו).

וקודם שיחצוהו טוב שיאמר: **לְשֵׁם יְחֻד קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשִׁכְיִנְתָּה בְּדַחִילוֹ וּרְחִימוֹ, וּרְחִימוֹ וּדְחִילוֹ, לְיַחְדָּא שֵׁם יי"ה בְּרִי"ה, בְּיַחְדָּא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל.** **הַרְיֵנִי בָּא לְקִים בְּלִילָה הַזֹּאת שֶׁל חֵג הַמִּצּוֹת, מִצְוַת יַחֲצֵה בְּצוֹרֶת ה', בְּמִצְוַת הַשְׁנֵיָה הַרְוּמֹת לְבִינָה שֶׁהִיא בְּסוּד ה', וְהַרְיֵנִי מַחְבֵּר חֵלֶק הַדִּלְ"ת הַרְוּמִי לְמַלְכוּת, עִם הַמִּצְוָה הָרִאשׁוֹנָה הָעֲלִיּוֹנָה הַרְוּמֹת לְחֻבְמָה הַנִּקְרָאת יו"ד, וּבְכַתּוּב יְהוָה בְּחֻבְמָה יֶסֶד אֶרֶץ. וְהַרְיֵנִי מַעֲנִיעַ חֵלֶק הוּא"ו לְאַפִּיקוֹמֵן, וְיַעֲלָה לְפָנֶיךָ כָּאֵלּוּ כּוֹנְנִי בְּכָל הַכּוֹנְנוֹת הָרְאוּיֹת לָכֵן בְּמִצְוָה זוּ. וְיִהְיֶה נֶעֱם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנְנָה:**

את החצי הקטן יניחנה בין שתי המצות השלימות (ויבצע עליו בברכת מוציא מצה), ואת החצי הגדול המיועד לאפיקומן יניחנו תחת המפה וזכר "למשארותם צרורות בשמלותם על שכמם" (שמות יב, לד). ועוד שעל ידי כך יראו התינוקות וישאלו מפני מה אנו מטמינים את המצה ועדיין לא אכלנו. **ויש שנהגו** להחביאו כדי שישארו הילדים ערים.

יש נוהגים לאכול כאן את הביצה ויברכו עליה 'שהכל' (ויש שנוהגים לאוכלה בתוך הסעודה), וקודם שיאכלנה יאמר: **"זכר לקרבן חגיגה".**

מגיד

מאימתי נכתבה ונסדרה ההגדה ומי סדר את נסח הכרכות והתפלות?

לאחר יציאת בני ישראל ממצרים היו היוצאים מספרים לבניהם בעל פה את הנסים והנפלאות לקיים את מצות "והגדת לבנך", לאחר מכן באו אנשי כנסת הגדולה ותקנו ברכות ותפלות ואספו את הדרשות מהחכמים בימי הבית השני, ולאחר מכן באו התנאים והוסיפו עליהם דרשות שונות, ובתקופת האמוראים היתה ההגדה שלמה עד ברכת "אשר גאלנו" ולאחר מכן הוסיפו עליהם מאמרים ופיוטים.

יאמרו את ההגדה בשמחה והתלהבות, וירבו לספר במדרשי חז"ל בנפלאות אשר עשה ה' עם אבותינו, ויכוון לקיים בזה מצות עשה מן התורה, שנאמר "והגדת לבנך". וגם הנשים חייבות בסיפור יציאת מצרים, וצריך לתרגם להן את ההגדה בשפה המובנת להן.

וקדם שיתחיל יאמר בקשה זו (מלשון חכמים):

לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתה ברחילו ורחימו, ורחימו ורחילו, לנחדא שם י"ה בנ"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל, [ובשם כל הנפשות והרוחות והנשמות ומלבושיהם והקרובים להם, שמקלות אצילות בריאה יצירה עשיה, ומכל פרטי אצילות בריאה יצירה עשיה דכל פרצוף וספירה]. הנה אנכי בא לקיים מצות עשה מן התורה לספר ביציאת מצרים בלילה הזאת, שהיא ליל חג המצות כמו שאנו יהנה אלהינו בתורתו הקדושה "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה יהנה לי בצאתי ממצרים", כדי לעשות נחת רוח ליוצרנו ולעשות רצון בוראנו, לתקן שרש מצנה זו במקום עליון.

ויהי רצון מלפניך יהנה אלהינו ואלהי אבותינו שתהיה חשובה ומקבלת ומרצה לפניך מצנה זו של ספור יציאתנו ממצרים בלילה הזאת. ויעלה לפניך כאלו כונתי בכל הפנות הראויות לכון במעשה ודבור ומחשבה ורעותא דלבא, [ויתקנו כל נפשות רוחות ונשמות חיות יחידות של כללות אצילות בריאה יצירה עשיה, ושל כל פרטי אצילות בריאה יצירה עשיה, דכל פרצוף וספירה, ויתחדדו ארבע אותיות הנה"ה שהם נפש רוח ונשמה חיה יחידה דכללות אצילות בריאה יצירה עשיה, ביחודא שלים (יהנה) אשר בהם יתפשט שפע אור אין סוף ברוך הוא, ומשם ימשך שפע וברכה בכל העולמות לזכר נפשונו ורוחנו ונשמנו שיהיו ראויים לעורר מין נוקבין]. ויהי נעם יהנה אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו.

יש לכוון לקיים מצות עשה לספר ביציאת מצרים בליל פסח.

[לדעת הרמב"ם מוזגים כאן כוס שני, ולדעת השו"ע מוזגים לאחר אמירת 'הא לחמא עניא'.

יש לומר את ההגדה בקול רם ובניגון, בדרך שעשו אבותינו במצרים שאמרו שירה והלל על אכילת מצה, שנאמר (ישעיהו ל, בט): "השיר יהיה לכם כליל התקדש חג" [שבה"ל סי' ריח; מחז"ו סי' סט].

פיסקה זו כוללת שלשה חלקים: א. הודעה שהמצה היא לחם עוני אותו אכלו אבותינו. ב. קריאה לעניים ולבני ביתו לבוא לסעוד ולקיים את המצוות החג. ג. איחולי ברכה שלשנה הבאה נהיה בארץ ישראל ונהיה בני חורין משעבוד האומות.

[גירסת הרמב"ם]: **בְּהִילּוֹ יִצְאָנוּ מִמִּצְרַיִם.**

יגלה המצות ויגביה הקערה (שו"ע תעג,ו)^א ויש מגביהים רק את המצה האמצעית (בא"ח צו, לג).

הָאֵל לַחֲמָא עֲנִיא^ב,

^א **בלקוטי יושר כתב** (דף פד) שהטעם להגבהת הקערה, כדי שיראו המסובים את המצות שבקערה ויחבבו את המצוה, כמו שאמרו (פסחים קטו): בגמרא שהמצה נקראת 'לחם עוני' לפי שאומרים עליה דברים הרבה, כלומר ההגדה וההלל. **ויש שכתבו** שלשמחה בעלמא מגביה הקערה, כמו שמגביהים הכוס כשאומרים "לפידך אנחנו חייבים" שאינו אלא לשמחה. [ראב"י"ה סי' תקכה, מהרש"ל סי' פח]. **ובשבה"ל כתב** שהטעם להגבה הוא כדי שיראו התינוקות שינוי זה וישאלו מדוע עושין כן, לפי שמצווה לפתוח להם פתח כדי שישאלו כדכתיב "והגדת לבנך", ובכל לשון ובכל ענין ששואל ואומר 'מה זה' נפטרין מלומר 'מה נשתנה' [נראה לקמן מחלוקת בזה].

^ב **יש גורסים** 'כהא' לחמא עניא, או 'הא כלחמא' משום שאין זה אותו הלחם ממש שאכלו אבותינו אלא דוגמת הלחם [ראה ד"מ (תעג,ז) ומג"א סי"ק כ"ד]. **ואין** לשבש הנוסח שלנו בעבור זה, שהרי מצינו לפעמים שדרך הכתוב לדבר כך, כמו שנאמר גבי מחצית השקל "זה יתנו" ודרשו רבותינו שהראהו למשה מטבע אש ואמר לו "כזה יתנו" ואף שלא נותן אותו מטבע אמר 'זה' ולא 'כזה' [לקט יושר]. **והמקובלים** אומרים "הא לחמא עניא". [כה"ח סי"ק קטב בשם מחז"ב, בא"ח פרשת צו].

^ג **מדוע פיסקת "הא לחמא עניא" נתקן בלשון ארמית?** **כתבו הראשונים** שפסקה זו אינה מסדר המשנה אלא תיקונה האמוראים בבבל, ותיקנו לאומרה בלשון ארמית כדי שבינו גם הנשים והקטנים, כי בלשון הזה היו רגילים לדבר [ריטב"א ועוד]. **וי"מ** שנתקן בלשון ארמית משום שאין מלאכי השרת מכירים לשון זו, וכך לא יקטרגו עלינו שאנו מתפארים שלשנה הבאה נהיה בני חורין, ויזכירו את עוונותינו ויאמרו שאין אנו ראויים להיגאל. [ריטב"א, רד"א]. **ובשבה"ל כתב** שאומרים בלשון ארמי כדי שלא יבינו המזיקין [וי"א השדים] מה שאנו אומרים 'כל מי שהוא רעב יבוא ויאכל', ויתקבצו כולם ויקלקלו את הסעודה ויעשו היזק. [ומורו הרב ר' בנימין הקשה הרי כבר נאמר "ליל שמורים" לילה המשומר מן המזיקין. ובמושב זקנים יישב (בא, יב, כט) שמעצמם הם לא באים אבל אם מזמינים את כל מי שאינו רעב שיבוא, הם גם באים ומזיקים]. **והרב בנימין פירש** לפי שאמרו במדרש (איכ"ר א, כח) לא גלו ישראל עד שאכלו חמץ בפסח שנאמר "גלתה יהודה מעוני" כמו שנאמר "מצות לחם עוני", לכך נהגו לאומרו בלשון ארמית כדי לגלות החטא לבניהם שיהיו נוהרים בו. והכי פירושו: 'הא לחמא עניא' זהו הלחם שיש בו סימן לחירות וגאולה שאכלו אבותינו כשיצאו ממצרים, ואם חטאו בו אבותינו וגרם להם גלות הרי אנחנו נוהרים ונשמרים בו, ולכן אומרים 'כל דכפין ייתי ויכול' להזכיר ולהודיע לכל שאוכלים רק מצה, ולכך מסיימים 'הא שתא הכא' כלומר אע"פ שעונותינו גרמו לנו הגלות, יהי רצון מלפניך להביא גאולתנו, שהרי אין בידינו עוון זה כעת כדי שיעכב גאולתנו [שבה"ל].

די אַכלו אַבְהֶתְנָא בַּאַרְעָא דְּמַצְרַיִם

ומכריז עורך הסדר ואומר:

כָּל דְּכָפִין יָתִי וַיִּכּוֹל, כָּל דְּצָרִיד יָתִי וַיִּפְסַח.

ופונה אל המסובים ומנחמם ואומר להם:

יְהִשְׁתָּא הָכָא, לְשָׁנָה הַבָּאָה בַּאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל.

הַשְׁתָּא הָכָא עַבְדִּי, לְשָׁנָה הַבָּאָה בַּאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל בְּנֵי חוּרִין.

בְּבָהִילוֹ בחיפזון **יִצְאָנוּ מִמִּצְרַיִם**, שהמצרים הכריחו אותנו למהר לצאת משם בזריזות, כמו שנאמר "ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ", ועקב כך לא הספיק בצקם להחמיץ ואכלהו מצה, וזהו שאומרים:

מדוע בעל ההגדה פתח ב'הא לחמא עניא'? יש שפרשו שפתחו בה כדי שידעו הטף והנשים שאנו עתידים לאכול בליל זה מצה ולא חמץ, ועל ידי כך יתעוררו וישאלו 'מה נשתנה', ואמרוה בארמית כי זה היה לשונם. [ראב"ן, מחז"ן, רשב"ץ יבין מט, ג]. **ובגבורות ה' פירש** (פנ"א) שפתח בה כדי לפרסם ענין המצה ושהיא לחם עוני שאכלו אבותינו, שמפני שקבעו לסדר הגדה על המצה כמו שדרשו 'לחם עוני שעונין עליו דברים', לפיכך מתחיל בו כדי שיהיה נראה שכל מה שיאמר אח"כ הוא על הלחם, ואם יתחיל קודם ב'מה נשתנה' לא ניכר שאומר דברים אלו על הלחם. **ובאו"ח כתב** שזוהי הודעה לתינוקות מדוע אנו מחלקים את המצה לשתיים כדרכו של עני שאינו אוכל מצה שלימה כי אם פרוסה, וזה מפני שלחם עוני אכלו אבותינו במצרים דרך חיפזון [שהיו אומרים זל"ז שמי שלא הספיק להכין יבוא ויאכל משלי ולא יתמהמה]. **ולפי** זה ביאר את ההמשך "לשנה הבאה בארעא ד'ישראל" כלומר יש לנו לשמוח על זה שאנו אוכלים עתה את המצה בחפזון, שכן לשנה הבאה נהיה בארץ ישראל ונאכל שם במתינות כרצוננו.

י ש ראשונים שגרסו "הא שתא הכא". וי"ג 'הא שעתה הכא' שפירושו בשעה זו. **ובהגדת מהרי"ץ** (נוסח תימן) הגירסא "שתא הכא", וכן בהמשך.

הא לחמא עניא כזה היה לחם עוני^ה [רד"א] **די אכלו אבהתנא** שאכלו אבותינו **בארעא דמצרים**, בארץ מצרים^י, שמצה זו היא זכר למצות שאכלו בחיפזון בליל ט"ו בניסן בעודם במצרים, ולא הספיק להחמיץ בשל מהירות הגאולה, שנאמר (שמות יב, לד-לט) "וּישא העם את בצקו טרם יחמץ... ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ, כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה" [רש"י, גבורות ה']^ז.

^ה **מדוע המצה נקראת 'לחם עוני'?** בגמרא (פסחים קטו:) הובאו ג' טעמים: **א. מלשון עניית דברים** - מפני שעונים (אומרים) עליו דברים הרבה. כלומר שהוא מלשון עניית דברים, שאומרים עליו את ההגדה וגומרים עליו את הלל. **ב. מלשון עניות** - מה דרכו של עני לאכול לחם פרוס, שהרי עני המחזר על הפתחים מקבל פרוסת לחם ולא ככר שלם, אף בליל זה מברך על 'אכילת מצה' על מצה פרוסה ולא שלימה. ג. כדרך העני שאין לו עבדים ושפחות, שהוא מסיק בעצמו התנור ואשתו אופה מיד (כדי להשביע רעבונו), כך בעשיית המצה העני מסיק התנור ואשתו אופה. **ויש שפרשו** שנקרא כן כלשון הכתוב (דברים טז, ג) "שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני" [רשב"ץ, מחז"ן]. **ובספרי** (ראה קל) מובא בשם רבי שמעון שנקרא לחם עוני מלשון 'עינוי' - על שם העינוי שנתענו ישראל במצרים. **ורש"י פירש** לפי ששיעור העיסה שלשים למצה היא עשירית האיפה, שהיא שיעור מנחת עני הבאה בדלי דלות. והקשה הריטב"א מה ענין שיעור מנחת עני אצל מצת מצוה, ועוד שאדרבה האוכל כשיעור זה הוא בריא ומבורך (עירובין פג:). **והריטב"א פירש** מפני שהמצה מתקבצת ומתחסרת ואינה תופחת כמו החמץ, ומעיסת חמץ בשיעור שווה נאפית עוגת חמץ גדולה עד מאוד. **והא"ז פירש** (ח"ב פסחים סימן רנו) שהמצה עצמה היא עניה וכחושה, כיון שהיא בלי מלח ופלפלין ומים חמים. **ובזבזה פסח** (טעם שני) **ובחוקות הפסח פרשו** לפי שהמצה היא קשה להתעכל באצטומכא, ואף אם אוכלים ממנה מעט היא משביעה לאורך זמן, ולפיכך הוא מאכל עניים מפני שלחמם הוא מועט.

^י **ויש** גורסים דאכלו אבהתנא 'במפקהון מארעא דמצרים' או 'דנפקו מארעא דמצרים' [אגדת מהרי"ץ]. וראה בהערה הבאה.

^ז **י"מ** שמלבד זאת שהמצה היא זכר למה שיצאו ישראל בחיפזון ממצרים ולא הספיק בצקם להחמיץ, היא גם זכר לזה שהיה המצרים מאכילים את אבותינו מצות במצרים. **והטעם** שנתנו לנו מצות ולא לחם, מפני שהם אינן מתעכלות מהר כחמץ ויספיק מעט ממנו לכל היום, וכן סיפר הרב יוסף האזובי כשהיה האבן עזרא שבו בהודו היו מאכילים אותו מצה ולא לחם [רד"א]. **וי"מ** שהטעם שאכלנו מצה בהיותנו עבדים, מפני שלא היה להם פנאי להשהות את עיסתם עד שתתחמץ, מפני שהנוגשים היו אצים בהם לסיים מלאכתם [ספורנו דברים טז, ג]. **ובגבורות ה' כתב** (פרק נא) לחלוק על דעה זו שאכלו מצה במצרים, לפי שלא נמצא בשום מקום לא בכתוב ולא במשנה ולא בתלמוד שהמצרים היו מאכילים את ישראל מצות. ולכן פירש 'בארעא דמצרים' פירושו בגבול מצרים, שכן לא היו יוצאים מארץ מצרים מיד עד שתהיה סעודה ראשונה חוץ לארץ מצרים לגמרי, עיי"ש. **וז"ל הרמב"ן** (דברים טז, ב) "הזכיר במצה שתהיה 'לחם עוני' להגיד כי צוה לזכור שיצאו בחפזון, והיא 'עוני' זכר כי היו במצרים בלחם צר ומים לחץ" ע"כ. **ומבאר** בדבריו ששני זכרונות קשורים למצה, בהיותה עשויה 'מצה' ולא חמץ באה להזכיר את חפזון היציאה, ובהיותה 'לחם עוני' באה להזכיר את חיי העוני שחיו אבותינו במצרים, לחם צר ומים לחץ. ולפירושו אין הכרח שאבותינו אכלו מצות כל ימי שבתם במצרים, אלא שהמצה באה לסמל את חיי העוני שהיה במצרים, וכך נוטה גם פירש"י שם [שו"ת מים חיים א, כו]. **וי"מ** 'די אכלו אבהתנא במצרים' הכוונה למצות שנצטוו לאכול בליל ט"ו בניסן במצרים עם קרבן הפסח, כמו שנאמר "ואכלו את הבשר בלילה הזה, צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו" [זכר לפסח ובשנים מי יודע].

ומכריו עורך הסדר ואומר: כָּל דְּכָפִין יִתִּי וַיִּכַּל, כל מי שרעב ואין לו מה לאכול יבוא ויאכל עמו^ח

[או"ח, רד"א, ריטב"א]. **וי"מ** שלבני ביתו הסמוכים על שולחנו אומר כן ומזמינם לאכול, ולא לכל אדם שהרי ביתו סגור ומוסגר, ושארית ישראל לא ידברו כזב [רש"י, ריטב"א, ראב"ן]. והטעם שמזמין לבני ביתו מפני שכל אחד צריך להרעוב את עצמו בערב פסח מן המנחה ולמעלה כדי שיאכל בלילה מצה לתאבון (פסחים צט: ט). **וכן כָּל דְּצָרִיךְ, כל מי שאינו רעב כיון שיש לו פת העשויה מאורז או מדוחן וכדו', אבל אין לו מצה של מצוה ושאר צורכי החג, כגון כרפס וחרוסת ומרור ויין לד' כוסות, יִתִּי וַיִּפְסַח, יבוא ויעשה עימנו סדר הפסח ולא יתמהמה על זה, שכן ראוי לעשות למי שאין היכולת בידו [רד"א, ואו"ח בשם י"מ] וראוי ליטול אפילו מן הצדקה כדי שיקיים מצות ליל הסדר [ריטב"א].**

^ח **כתב הרב מתתיהו** שמה שנהגו לומר 'כל דכפין ייתי ויכול', מפני שכך היה מנהג אבותינו שהיו מגביהים את שולחנותיהם (שהיו קטנים) ולא היו סוגרים את דלתותיהם, והיו אומרים כן כדי שיבואו עניי ישראל לאכול, ולקבל שכר היו עושים כן, ואנו אומרים אותו כפי מה שהיו נוהגים אבותינו. ואמרין במסכת תעניות רב הונא כי הוה אכיל הוה פתח הכי יכל דכפין ייתי ויכול. ובליל פסח יש הוצאה גדולה ואין ביד העניים לקנות די ספוקס, על כן נהגו לומר כל דכפין ייתי ויכול. [רד"א].

^ט **ואמרו בירושלמי** (פסחים י). כל האוכל מצה בערב הפסח כאלו בועל ארוסתו בבית חמיו, פירוש מה בועל ארוסתו לוקה אף הוא לוקה. וכן חכמים הראשונים היו מרעיבין עצמם בערב הפסח כדי לאכול בתיאבון. ואמרין במסכת סופרים (י, א) הבכורות והצנועין מתענין בערב הפסח כדי שיאכלו המצה בתאוהו [רד"א]. **ויש גורסין 'כל דְּכָפִין יִתִּי ויכול',** וכפין תרגומו רעב, כי במצרים היו אבותינו רעבים מן הלחם, וגם היום אנחנו רעבים לפי שאסור לאכול מן המנחה ולמעלה כדי שיאכל המצה לתיאבון [רשב"ן]. **והר"י בן יקר פירש** שיכל דכפין' מתייחס למי שיש לו מצה משלו שיאכלנה, ויכל דצריך' מתייחס על מי שהוא עני ואין לו מצה שיבוא אצלו ויאכל. **והרב בנימין כתב** שלא גלו ישראל עד שאכלו חמץ בפסח, ולכן אומרים 'כל דכפין ייתי ויכול' להזכיר ולהודיע לכל שנשמרים מחטא זה ואוכלים רק מצה, ומסיימים 'הא שתא הכא' כלומר אע"פ שעונותינו גרם לנו גלות, יהי רצון מלפניך להביא גאולתינו שהרי אין בידינו עון זה לעכב. [שבה"ל].

^י **והר"י אלהדאב פירש** 'ייתי ויפסח', פירוש יבוא ויחגוג עמו בליל פסח וגם את שבעת ימי החג שהרי כל ימי החג נקראים פסח. **וי"מ** ויפסח' כמו ויפסע', כלומר אחרי שזימן את מי שרעב [כפין], חוזר ואומר שיפסע שיעבור אלי לסעוד אצלי [תניא רבת]. **והראב"ן פירש** (פסחים קטו:): 'כל דכפין' - הכוונה למצוות 'מצה' שמי שלא אכל עדיין ממנה 'ייתי ויסב ויכול' מצה בהסיבה, 'ויכל דצריך' - לאכול אפיקומן שהוא זכר לפסח 'ייתי ויפסח' - כלומר יאכלנה כדן קרבן הפסח שהיה נאכל באחרונה על השבוע. **והרוקח פירש** שויפסח' הכוונה לסדר פסח, והכי פירושו 'כל דצריך יתי ויפסח', כל מי שיש לו צרכי החג אלא שלא יודע את סדר הפסח יבוא ויעשה עימנו. **וי"מ** שקטע זה אמרו אבותינו זה לזה במצרים בזמן שחיטת הפסח, וויפסח' קאי על קרבן פסח, והכי קאמר: 'כל דצריך' כל הראוי לעשות קרבן פסח שאינו טמא 'ייתי ויפסח' שלא יהא בכרת, דכתיב (במדבר ט) 'והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח ונכרתה', ומי שאינו צריך לעשותו משום שאינו טהור לא יבוא ויפסח, דכתיב (שם) 'איש איש כי יהיה טמא לנפש' וגו' [רי"ד]. **וי"מ** 'כל דצריך ייתי ויפסח' שהכל ראויים שיהיו עניים אצל קרבן הפסח, שלא יאמר היחיד הואיל ואני עשיר אלך ואקנה פסח לעצמי ואכלנו לבדי, שנאמר 'משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם' וגו'. **ולפ"ז** יש סוברים שהיום שאין לנו קרבן פסח לא אומרים קטע זה, ועוד שאפילו אם היה לנו פסח לא היינו מזמינים אותם משום שאין הפסח נאכל אלא למנויו [רי"ד]. **ובשבה"ל יישב** שאף שבזמן הזה אין מקריבים את הפסח, מכל מקום אומרים 'כל דצריך ייתי ויפסח' זכר לפסח שהיה קרב בזמן הבית, וקבעוהו בהגדה לזכר בעלמא כמו שאומרים 'פסח מצה ומרור' ואף שאין לנו פסח עתה אלא לזכר בעלמא, וכן עושים זכר לפסח ואוכלים מצה ומרור כהלל שהיה כורכן ואוכלם יחד, וכן נותנים בקערה שני מיני בשר אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה, א"כ ראוי והגון לאומרו לידע לזכר מה אנו עושים כל זה. **ועוד** י"ל שיש בבבא הזאת 'פסח מצה ומרור', מצה - 'הא לחמא

ופונה אליהם ומנחמם: הַשְׁתָּא הָכָא, אמנם עכשיו אנו מקיימים מצות לחם עוני בלבד [בלא קרבן פסח], אבל תקוותנו כי **לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל**, כשיבנה בית המקדש נקיים מצות הפסח ככל חקותיו וככל משפטיו [ריטב"א]. ועוד מנחמם שלא יתביישו שהם סמוכים על שולחן אחרים י^א, משום שאמנם **הַשְׁתָּא הָכָא עֲבָדִי**, השנה הזו אנחנו עבדים כי אנחנו משועבדים למלכויות י^ב, אבל **לְשָׁנָה הַבָּאָה** יבוא המשיח ונהיה כולנו **בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל בְּנֵי חוּרִין**, משוחררים מעול הגלות ותסמכו על שולחנכם, כמו שאמרו רז"ל (ר"ה יא:): בניסן נגאלו ובניסן אנו עתידים להיגאל [רד"א] י^ג.

מוזגים כוס שני אף שלא שותים אותו בעת"י, ויסלק הקערה שבה המיעות מעל השולחן (שו"ע תעג, ט), ובני אשכנז משאירים הקערה במקומה (ע"פ שו"ע הרב).

עניא'. מרור - 'כל דכפין ייתי ויכול', כמה דתימא "נפש רעבה כל מר מתוק" (משלי כז). פסח - 'כל דצריך ייתי ויפסח'. ועליהם נאמר "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי", כאשר מפרש בהגדה 'בעבור זה' לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך. **והרשב"ץ פירש** שכיון דכתיב "והיה כי תבואו אל הארץ... ושמרתם את העבודה הזאת... ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח"י וכי, על כן ממשיך ואומר 'כל מאן דצריך' להמנות עמנו בפסח 'יבוא ויפסח' - יבוא וימנה עמנו, ואף שהשנה אין לנו קרבן פסח לשנה הבאה נהיה בא"י ונוכל לעשות קרבן פסח.

^א **וכפל** הבקשה 'השתא הכא' לפי שהדרך לבקש דבר קטן שנהיה בארץ ישראל, ואח"כ מבקש דבר גדול שנהיה בני חורין [רשב"ץ]. שלא יהיה עלינו עול שעבוד מלכויות, וימנעו מאתנו לבנות את בית המקדש ולהקריב קרבן פסח [גבורות ה']. וי"מ שכפל הבקשה כדי לחזק ולקיים הדבר [ריטב"א].

^ב וכמו ששינוי (מגילה יד.) "אכת' עבדי אחשוורוש אנן", כלומר שבכל דור אנו משועבדים תחת איזה אומה, וגם בזמן בית שני היו משועבדים למלכות רומי. **ויש שכתבו** שתפלה זו 'השתא הכא עבדי' נכתבה בבבל שהיו שם עבדים למלכות, ולכן התפללו שיהיו בני חורין ויצאו מבבל לארץ ישראל [דאב"א, רי"ד].

^ג **ויש** מסיימים פיסקה זו זאת בלשון הקודש ואומרים "לשנה הבאה בארץ ישראל בני חורין", וטעמים הוא, כיון שמסיימים בלשון בקשה, שאנו מבקשים מלפני המקום שיסחרנו ויוציאונו מעבדות לחירות לימות המשיח, ועל כן אנו מצריכים לאומרו בלשון שיבינו בו המלאכים שיבקשו אף הם רחמים עלינו, כההיא דאמרין לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמית, לפי שאין מלאכי השרת נזקקין לו [שבה"ל]. וי"מ שנאמר בלשון הקודש כדי שלא יבינו הארמיים, ויחשבו שאנו מורדים במלכות [ראבי"ה, או"ח]. **והרשב"ץ כתב** ואין בכל זאת הפיסקה הזו לשון הקודש כי אם 'השנה הבאה בני חורין', כי לשון זה היה שגור בפי התינוקות תמיד, שהיו אומרים 'לשנה הבאה בירושלים ובני חורין'. **ויש גורסין** 'השתא הכא, לשתא דאתיא בארעא דישראל בני חורין', שאחרי שהזכרנו ענין קרבן הפסח (למפרשים ש'פסח' קאי על קרבן פסח), צריכים אנו להזכיר דברי נחמות כדי להרחיב לב שומעי ההגדה. וכך פירושו 'השתא הכא' אע"פ שאנו עתה בגלות ובעבדות ואין אנו יכולים לעשות קרבן הפסח כראוי, 'לשנה הבאה בני חורין' שכבר הבטיחנו המקום להוציאנו מעבדות לחרות מן הגלות הזה להושיבנו בארץ ישראל כבראשונה, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו לקיים לנו הבטחתו בשנה הזאת שנעשה פסח של שנה הבאה בירושלים [שבה"ל].

^ד כדי שיראו התינוקות וישאלו מדוע שותים כוס שני קודם הסעודה [שו"ע תעג, ז]. ועל ידי כך יתעוררו לשאלו על יתר התמיהות שבבילי זה, כמו שאומרים תכף 'מה נשתנה' [אחרונים ע"פ התוספות]. אולם ראה לקמן שיש סוברים שבכל שאלה ששאל הבן נפטר מלומר מה נשתנה ויכול להתחיל מיד 'עבדים היינו'.

^ה מסלקים את הקערה מהשולחן כדי שיראה שכאילו כבר אכלנו ועל ידי כך ישאלו התינוקות מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שמשלקים הקערה לפני שאוכלים, הרי בכל הלילות אנו אוכלים מה שלפנינו בקערה. **כמו שמשופר בגמרא** (פסחים קטו): על אביי כאשר ראה שסלקו את השולחן מלפניהם, אמר מדוע סלקתם את השולחן האם כבר אכלנו? אמר ליה רבה פטרנו מלומר 'מה נשתנה'. **ופירש רשב"ם** שרק אצלם

פיסקה זו פותחת את ההגדה בשאלות על השינויים הנעשים בליל זה, בטיבול הירקות, באכילת מצה והמרור ובהסיבה^{טז}. ויסודה במשנה בפסחים (קטז). שם נאמר: 'מוזגין כוס שני, וכאן הבן שואל, ואם אין חכמה בבנו אביו מלמדו לשאול מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות' וכו". ובגמרא הוסיפו (שם) שאם אין לו בן אשתו שאלתו או שישאל את עצמו, ואפילו שני תלמידיו חכמים הבקאים בהלכות פסח שואלים זה לזה "מה נשתנה" (שו"ע תעג,ז)

וכאן ר"י הבן [או אחד מהמסובים] שואל: (כתוב בספרים הקדושים שכל אחד יתפלל לה' ויבקש את בקשותיו).

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?

- 1. שֶׁבָּכַל הַלֵּילֹת אֵין אֲנַחְנוּ מְטַבְּלִין אֶפְּלוּ פַּעַם אַחַת, וְהַלֵּילָה הַזֶּה שְׁתֵּי פַּעַמִּים.**
- 2. שֶׁבָּכַל הַלֵּילֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלִין חֵמֶץ וּמִצָּה ט', וְהַלֵּילָה הַזֶּה כּוֹלוּ מִצָּה.**
- 3. שֶׁבָּכַל הַלֵּילֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלִין שְׂאֵר יִרְקוֹת, וְהַלֵּילָה הַזֶּה מְרוֹר.**
- 4. שֶׁבָּכַל הַלֵּילֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין, בֵּין יוֹשְׁבֵין וּבֵין מְסֻבִּין, וְהַלֵּילָה הַזֶּה כָּלָנוּ מְסֻבִּין.**

שהשלחנות שלהם היו קטנים מסלקים השולחן, אבל אנו שהשלחנות שלנו גדולים ולא קל לסלקם, אנו מסלקין את הקערה [רד"א]. **וכ"פ השו"ע** (תעג,ו) שעוקרים הקערה מהשולחן. **אולם בשו"ע הרב כתב** (תעג, לח) שעכשיו אין נוהגין אפילו בעקירת הקערה, לפי שהתינוקות יודעין שעיקר האכילה לא תהיה ממצות אלו שבקערה, ולפיכך לא ישאלו כלום כשיסירם מעל השולחן.

^{טז} **לפי נוסח ההגדה** של יהודי ספרד, איטליה, תימן, דרום צרפת, סדר השאלות הם: טיבול, מצה, מרור, והסיבה. וכן מובא בסדר רס"ג, רי"ף, רמב"ם, רא"ש, ועוד ראשונים. **ואילו במחזור ויטרי** ובנוסח ההגדה של יהודי אשכנז, צרפת הצפונית (תלמיד רש"י) ורומניה, סדר השאלות הם: מצה, מרור, טיבול, הסיבה.

י" הרשב"ם (פסחים קטו:) **והרוקח** (סי' רפג) **ומהרי"ל בשם נימוקי שמחה** (אות כד) **כתבו** שבכל שאלה שהתינוק שואל על כל שינוי בלילה זה, כגון מדוע אנו מסלקין את הקערה מהשולחן, נפטר בזה מלומר 'מה נשתנה', ויכול מיד האב להשיב על דבריו ויענה לו 'עבדים היינו, כלומר לפי שנשתעבדנו במצרים לפיכך אנו עושים את כל הדברים הללו. והביאו ראייה מהגמרא (פסחים קטו:) כשאבי שראה שסילקו את השולחן מלפניהם, אמר מדוע סלקתם את השולחן האם כבר אכלנו? ואמר רבה שפטרנו מלומר 'מה נשתנה'. **וכ"מ מלשון הרמב"ם** (חמץ ומצה ז,ג). **אולם התוספות כתבו** (שם) שלא די בשאלת עקירת השולחן (וכיום סילוק הקערה או המצוות) וצריך לשאול 'מה נשתנה', ומה שעוקרים השולחן זה כדי שמתוך כך יבוא התינוק לשאול גם על יתר השינויים שעושים בליל זה, ואין ראייה מדברי רבה לאביי שאמר לו פטרנו לומר מה נשתנה, וזה משום שבאמת אביי שאל גם 'מה נשתנה' אלא שהגמרא לא פירשה אלא את תחילת שאילתו על עקירת השולחן. **וע"ע בשל"ה** (פסחים פרק נר מצוה, נג-נד).

י" ויש גורסים 'וכן' הבן שואל, כמו (במדבר כז) "כן בנות צלפחד דוברות", כלומר ודין הוא שבמזיגת כוס שני יהיה הבן שואל מה נשתנה.

י" יש גורסים "חמץ או מצה" [רב עמרם גאון, ריטב"א, מאירי, זבח פסח].

מה נשתנה הלילה הזה ליל פסח, מפל הלילות של שאר ימות השנה?²

1. **שֶׁבֶכַל הַלֵּילוֹת** של השנה, **אֵין אָנוּ מְטַבִּילִין**, אין אנו אוכלים^{כא} ירקות קודם הסעודה **אֶפִּילוּ פֻּעַם אַחַת**, אלא רק בתוך הסעודה, ואילו **והלילה הזה** אנו אוכלים ירקות **שְׁתֵּי פְעָמִים**, פעמיים קודם עיקר הסעודה, את הכרפס במי מלח ואת המרור בחרוסת^{כב} [ריטב"א, א"ח].

2. **שֶׁבֶכַל הַלֵּילוֹת** של השנה^{כג} **אָנוּ אוֹכְלִין**, הרשות בידינו לאכול **חֻמֵץ וּמָצָה**, פת העשויה מעיסה שהחמיצה או מעיסה שלא החמיצה, וכן משניהם יחד, ואילו **והלילה הזה** של פסח **כֹּלֹו מָצָה**, חובה עלינו לאכול רק סוג לחם אחד שהוא מצה, שנאמר (שמות יב, יח) "בערב תאכלו מצות", ואם בטלנו מצה זו יש לנו עונש כדן המבטל מצות 'עשה', וכן אסורים אנו באכילת חמץ שנאמר (שם יב, יט) "כי כל אוכל מחמצת ונכרתה הנפש" [רשב"ץ]. ומצה זו היא זכר ל"לחם עוני" כמו שאכלו אבותינו במצרים, והיא מורה על שיעבוד.

3. **שֶׁבֶכַל הַלֵּילוֹת** של השנה **אָנוּ אוֹכְלִין** הרשות בידינו לאכול **שָׂאֵר יִרְקוֹת**, כל ירק בין מרור בין מתוק, ואילו **והלילה הזה** אי אפשר לנו להיפטר מאכילת **מָרוֹר**, ואפילו אכלנו הרבה מיני ירקות, על

---

² **הרשב"ץ פירש** שהבן שואל באופן כללי, למה אנו עושים את כל השינויים הללו, מה שאין עושים כן בשאר לילות השנה. **והרי"ד פירש** ששאלות אלו הם לאו דווקא, והם נתקנו עבור מי שאין לו מי שישאל מדוע מסלקים את הקערה קודם הסעודה, שאילו היה לו בן שהיה שואל לא היו צריכים לאומרו. כמו שמסופר בגמרא (פסחים קטו): על רבה שאמר לאביי פטרנו לומר מה נשתנה [וראה לעיל מחלוקת בזה], אבל במקום שאין לו מי שישאל חייבים לשאול זה את זה 'מה נשתנה', ואפילו שני תלמידי חכמים הבקיאין בהלכות הפסח [שבה"ל]. **ובזהב פסח פירש** מדוע אנו עושים דברים הסותרים זה את זה, שמצד אחד אנו מתנהגים בליל זה דרך חרות כבני מלכים שמטבילים הירק ואוכלים בהסיבה, ומצד שני אנו מראים את עצמנו כעניים ועבדים, בכך שאנו אוכלים מצה ומרור שהם זכר לשיעבוד. ופירשו מתאים לסדר השאלות של בני אשכנז שהסמיכו את שאלת המצה למרור (שיעבוד) ואת שאלת הטיבול לההסבה (חרות).

^{כא} פירוש המילה 'מטבילין' היינו אוכלים, לפי שהטיבול אצל רבותינו היא עיקר האכילה, כי כל מאכלם היה על ידי טיבול, כדאמרין (פסחים קז): 'אבל מטבל הוא במיני תרגימא' 'יהשמש מטבל בבני מעיים', שהכוונה היא לשון אכילה [רש"י, רד"א], ואכילת ירק קרויה טיבול (מלשון 'טיפול') על שם שדרכו להיאכל על ידי טיבול בחומץ וכדו' [שבה"ל]. **וראה עוד בתוספות** (פסחים קיד ד"ה מטבל) שפרשו שימטבילין היינו כפשוטו שיש לטבול את הירק במטבל. **וכ"נ ברשב"ץ שפירש** שבכל הלילות אין לנו מנהג לטבול אפילו פעם אחת, והלילה הזה נהגנו לטבול שני פעמים, א' בירקות שאינן מרור, והשני במרור לבדו, גם בכריכה זו אחר זו, והכל הוא טבול אחד אחר שאין הפסק ביניהם.

^{כב} **ולמרות** שאנו כעת מטבילים רק את הכרפס ורק בהמשך מטבילים את המרור, מ"מ כבר רואה הבן את המרור מונח בשולחן ודרכם היה לשקעו בחרוסת, ולכן יודע הבן שלא יאכלוהו בלא טבול, והוא מזדרז להקשות גם עליה. **ועוד** שאין זה שאילה לתינוק בלבד אלא אף לחכם, שהרי אם אין לו בן הוא שואל את עצמו. **ועל** החרוסת אינו שואל כי אין זה שינוי, מפני שבכל הלילות אם רצה לטבול בחרוסת או בדבר אחר הרשות בידו. ומטעם זה הוא אינו שואל על שתית ד' כוסות, כי כל הלילות אם רצה לשתות כן שותה, ואין זה שינוי בלילה הזה. ועוד שעדיין לא שתה אלא כוס אחד [רשב"ץ].

^{כג} **ובמחז"ו פירש** שבכל הלילות של שאר ימים טובים ושבתות, יוצאים ידי חובת סעודה בחמץ או מצה משום שנאמר בהם 'עונג', ואילו הלילה הזה חובתנו לאכול דווקא מצה.

כרחנו אנו מצווים לאכול מרור [רשב"ץ]^{כד} זכר ל"וימררו את חייהם בעבודה קשה", ומרור מורה על שיעבוד.

4. **שֶׁבֶכֶל הַלֵּילֹת** של השנה **אָנוּ אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין**, כפי שאנו רוצים **בֵּין יוֹשְׁבֵינוּ**, בצורה זקופה, **וּבֵין מְסֻבִּין**, כאשר הגוף מוטה על צד שמאל, ואילו **והלילה הזה כלנו^{כה} מְסֻבִּין**, מחוייבים לנטות על צד שמאל בעת אכילת מצה של מצוה ובשתיית ארבע כוסות, דרך חרות כמנהג בני שרים ומלכים, ואין לנו רשות להפטר ממנה [רשב"ץ].

יחזיר הקערה למקומה, ויגלה את המצות כל זמן אמירת ההגדה (ורק במקומות שאוחזים את הכוס, יכסה המצות).

במשנה אמרו (שם) שסיפור יציאת מצרים "מתחיל בגנות ומסיים בשבח". והטעם שמתחילים ב'גנות' אבותינו, זה כדי לתת שבח והודאה להשם יתברך אשר מאשפות ירים אביון [רד"א, ריטב"א]. **ונחלקו** בגמרא באיזה גנות מדובר, **רב אמר** גנות רוחנית - 'מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו', **ושמואל** אמר גנות גשמית - 'עבדים היינו לפרעה במצרים'. ואנו נוהגים כשניהם^{כו}, אלא שבעל ההגדה התחיל ב'עבדים היינו' לפי שבכך מיושבות השאלות של 'מה נשתנה' [ע"פ הראשונים].

עתה משיב האב לשאלת בנו "מה נשתנה הלילה הזה משאר הלילות", שהשינויים שאנו עושים בליל זה, הם זכר לעבדותנו במצרים וגם זכר לגאולתנו משם^{כז}.

^{כד} **וכע"ז פירש הרוקח** שבכל הלילות אין אנו מקפידים אם יש לנו מרור או לא, אך הלילה הזה אנו מחזירים אחר המרור. **והריטב"א כתב** הקשה רש"י וכי אין אנו אוכלים בלילה הזה שאר ירקות? ולכן פירש שכל מה שאנו אוכלים בלילה הזה אפילו ירקות מתוקים חשובים לנו מרור, זכר ל"וימררו את חייהם", ומה שאנו אוכלין בשאר לילות אפילו מרור הוא מתוק. ואינו נכון, אלא כך פירוש, שבכל הלילות אנו אוכלים בתחילת סעודתנו שאר ירקות מתוקים שמכשירים האדם לאכילה, והלילה הזה אנו עושים תחילת סעודתנו באכילת מרור. **וכ"כ הרד"א** שבכל הלילות אנו מחזירין אחר שאר ירקות שהן טובות לאכילה ומתוקות יותר ממרור, ואילו בלילה זה מצווה לאכול מרור. **ובכת"י המבורג** יישב קושית הריטב"א, שבשאר לילות אין אנו אוכלין מרור על שם מרירות אלא במתיקות אחבה, כמו "טוב ארוחת ירק ואחבה שם" (משלי טו, יז), שאפילו ירק מרור שאוכלין באחבה טוב הוא.

^{כה} אמר 'כולנו' מסובים, שהרי גם השמש צריך להסב, וכן בן לפני אביו ואשה חשובה אצל בעלה [שבח"ל]. והכוונה על דרך הרוב, שכן תלמיד אינו מיסב אלא ברשות רבו, וכן אשה שאינה חשובה אינה מסיבה אלא ברשות בעלה [ויגד שמואל].

^{כו} **יוש שגרסו** אב"י ורבא, במקום רב ושמואל [רד"א, ריטב"א]. **וכתב הרד"א** שרבא סבר כיון שכל עניין היום הוא יציאת מצרים, לכן אין לנו להזכיר גנות אחר כי אם אותה עבדות של מצרים. ואילו אב"י סבר כיוון שבאנו להזכיר גנות ושבח, להודיע שבחו של מקום כי מאשפות ירים אביון, על כן יש להזכיר גנות של עובדי ע"ז לפי שהוא גדול מגנות של עבדות, ואעפ"כ קרבנו המקום לתורתו. **והריטב"א כתב** שמסתבר שלא נחלקו אלא במה מתחילים לפתוח את ההגדה, שרבא סבר שמתחיל בגנות 'מתחלה עובדי ע"ז' כמו שהיו כן בתחילה, ואב"י סבר שמתחילין "מעבדים היינו" שהוא תוקפו של נס ואח"כ מספרים בגנות הע"ז, ולפי"ז מנהגנו כרבא, דאי פליגי לגמרי נהיגא דלא כחד, עכ"ל.

^{כז} **בראשונים מבואר** שיעבדים היינו לפרעה עונה על השאלה מדוע אנו אוכלים מצה ומרור, וזה משום שאבותינו אכלום במצרים [רד"א, א"ח, רשב"ם]. ומה שאנו מסובין דרך חירות זה זכר לכך ש"הוצאינו ה' משם

היינו לפרעה במצרים ויוציאנו יהוה אלהינו משם, ביד חזקה ובזרוע נטויה. ואלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, עדין אנחנו ובנינו ובני בנינו משעבדים היינו לפרעה במצרים.

כעת אנו עונים לשאלת התינוקות שמה שאנו אוכלים מצה ומרור [א"ח, רד"א] זה זכר לכך שעבדים היינו לפרעה שהיה מלך קשה ואכזר, במצרים שהיתה מדינה קשה ומלאה טומאה וכשפים, ואין איש יכול לצאת ממנה [חז"ל]. אולם לאחר מכן, ויוציאנו יהוה אלהינו משם, בכבודו ובעצמו והיינו בני חורין, ואיך הוציאנו? **ביד חזקה**, בעל כרחם של המצרים על יד עשר מכות, **ובזרוע נטויה**, באופן מפורסם וגלוי לעין כל [גר"א], כמו שנאמר (שמות יב, גא) "ויהי בעצם היום הזה, הוציא יהוה את בני ישראל מארץ מצרים על צבאתם" [רש"י] ולא כעבדים הבורחים מפני אדונייהם [אב"ע תהלים קלויב]. וזכר לכך שהוציאנו ה' והיינו בני חורין, אנו מתנהגים כבני חורין ואוכלים בליל זה בהסבה [א"ח, רד"א].

ואם תאמר מה שהיה כבר היה [ושב"ל], והיה ראוי שיספר כן רק בשעת הגאולה לנגאלים, אבל אנו שלא נשתעבדנו ולא נגאלנו, מה לנו לספר כעת מיציאת מצרים [א"ח, רשב"ץ]? התשובה היא: שאותה גאולה הייתה גם לנו, שכן **ואלו חלילה לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים**, כמו שנשבע לאבותינו להוציאנו בהבטחתו^{כט}, **הרי אנו ובנינו ובני בנינו** עד סוף כל הדורות **משעבדים היינו**

ביד חזקה" והיינו בני חורין [א"ח]. **ובשב"ל כתב** שפיסקה זו היא תשובה על ענין ההסבה שיצאנו מעבדות לחרות, ולפי שהיא זקוקה לכל השאלות משיבין עליה תחילה. ואילו התשובות למצה ומרור הם בסוף ההגדה "רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו לא יצא ידי חובתו: פסח, מצה ומרור". ע"כ. **ועל** שאלת הטיבול לא פירשו הראשונים הנ"ל שזה שדרך חירות, כיוון שלשיטתם טיבול פירושו אכילה, כמובא לעיל. **והרשב"ץ פירש** שעבדים היינו זוהי תשובה לאכילת המצה, ותשובה זו אנו עונים לבן החכם השואל "מה העדות והחוקים והמשפטים", שכיון שהיינו עבדים והוציאנו מעבדות לחירות נצטוונו לאכול לחם עוני, כלשון הכתוב "שבעת ימים תאכל מצות לחם עוני, כי בחפזון יצאת מארץ מצרים" (דברים טז, ג) "כי בחוזק יד גרשנו ממצרים ולא יכולנו להתמהמה" (ע"פ שמות יב, לט; יג, ו) עד שתחמיץ העיסה. **וטעם** ההסיבה הוא מפני החירות שזכר בפסוק "ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה". **ועל** שאלת המרור אין צריך ליתן לו טעם, כי הוא ידוע מהעבדות "וימררו את חייהם בעבודה קשה" (שמות א, יד). **וגם** על שאלת הטיבול אין צריך ליתן לו טעם, כי הוא מבין כי מפני זה נתעורר לשאול וכששאל נתברר לו הטעם.

^{כח} **בתורה** כתוב (דברים ו, כא): "ואמרת לבניך עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ד' ממצרים ביד חזקה", ועוד כתוב (שם כו, ח) "ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול". ובעל ההגדה שילב בין הפסוקים וגם הוסיף תיבות. **וביאר בשו"ת ציץ אליעזר** (ח"ט סימן יז, קוני רפואה בשבת פרק י) שמכיון שקיימ"ל שכל פסוק דלא פסקיה משה אגן לא פסקינו, על כן שינה והוסיף עליהם בעל ההגדה באופן שיצאו שונים מהלשון שכתוב בהם בתורה, דאז כבר לא חל איסור זה.

^{כט} **וביאר הריטב"א** משום שלא היה הדור הראוי להיגאל לפי שלמדו ממעשה ארץ מצרים, וכל שכן שהיינו מתערבים בהם משם ואילך. **וכ"כ הרד"א** אם ח"ו גרמו עונות ישראל כשהיו במצרים ושהיו בהם רשעים וערב רב, לבטל חשבון הקץ שנשבע הקב"ה לאברהם אבינו בברית בין הבתרים שיוציאו משם, כל שכן אנחנו שדורותינו רשעים על איזו זכות היינו יוצאים.

לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם, לשאר מלכי מצרים שנקראו פרעה [רש"י]^ל, ולא היינו נגאלים לעולם. ולפיכך אנחנו חייבים לראות את עצמנו כאילו אנו ובנינו נגאלנו מאותו עבדות, וכדאמרין לקמן 'בכל דור ודור חייב אדם' וכו', לפיכך ציונו הבורא לספר בכל דור ודור נס זה [ריטב"א].

וּפִילּוֹ

כָּלְנוּ חֲכָמִים, כָּלְנוּ נְבוֹנִים, כָּלְנוּ יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה, מִצּוֹה עֲלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצִיאת מִצְרַיִם.

וְכָל הַמִּרְבֵּה לְסַפֵּר בִּיצִיאת מִצְרַיִם הִרִי זֶה מִשְׁבַּח.

וכדי שלא תאמר שאין מצוה זאת מוטלת אלא על הקטנים, אבל למי שידוע סיפור יציאת מצרים אין צורך לספר [רשב"ץ] ודי בכך שיאכל מצה ומרור [רד"א], לפיכך אמר: **וּפִילּוֹ** אם **כָּלְנוּ חֲכָמִים**, שמכירים את מעשה יציאת מצרים כאמור בתורה [רד"א], וכן כבר שמענו דבר זה מאבותינו [רשב"ץ], ואפילו אם **כָּלְנוּ נְבוֹנִים**, להבין דבר מתוך דבר וגם את טעמי המצוה, ואפילו אם **כָּלְנוּ זְקֵנִים**, שכבר שמענו והגדנו מעשה זה שנים רבות [רשב"ץ, רד"א], ואפילו אם **כָּלְנוּ יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה**, וכל מה שנוציא ונדבר בפנינו בענין יציאת מצרים אנו כבר יודעים אותו [רד"א] וי"מ שבכל יום אנו הוגים בתורה ומתוך קריאתה אנו מספרים ביציאת מצרים [רשב"ץ], עם כל זה **מִצּוֹה עֲלֵינוּ** על כל אחד, **לְסַפֵּר** בליל זה בשמחה והודאה [ריטב"א, רד"א] **בִּיצִיאת מִצְרַיִם**, בשעה שהמצות מונחים לפנינו ולדבר בענין הגאולה כדרך שהנגאל מספר על גאולתו, שנאמר (דברים טז, ג) "שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני... למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך" [רשב"ץ]. וכל שכן שיש לנו ללמד את אלו שאינם יודעים, שנאמר "ואמרתם זבח פסח" וכו' (שמות יב, כז) וכן "והגדת לבנך" (שם יג, ח) וכן "כי ישאלך בנך" (שם יג, יד) [א"ח, רד"א]. **וְכָל הַמִּרְבֵּה לְסַפֵּר**, כלומר אף שהמספר אפילו בדבור בעלמא מענין יציאת מצרים יצא ידי חובתו [רד"א] מכל מקום כל המאריך בדברים שארעו לנו [רימב"ם] **בִּיצִיאת מִצְרַיִם** ובמעשי הניסים שנעשו בה בכל שעה וכל שכן בלילה הזה [רשב"ץ] **הִרִי זֶה הַעוֹשֶׂה כֵּן מִשְׁבַּח** וראוי לתהלה, לפי שמרבה בכבוד ה' [רשב"ץ, מחז"ק] **לֹא** וכן עשו התנאים הראשונים כמובא בפיסקה הבאה [רשב"ץ].

בקטע הקודם למדנו שני דברים: **א.** שכל המרבה לספר הרי זה משובח. **ב.** שאף תלמידי חכמים הבקיאין בהלכות פסח, שואלים זה את זה כדי לקיים מצות 'והגדת'. כעת מביאים ראיה לכך מגדולי חכמי התנאים שמרוב חביבותם לספר בניסי יציאת מצרים לא הרגישו שהגיע הבוקר.

^ל שהיה לו לומר 'משועבדים במצרים' בלבד, שהרי פרעה לא נשאר חי זמן רב כל כך, אלא כיון שכל המלכים שבמצרים שמם פרעה לכן אמר 'משועבדים לפרעה' [ר"י בן יקר]. **וּי"א** דלא גרסינן 'לפרעה' אלא משועבדים היינו במצרים [מחז"ק]. וכן נראה בעיני כי פרעה כבר היה מת, וא"ת שכך קוראים שם לכל המלכים כולם, כבר נתבטל זה השם מבניהם בימי מחבר הגדה זו [רד"א]. **וּי"מ** 'לפרעה במצרים', כלומר שעדיין אנו ובנינו היינו משועבדים כמו שהיו אבותינו משועבדים לפרעה במצרים [חוקת הפסח].

^{לא} **וכתבו הראשונים** שלאחר הסעודה מרבים לספר, אבל קודם הסעודה ממהרים לעשות ה'סדר' כדי שלא ירדמו התינוקות [א"ח, רשב"ם]. **והטור והשו"ע** פסקו שיש לספר ביציאת מצרים עד שתחטפנו שינה.

מעשה

ברבי אליעזר, ורבי יהושע, ורבי אלעזר בן עזריה, ורבי עקיבא, ורבי טרפון, שהיו מסבין בבני ברק, והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה, עד שבאו תלמידיהם, ואמרו להם: רבותינו! הגיע זמן קריאת שמע של שחרית.

מעשה בחכמי ישראל **ברבי אליעזר** בן הורקנוס, **ורבי יהושע** בן חנניה, שניהם היו רבותיו של ר' עקיבא, **ורבי אלעזר בן עזריה** שהיה נשיא, **ורבי עקיבא ורבי טרפון** שהיה רבו של ר"ע [וי"א חברו] שהיו חכמים גדולים [רשב"א] וחיו בזמן בית שני וגם לאחר חורבן הבית [רשב"ץ] **שהיו מסבין** יושבים לסעוד בליל הסדר **לבבני ברק** בעיר בני ברק מקום מושבו של ר"ע **לג, והיו מספרים** ודורשים [ראב"ן] **ביציאת מצרים** לאחר סעודתם [א"ח, אברבנל] באריכות **כל אותו הלילה**, אע"פ שהיו חכמים ונבונים וזקנים [א"ח, רשב"ץ] ומרוב חביבות המצוה לא הרגישו שעבר עליהם הלילה [מהר"ל], **עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם: רבותינו! הגיע זמן קריאת שמע של שחרית**, שהתחיל היום להאיר, ואלמלא חיוב מצוות ק"ש שהיא מצווה עוברת ויש חשש שיעבור זמנה, לא היו נמנעים מלהאריך ולספר בניסי יציאת מצרים [שב"ל, רשב"ץ] כי כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, כמו שנאמר (שמות יב, מב) "הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לדורותם" [רשב"ץ] **לד.**

לב כ"כ הראשונים שהמעשה היה בליל הסדר [ריטב"א, רשב"ץ, רד"א]. **אולם השפת אמת כתב** (פסח תר"מ ד"ה כל) כי אין דבר רחוק לומר שמעשה זה כלל לא היה בליל הסדר. ודבריו מתרצים כמה קושיות שיש במעשה זה, כגון תמיהת המהר"ץ חיות (סנהדרין לב:): שרבי אליעזר היה גר בלוד, והוא זה שאמר (סוכה כא.) 'משבח אני את העצלנים שאינם יוצאים מבתיהם לרגל', ואם כן כיצד עזב את ביתו ברגל. **ואכן בתוספתא** (פסחים פ"י) הובא מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין בבית ביתוס בן זונין בלוד (במקום מגוריו של ר' אליעזר) ועסקו בהלכות הפסח כל הלילה עד קרות הגבר. **וראה עוד** בקונטרס איגרת ביקורת (עמ' 26) לחוקר רבי יעקב רייפמאן זצ"ל שכתב עוד תירוץ.

לג כמ"ש ביהושע (יט, מה) בנחלת מטה בני דן "ויהוד ובני ברק וגת רמון" [רשב"ץ, רד"א]. **ויש שגרסו** 'בבני ברק', 'בני' הם כריות בארמית, ו'ברק' מלשון מבריק, דהינו שהסבו על כריות משי מבריקים [תרגום רס"ג, וזב פסח]. **ובהגדת הגאונים** גרסו "בבני כרד" והיינו שהסבו יחד באחד מכרכי הים. וזה מסייע לאלו שפרשו שגדולי הדור היו באים בספינה בערב פסח, ולא יכלו להספיק לבוא מבעוד יום למקומותיהם ומעונותיהם, לכן הסבו ביחד באחד מכרכי הים שזה "בני כרד".

לד במכילתא אמרו 'רבי אליעזר אומר חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח עד חצות', לפי שסובר שזמן אכילת הפסח וההלל עד חצות לפי שבזמן זה נגאלו. **ולפ"ז** הקשו מדוע סיפר כל הלילה. **במשכנות יעקב תירץ** (סימן קנ"א) שהסיפור היה לא מחמת דין סיפור יציאת מצרים של לילה זה, אלא מחמת הדין הרגיל של הזכרת יציאת מצרים שבכל לילה. **ובאדר"ת כתב** (עטרת אדר פרשת ויקרא) ע"פ המובא בפרקי דרבי אליעזר (פ"ב) שר"א כשהיה דורש היו פניו מאירים כאור החמה ואין אדם יודע אם יום ואם לילה, ולכן כשהיו התנאים מסובין ודורשים היה המקום מלא אורה ולא ניכר שעלה השחר, ולכן הם לא הבחינו שהאיר היום והגיע זמן קריאת שמע.

כעת בעל ההגדה מביא את דרשת בן זומא, כדי ללמדנו שיש מצווה מהתורה להזכיר סיפור יציאת מצרים גם בקריאת שמע של ערבית ולא רק בשחרית [או"ח, רד"א] ל"ה.

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה:

הָרִי אֲנִי כֶּבֶן שִׁבְעִים שָׁנָה, וְלֹא זָכִיתִי שֶׁתֹּאמַר יְצִיאַת מִצְרַיִם בְּלִילוֹת עַד שֶׁדָּרְשָׁה בֶּן זֹמָא,

שְׁנָאמַר (דברים טז, ג):

"לִמְעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ",

יְמֵי חַיֶּיךָ - הַיָּמִים,

כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ - הַלֵּילוֹת.

וְחֻכָּמִים אוֹמְרִים:

יְמֵי חַיֶּיךָ - הָעוֹלָם הַזֶּה,

כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ - לְהַבִּיא לִימּוֹת הַמָּשִׁיחַ.

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה לִי: בשעה שהתמנה להיות נשיא בישראל בהיותו בן 18 שנה, **הָרִי אֲנִי** הייתי נראה **כֶּבֶן שִׁבְעִים שָׁנָה**, לפי שקפצה עליו זקנה ביום שנתמנה לנשיא, ונעשה לו נס וגדלו לו בזקנו 18 שערות לבנות לִי, כדי שלא יחלקו על נשיאותו אם יראה כבחור וְלֹא זָכִיתִי לא נצחתי לִי את חכמים להביא ראיה מהכתוב [רד"א בשם י"מ] כדי שֶׁתֹּאמַר פרשת ציצית שמוזכרת בה יְצִיאַת מִצְרַיִם גם בְּלִילוֹת בק"ש של ערבית [מחז"י, רש"י], לפי שסברו חכמים שכיון שעיקר הגאולה היתה ביום לכן גם

לִי שהיינו יכולים לומר שיש מצווה לזכור את יציאת מצרים רק ביום ולא בלילה, כמו שנאמר "למען תזכור את יום צאתך" אך בלילה לא מצינו מצוה זכירה בכתוב, ועוד שעיקר הגאולה הייתה ביום, לכך מביא ראיה מדרשת בן זומא שהמילה 'כל' באה לרבות את הלילות. [רד"א, שבה"ל, או"ח]. וראה עוד פירושים לקמן.

לִי כֵן הגירסא במשנה (ברכות יב:) ובתוספתא (שם, א, יב) ובעוד מדרשי חז"ל. **ויש שגרסו** (רמב"ם ובשה"ל וכ"ה בירושלמי) 'אמר להם רבי אלעזר', ולהם היינו לאותם חכמים שהיו מסובים איתו. ולגירסתם קטע זה הוא המשך לקטע הקודם.

לִי כֵן פרש"י (ברכות יב:) ומחז"י ועוד ראשונים, ע"פ המבואר בגמרא ברכות (כח.). אולם ישנם ראשונים שגרסו י"ג שערות לבנות. **והרמב"ם כתב** (פיה"מ א, ט) "לא היה בן שבעים, כי אם צעיר לימים, אלא שהיה מרבה להגות וללמוד ולקרות לילה ויומם עד שחלשו כוחות גופו ונזדקן, ונעשה כזקן בן שבעים שנה, והרי החלה בו הזקנה ברצונו, כמו שנתבאר בתלמוד". **וברבינו האר"י** כתב שרבי אלעזר היה גלגול של שמואל הנביא, ושמואל חי 52 שנה, תוסיף לכך את י"ח שנותיו של רבי אלעזר, הרי סך הכל 70 שנה, וזהו שאמר "הרי אני כבן שבעים שנה". **ובירושלמי** כתבו כפשוטו שהיה קרוב לגיל שבעים.

לִי לשון "זכיתי" נצחתי, מלשון זכוהו לרבנן (קדושין יח.) וכן מאן דמזכי למלכא (סוכה לט.) נריטבי"א, או"ח, רד"א ועוד). ולקמן יובא בשם הראשונים פירוש נוסף ללשון "זכיתי" ומפרשים אחרת מחלוקת ר"א וחכמים.

מצוות סיפור יציאת מצרים היא רק ביום ולא בלילה [או"ה, רד"א] ולכן היו מדלגים בק"ש של ערבית את 'פרשת ציצית' שמוזכרת בה יציאת מצרים לט', כדן מצות ציצית שאינה נוהגת אלא ביום שנאמר "וראיתם אותו" פרט לכסות לילה [שבה"ל], והייתי יחיד במקום רבים ואין דבריו של יחיד במקום רבים [רש"י, או"ה, רד"א]. **עַד שְׁדָרְשָׁה בֶּן זֹמָא**: ביום שמינו אותי לנשיאות [רש"י, רשב"ז] וסייעני בדרשה שדרש [או"ה] שיש להזכיר יציאת מצרים גם בלילות בק"ש של ערבית [רש"י] מ, **שְׁנֵאמַר: "לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ"**, ודרשין **"יְמֵי חַיֶּיךָ"** מדאמר יימי משמע שיש חיוב להזכיר את יציאת מצרים רק ב**יְמֵי חַיֶּיךָ** בלבד, אולם מכיון שנאמר **"כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ"**, המילה 'כל' באה לרבות את **הַלֵּילוֹת**, שגם בהם יש חיוב להזכיר את יציאת מצרים, משום שבלילה התחילה היציאה ע"י מכת בכורות [ראב"ן]. **וְחֻכְמֵיהֶם חוֹלְקִים וְאוֹמְרִים** שהמילה 'כל' אינה באה לרבות את הלילות כי אין חיוב להזכיר יציאת מצרים בלילות מ^א, אלא בא ללמד את חיוב יציאת מצרים לעתיד לבוא, וכך יש לדורשו: אילו היה נאמר **"יְמֵי חַיֶּיךָ"** בלבד, היינו למדים רק על **הָעוֹלָם הַזֶּה** שרק בו יש מצוה להזכיר יציאת מצרים לפי שיש בו קיצבה לימיו של האדם, ומעתה שריבה הכתוב ואמר **"כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ"**, הרי זה מלמד **לְהַבִּיא** לרבות **לְיָמֹת הַמְּשִׁיחַ**, שאף בהם יש חיוב להזכיר יציאת מצרים אף שאין בהם קץ לשנותיו של האדם מ^ב [פרוש קדמון]. ומדברי רבי אלעזר וחכמים נלמד שבוודאי ראוי שנאריך ונרבה בסיפור יציאת מצרים בלילה זה בו אירע הנס [אברבנל].

ט' כְּמוֹבָא במס' ברכות (יד): שלא היו אומרים כל פרשת ציצית אלא היו אומרים "דבר אל בני ישראל ואמרת" ומסמיים "אליהם אני ה' אלהיכם" אמת ואמונה כו'. [שבה"ל, רד"א, רש"י, מחז"ן]. ולדעה זו מה ששינוי ברישא דמתני' (ברכות יב): 'מזכירין יציאת מצרים בלילות', כדברי ראב"ע נסתמה משנה זו. **ו"מ** שמדרבנן כולם מודים שמזכירים יציאת מצרים בלילות, ולא נחלקו אלא האם יש גם חיוב להזכירה מהתורה [ריטב"א]. **והרשב"ץ כתב** שלא מצינו חולק בזה שיש להזכיר ק"ש בלילות (ר"ל מהתורה), אלא שאמר שלא זכה למצוא לכך רמז מהכתוב בתורה שיש חיוב להזכיר יציאת מצרים בלילות, ואמר 'לא זכיתי' לפי שהשומע ולומד דבר חדש נקרא זוכה, כדאמר אב"י (שבת כא): "אי זכאי גמרנא מעיקרא" [רשב"ץ]. **וכ"כ הרמב"ם** (פיהמ"ש ברכות) אני על אף רוב השתדלותי והתחברותי עם החכמים, לא זכיתי לדעת הרמז בכתוב על חובת קריאת פרשת ציצית בלילה עד שדרשה בן זומא. **ו"מ** להיפך, שקודם דרשת בן זומא גם ראב"ע היה סבור שאין מזכירין יצ"מ בלילות, והיה מדלג פרשת ציצית שנאמר "וראיתם אותו" ודרשו חז"ל פרט לכסות לילה, וקאמר 'לא זכיתי' שלא אמרה בלילה לפי שסבור שמצוותה רק ביום, ומשדרשה בן זומא קבעוה לחובה גם בלילות [רי"ד הובא בשבה"ל].

מ וי"מ שמכאן ואילך ניתקן להזכירה ביום היינו 'באמת ויציב' ובערב היינו 'באמת ואמונה' [שבה"ל בשם רי"ד]. ומה שאמר בלילות היינו באמת ואמונה.

מא ולסוברים שגם חכמים מודים שיש להזכירה בלילות, יש לפרש שהמילה 'כל' אינה באה לרבות הלילות משום שאף הלילות בכלל כל ימות החיים [רשב"ץ] וכל כ"ד שעות נקרא יום אחד [זב"ח פסח].

מב בגמרא מובא (ברכות יב): ברייתא בה הקשה בן זומא על דרשת חכמים, וכי מזכירים יציאת מצרים לימות המשיח? הרי בימות המשיח יהיו נסים גדולים עד שנס יציאת מצרים לא יזכר, כמו שנאמר בירמיה (כג ז ח) "הנה ימים באים נאום יהוה, ולא יאמרו עוד חי יהוה אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים, כי אם חי יהוה אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם וישבו על אדמתם", וענו לו חכמים שאין כוונת הכתוב שאחר הגאולה האחרונה העתידית יתבטל לגמרי הזכרון

מצינו בתורה ארבעה מקומות מהם אנו למדים את עיקר חובת סיפור יציאת מצרים לבנינו, ומפני שצריך לדרוש ולהתאים כל פסוק לבן המתאים כפי שאלתו, קודם לכן אנו מברכים את השם שנתן לנו תורה שליומה המתייחסת לכל דרגות האדם [ריטב"א, זבח פסח] ^{מג}. ו'בורך המקום' זוהי מעין ברכת התורה על דרשות המקראות של הבנים [רשב"ץ, שבה"ל] ^{מד}. ואומר ארבע פעמים "בורך" כנגד ארבעה הבנים המוזכרים בתורה [א"ח, שבה"ל].

בְּרוּךְ הַמָּקוֹם -

בְּרוּךְ הוּא.

בְּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל -

בְּרוּךְ הוּא.

בְּרוּךְ הַמָּקוֹם מבורך הוא הקב"ה שנקרא 'מקום' [ב"ר, רד"א] ^{מה}, אלא שאין הקב"ה צריך לברכותינו, כי **בְּרוּךְ** ומבורך הוא מעצמו גם בלי ברכתנו [רשב"ץ, אברבנל] ^{מי}. **בְּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל**, לדרוש את הפסוקים שבתורה ולהתאימם לכל 'בן', **בְּרוּךְ הוּא** מעצמו.

כְּנָגַד אַרְבָּעָה בָּנִים דְּבִרָה תּוֹרָה:

אֶחָד - חֶכֶם, וְאֶחָד - רִשֵּׁעַ, וְאֶחָד - תָּם, וְאֶחָד - שְׂאִינוֹ יוֹדֵעַ לְשָׂאֵל.

ליציאת מצרים, אלא הזכרון של הגאולה האחרונה יהיה עיקר, וזכרון יציאת מצרים יהיה טפל לניסים שיעשו בימות המשיח.

^{מג} כי אחרי אשר גאלנו ממצרים קרבנו לפני הר סיני, כמו שייעדנו בתחלה ע"י משה רבינו, כמו שנאמר (שמות ג, יב) "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה" זהו הר סיני [ריטב"א]. ^{מד} וכמו שאמרו בגמרא (ברכות יא): זמנין סגינן הוה קאימנא קמיה לתנויי לן פירקין בספרא דבי רב והוה קדים ומשי ידיה ומברך ומתני לן פירקין. וי"מ שזוהי הקדמה לדרשת הפסוקים, כאדם שרוצה לדרוש ואומר 'בשם ה' אל עליון' ואח"כ מתחיל לדרוש [רד"א].

^{מה} כיון שהוא מקומו של עולמו ואין העולם מקומו, וכדאיתא במדרש תנחומא "הנה מקום אתי" הנה אני במקום פלוני לא נאמר אלא "הנה מקום אתי" שהוא מקום לעולמו ואין עולמו מקומו [שבה"ל]. וכן הוא אומר "יופיע במקום" גע בשכינה [ראב"ן, ר"י בן יקר] כמו שנקרא הקב"ה גם מעון שנאמר (דברים לג, ח) "מעונה אלהי קדם" [ריטב"א, רד"א]. **ותמצא** כי "מקום" עולה למנין יהו"ה בחשבון גדול, מנה ה' עשרה פעמים והה' חמש פעמים והו' שש פעמים והה' חמשה פעמים, יעלה למנין מקום [רד"א]. **וכתב הריטב"א** כי אמר 'מקום' בענין זה, לפי שעד שלא נתן הקב"ה תורה לישראל לא היה נודע לא הוא ולא חכמתו, אלא כדבר הגנוז במקום נסתר ואינו נראה, וכשנתן תורה לישראל אז הופיע אורו לכל העולם. ועל דרך האמת זה כמו "הנה מקום אתי" (שמות לג) שהוא מקום ההשגה לאספקלריא המאירה מקום תמונת ה', ועל פנים המאירים אמר 'בורך הוא' והמבין ידום.

^{מי} וי"מ היות שהזכיר שמו יתברך אומר 'בורך הוא', כמו שנאמר "זכר צדיק לברכה" ופירושו זכר צדיק של עולם לברכה [רוקח].

מצוינו שמצות ההגדה לבנינו כתובה בתורה בארבעה מקומות, ובכולם כתיב 'בן' ולפי מקראות הכתובים אנו למדים ש**כִּנְגֹד אֲרֻבָּעָה** סוגים של **בָּנִים** שאין דעתם שווה **מִזֵּדְבָרָה תוֹרָה** [רש"י, ריטב"א, רד"א], ואלו הם: **אֶחָד - חֲכָם**, המדקדק בכל ענייני הפסח [ריטב"א] ו**אֶחָד - רָשָׁע**, השואל על מנת לקנטר, ו**אֶחָד - תָּם**, שאינו יודע להעמיק בשאלתו, ו**אֶחָד - שְׂאִינוּ יוֹדֵעַ לְשֹׂאוֹל**, כלום מעצמו מפני מיעוט שכלו. ולפי שכל כך רצה הקב"ה להודיע סיפור יציאת מצרים בזרעינו, לפיכך סידר בכתוב תשובה לכל בן ובן כפי דעתו **מִחַ** [ריטב"א].

כעת מבאר בעל ההגדה באיזה לשון מבין לשונות ארבעת הפסוקים שואל כל אחד מהבנים, ומה

משיבים לו:

חכם

מָה הוּא אֹמֵר?

"מֵהָ הַעֲדוֹת וְהַחֲקִים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲתֶכֶם"

(דברים ו, כ) ?

אַף אַתָּה אִמּוֹר לוֹ כְּהִלְכוֹת הַפִּסָּח:

אין מַפְטִירִין אַחַר הַפֶּסַח אַפִּיקוֹמָן.

הבן **החכם** שיודע לשאול כהוגן **מָה** הוא **אֹמֵר**? כיצד הוא שואל? כלשון הפסוק בפרשת ואתחנן^{מט} **"כִּי־יִשְׁאַלְךָ בֶּןְךָ מָחָר לֵאמֹר [מַה הָעֵדוּת, מַה הֵם אוֹתֶם הַמִּצְווֹת הַמַּעֲשִׂיּוֹת עַל יְצִיאַת**

^{מז} שהרי מצאנו בתורה ארבעה פסוקים חלוקים זה מזה על שאלת דורות הבאים ובכולם כתיב 'בן', ויש לתמוה מה אלו ארבעת השאלות החלוקות, על כן דרשו רז"ל כי הם כנגד הארבעה בנים החלוקים זה מזה. [רד"א]. **וקראם** "בנים", כדי ללמדנו שעם ישראל בכל מצב הנם בניו של הקב"ה ואפלו במצב של רשע, וכדעת רבי מאיר שאמר שאף בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום הם קרואים בנים. **ווי"מ** שקראם בנים לפי שכולם נזכרו בתורה בשם 'בן' כגון **"כי ישאלך בנך"** [וי"י ישראל]. **ווי"מ** שקורא להם 'בנים' כיון שעדיין לא יודעים כלום כמו נערים [נשבה"ל]. וראה מה שהקשה ע"ז בחוקת הפסח.

מח הפסוקים של ה'רשע' ושל 'אינו יודע לשאול' הן אודות מצוות קרבן הפסח. **ושאלת ה'תם'** היא אודות מצוות פדיון הבן שנצטוו בה משום שבילי יציאת מצרים מתו כל הבכורות חוץ מבכורי ישראל, ובפרשה שלפניה ואחריה כתובים דיני קרבן הפסח. **ושאלת ה'חכם'** היא אודות מצוות התורה באופן כללי, וכלול בה שאלות גם על דיני הפסח. אולם חז"ל דרשו את כל הפסוקים אודות מצוות סיפור יציאת מצרים לארבעת הבנים. **ואף** שלפי סדר המקראות בתורה סדרם הוא כך: רשע, שאינו יודע לשאול, תם, וחכם. מכל מקום בעל ההגדה רצה להזכירם בסדר חכמתם, בתחלה 'חכם' ואחריו 'רשע' שגם הוא חכם ומתוך זדון לבו מרשיע, ואחריו 'תם' שאינו חכם ממש אלא יש בו קצת חכמה לשאול, ואחריו 'שאינו יודע לשאול' שאין בו חכמה כלל [רד"א]. **וראה הע' הבאה.**

^ח בשאלת היחסים כתוב (דברים ו, כ - כה) **בְּיִשְׂרָאֵל בְּנֵךְ מֵחֵר מֵחֵר הָעֵדֻת וְהַחֲקִים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ יִקְוֶה אֱלֹהֵינוּ אֲתֵכֶם: וְאָמַרְתָּ לְבִנְךָ עֲבָדִים הָיִינוּ לַפֶּרַעַה בְּמִצְרַיִם וַיֹּצִיאֵנוּ יְיָ יִקְוֶה מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה: וַיֹּתֶן יְיָ יִקְוֶה אֹתָתָּה וּמִּפְתִּים גְּדֹלִים וְרָעִים בְּמִצְרַיִם בְּפִרְעָה וּבְכַל בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ: וְאֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אֲתָנוּ לָתֵת לָנוּ אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאֲבֹתֵינוּ: וַיֹּצִינוּ יְיָ יִקְוֶה לַעֲשׂוֹת אֶת-כָּל-הַחֲקִים הָאֵלֶּה לְפָנֶיךָ אֱלֹהֵינוּ**

מצרים, כגון אכילת מצה זכר ל"לחם עוני", ואכילת מרור זכר ל"וימררו את חייהם בעבודה קשה". וכן ענין קרבן הפסח שהוא על שם שהקב"ה פסח על בתי אבותינו במצרים (ר"טב"א, רד"א). וי"מ 'עדות' כמצות שבת שהיא עדות כי יש אלוה בעולם בורא ומחדש כרצונו (רשב"ץ). **וְהַחֲקִים**, אלו הלכות שיש בקרבן פסח שאין נראה בהם טעם מוסבר, כענין שנאמר "ועצם לא תשברו בו", ושיאכלו את הפסח בחבורה אחת (ר"טב"א, רד"א) וכן שאר מצוות שלא נתברר לנו טעמם, כגון בשר בחלב ושעיר המשתלח ופרה אדומה (רשב"ץ). **וְהַמִּשְׁפָּטִים**, הדינים הטפלים לדיני הפסח כגון מה שנאמר בקרבן פסח "וכל ערל לא יאכל בו", וכן שאר הלכות חמץ ומצה ודקדוקי סופרים שבהם (רשב"א, רד"א) **אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם?** ומצורת שאלתו שהזכיר 'עדות' 'חוקים' ו'משפטים' ניכר שבבן חכם הכתוב מדבר, שידוע לדבר ולשאול בלשון נכונה ומדקדק בכל ענייני הפסח (ר"טב"א, רד"א). **וַאֲנִי** לומר שהוציא את עצמו מן הכלל כשאמר "אֶתְכֶם", שהרי קיבל עליו מלכות שמים באמרו "ה' אלהינו" א"כ מהו "אתכם"? כלומר אתם שיצאתם ממצרים והיה הדבר אליכם שאתם הייתם בימים ההם, והוא עוד לא נולד (א"ח, רד"א, רשב"ץ). **וְעוֹד יִל "אֶתְכֶם" כְּמוֹ "אֶתְכֶם"**, שפירושו "ואני עמכם" ושתף עצמו עמהם (ראשונים). **וַיִּמְשְׁקוּרֵאִים 'אוֹתֵיכֶם' אוֹתִי ואתכם**, ורצונו לדעת מה צוה אתכם ה' לעשות, ועל פי זה ידע ויבין גם הוא מה עליו לעשות (ר"ד).

וכששאל החכם מה החוקים וכו', שאל על כל טעמי המצוות והפסח בכלל², וכלל בשאלתו הרי עיקר מצות היום הוא קרבן הפסח, א"כ מדוע אנו אוכלים קודם קרבן החגיגה ומסיימים באכילת קרבן הפסח? (רש"י ועוד). וכן מדוע אנו אוכלים מיני מתיקה קודם הסעודה והרי דרכם לבוא אחר הסעודה בתור קינוח? (א"ח) **וְאִף אֵתָה עֵנָה וַאֲמַר לוֹ כְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח**, פרש לו את כל הלכות הפסח, ואף את ההלכה שהיא מתקנת חכמים **שֶׁאֵין מִפְטִירִין** מסיימים ואוכלים³ **אַחַר** אכילת קרבן הפסח

לְטוֹב לָנוּ כְּלֵהֲמִים לְחִיתָנוּ כְּהִיִּם הָזֶה. והקדים את שאלת החכם אף שמוזכרת לאחרונה בתורה, משום שראוי להקדים בדברי חכמה. ועוד שאנו צריכים לדרוש בפסוק "והגדת לבנך" הנאמר במי שאינו יודע לשאול, ולסמוך אחריו סדר תחילת השעבוד איך נתגלגל תחילת ירידתם ושעבודם והאותות והניסים שנעשו שם עד שעת יציאתם לחירות (שבה"ל בשם הרב בנימין).

י כ"כ הרי"י אלאחדב ששאלת החכם היא על כל המצוות והפסח בכלל, אבל שואל לדעת עיקר הדברים בפרשת הפסח, ולכן השיב 'אף אתה אמור לו כהלכות הפסח', כלומר דבר עימו כמו חכם והודיענו כל הלכות הפסח עד ההלכה האחרונה שהיא אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, וכאלו אמר אמור לו את הלכות הפסח עד ההלכה האחרונה שהיא 'אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן'. **והריטב"א כתב** במכילתא גרסו 'אף אתה פתח לו בהלכות הפסח, ואמור לו אין מפטירין וכו'. כלומר כמו שהוא הפליג לדקדק ולשאול, גם אתה תן לחכם ויחכם עוד והשיבהו כל הלכות הפסח, ואפילו דברים שהם תקנת חז"ל שאין להם שום סמך בכתובים, והוא מה שתיקנו אין מפטירין וכו'. **ולפי** גירסתנו כך פירוש, אף אתה אמור לו כשאר הלכות הפסח שאין מפטירין וכו'. ומכל מקום תמהני שהרי אין אנו עונים לחכם את התשובה שנאמרה בתורה כנגד שאלתו שהיא "ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה" וכו', ולפי הפירוש שכתבנו הרי זה בכלל, כמה שאמר 'אף אתה אמור לו הלכות הפסח', ובכלל זה גם את התשובה האמורה בתורה "עבדים היינו". **וראה** עוד בשבה"ל.

² **מפטירין** פירושו מסיימין, כמו המפטיר בבניא שמסיימים בקריאת ההפטרות תפילת שחרית של שבת (רשב"י, רד"א). וכן לשון אדם הנפטר מרבו (ספר האורה). **פירוש אחר** 'מפטירין' לשון פתיחת פה לדבור מלשון (תה' כב, ח) 'יפטירו בשפה' (רד"א). וביאור זה הוא כדעת שמואל ור' יוחנן (פסחים קט:). **ורב פירש** 'אין

אָפִיקוֹמֶן, מיני מתיקה לקינוח^{יב}, כדי שלא יאבד טעם הבשר מפינו, וכן בליל זה אנו אוכלים את מצת האפיקומן שהיא זכר לקרבן פסח בסוף הסעודה, כדי שישאר טעם המצה בפינו, ומתוך טעם זה נזכיר טעמי מצות הפסח ונספר בהם כל הלילה [אר"ח, רד"א, ריטב"א].

רָשָׁע -

מָה הוּא אוֹמֵר?

"מָה הָעֲבוּדָה הַזֹּאת לָכֶם?" (שמות יב, כו) ? **"לָכֶם" - וְלֹא לוֹ.**

וּלְפִי שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַפֶּלֶל, כָּפַר בַּעֲקָר.

אִם אַתָּה הִקְהָה אֶת שְׁנֵיו, וְאָמַר לוֹ:

"בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם" (שמות יג, ח)

"לִי" - וְלֹא לוֹ.

וְאֵלּוּ הֵיָה שָׁם, לֹא הֵיָה נִגָּאֵל.

הבן הַרְשָׁע שואל כאילו העניין אינו נוגע לו, **מָה הוּא אוֹמֵר?** בא לקנטר כלשון הכתוב **"מָה הָעֲבוּדָה הַזֹּאת לָכֶם"**^{יג}? מה הטורח שאתם מטריחים עלינו בכל שנה ושנה [ירושלמי] לעכב את סעודתינו ולערבב שמחת החג על ידי אריכות סיפור ההגדה [ריטב"א, רד"א]^{יד}. וכשאמר **"לָכֶם"** כוונתו לומר שמצות החג היא 'לכם' **וְלֹא לוֹ**, ולא 'לי', כלומר שהוא לא נצטוו במצות החג [ריטב"א], **וּלְפִי שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַפֶּלֶל**, מכלל עם ישראל המחוייבים במצות, הוי כאילו **כָּפַר בַּעֲקָר** בהקב"ה, שכל הכופר במצותיו כאילו כופר בו [ראב"ן]. ומדאמר 'לכם' גילה לך הכתוב שבבן רשע הכתוב מדבר, ובניגוד לחכם

מפטירין אחר הפסח אפיקומן', כשהגיע זמן להיפטר מן הסעודה דהיינו אחר אכילת קרבן הפסח, אין נפטרינ על ידי "אפיקומן" שהוא נוטריקון "אפיקו מנייכו" [הוציאו כליכם], כלומר אין אומרים לאחר אכילת הפסח נלך ונאכל עוד בחבורה אחרת, גזירה שמא יבואו לאכול את קרבן הפסח עצמו בשני מקומות, שזה אסור.

^{יב} **"אפיקומן"** נוטריקון 'אפיקו מיני מתיקה', ופירושו שאין אומרים לאחר אכילת קרבן הפסח, הוציאו מיני מתיקה לקנוח כמו שעושים בשאר ימות השנה. ובלשון יוון 'אפיקומן' הוא מנוחה פירוש שינוחו מאכילה.

^{יג} בשאלת ה'רשע' נאמר (פרשת בא יב, כו-כז) **וְהָיָה בִּיְיָאֲמָרוֹ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבוּדָה הַזֹּאת לָכֶם: וְאָמַרְתֶּם זִבְחֵפֶסַח הוּא לִיקוֹק אֲשֶׁר פִּסַּח עַל־בְּתִי בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרָיִם בְּנִגְפוֹ אֶת־מִצְרָיִם וְאֶת־בְּתִינוּ הֲצִיל וַיִּקְדֵּה הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּ.**

^{יד} ולשון עבודה משמע בשני פנים, האחת עבודת רצון מאהבה כמו "ועבדתם את ה' אלהיכם" "ולעבדו בכל לבבכם", והשנית עבודת טורח ועמל כמו "ויעבדו מצרים" ו"מעבודה קשה", והרשע שהוציא עצמו מן הכלל ודאי כוונתו לעבודת טורח [שבה"ל]. **ובחזקוני פירש** (שמות יב, כו) "מה העבדה הזאת לכם" שהרי שאר עבודות הולכות אחר הזמנים, מצות ה'עומר' בט"ז ניסן לפי שהוא זמן קציר שעורים, ומצוות 'שתי הלחם' בו' בסיון לפי שהוא זמן קציר חטים, ומצוות ד' מנינים שבלולב שהוא זמן אסיפת פירות, אבל עבודה זו שבי"ד בניסן מה טיבה?

הרשע לא קבל עליו מלכות שמים לאמר "ה' אלהינו", וגם לשון 'לכם' אינו מורה שתוף עצמו עמהם כמו 'אתכם' שפרשו ואני עמכם [ראשונים].

ולכן **וְאַף אַתָּה** לאחר שתענה לו את תשובתו האמורה בתורה "ואמרתם זבח פסח הוא לה' בנגפו את מצרים (בליל ט"ו בניסן) ואת בתינו הציל" [אוי"ח, רשב"ם] **הִקְהָה אֶת שְׁנֵיו**, הכעיסהו וענה לכסיל כאיוולתו [רש"י, א"ח, רד"א] **וְאָמַר לוֹ כִּנְגִדְךָ דְּבֵרָה תּוֹרָה** [רד"א] ואמרה **י**: "**וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ... בַּעֲבוּר זֶה** שאקיים מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו [רש"י] **עֲשֵׂה יְהוָה לִי גְאוּלָּה זֹאת** באותות ובמופתים [סור] **בַּצֵּאתִי מִמִּצְרַיִם**", ומדגיש ואומר **'לִי'** לשכמותי עשה הגאולה **וְלֹא לוֹ**, שרשע כמותו לא היה ראוי להגאל [רד"א]. ואומר 'ולא לו' בלשון נסתר, כשם ששאל ברשע לבבו כך יענה לו, הוא דקדק להוציא את עצמו מן הכלל כשאמר 'לכם' ולא 'לוי', אנו גם כן מהפכים ודורשים 'לִי' ולא 'לוי' להוציא מן הכלל [שבה"ל, ריטב"א]. וממשיך ואומר למסובין: **וְאֵילּוּ הָיָה שָׁם** רשע כמו זה [אוי"ח] במצרים בשעת הגאולה, **לֹא הָיָה נִגָּאֵל**, אלא היה מת במכת חושך בג' ימי אפלה שמתו בהם רשעי ישראל [רשב"ן, שבה"ל, רוקח] לפי שכל מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה, כיון שהרשע אינו מאמין בגאולה שבכוח ה' להוציאנו ממצרים, לפיכך אינו ראוי להגאל [שבה"ל] וכמו כן לא יגאל בשאר הגאולות [פירוש קדמון] **י**.

י **וְהַנִּלְמַד** מזה שלא אמר "ואמרת" אלא "והגדת" דברים הקשים כגידין [אוי"ח, רוקח]. **וְי"מ** 'הקהה את שניו' הרוצים ללעוס ולאכול, והקהה הוא לשון חלישות השיניים כמו "ושיני בנים תקהינה" (ירמיה לא, כח), כלומר זה שכפר בעיקר והוציא את עצמו מן הכלל הרי הוא בכלל "בן נכר לא יאכל בו" (שמות יב, מג) ושיניו תקהינה שרואה לאחרים שאוכלים והוא אינו אוכל [רד"א, ריטב"א].

י **הַקְשׁוּ הָרִאשׁוֹנִים** מדוע עונים לרשע את התשובה הנמצאת אצל שאלת מי שאינו יודע לשאול ולא את התשובה המופיעה אצלו "ואמרתם זבח פסח הוא". **י** **שֶׁתִּרְצוּ** שנלמד מיתור המילה 'לִי' שאם אינו עניין לאינו יודע לשאול תנחו ענין לרשע. [רד"א, רשב"ם, או"ח]. **וְהָרִיטְב"א פִּירֵשׁ** (בפירושו השני) שדברי בעל ההגדה 'הקהה את שיניו' נכלל בתשובת הבן הרשע האמור בתורה, כי בן זה שכפר בעיקר הרי הוא בכלל האמור בקרבן פסח "כל בן נכר לא יאכל בו", ושיניו של זה הרוצים ללעוס ולאכול 'תקנה', שרואה לאחרים שאוכלים מקרבן הפסח והוא אינו אוכל, כי "זבח פסח הוא" דווקא לאותם שפסח עליהם ולא על רשע כיוצא בו. ולהוסיף על עונשו אנו אומרים לו "בעבור זה עשה ה' לִי" לי ולא לו, כמו שדקדק הרשע במלת "לכם" להוציא את עצמו מן הכלל, אנו גם כן מהפכים ודורשים להוציא מן הכלל, לא שיהיה זה משמעו של מקרא, שהרי אף לשאינו יודע לשאול אנו משיבין כן. **וְרֹאה עוֹד** מה שפירש בשבה"ל.

י **בַּסֵּפֶר נְתִיבוֹת שְׁלוֹם כְּתָב:** שלא מדבר כאן ברשע אפיקורוס, וכי על בן כזה יש בכלל ענין לשמע מה הוא אומר, אלא על רשע שהרשיע מתוך שנתגבר עליו יצרו והפילו פעמים רבות ואינו יכול להחלץ ממנו, ועל כן מתאש ואומר "מה העבודה הזאת לכם" ולא 'לוי', אתם שזכיתם לשמירה עליונה מיצר הרע ראויים הנכם לעבודת ה', אבל אני שמלא כשלונות מיצרי הרע הבושר בי איך יכול אני לעבד את ה', ואילו התשובה 'אלו היה שם לא היה נגאל', פרוש, גם אנו שקועים היינו במצרים במי"ט שערי טמאה, ורק מכח שהתחזקנו ולא התיאשנו מגאלת הנפש עם גאלת הגוף הגענו עד כה, ואילו היה שם לא היה נגאל מחמת עצם היאוש הזה שבו. **וְעוֹד** שאינו מאמין בכח הטמיר ונעלם בשרש נשמות בני ישראל, אשר גם בעת ששקועים במי"ט שערי טמאה לא דעך ניצוץ אלק ממעל שבקרבם, ונר אלהים טרם כבה. ועל זה הקהה את שניו שכפר בעקר, כי זה מעקרי האמונה שיהודי מחיב להאמין כי הקב"ה בחר בנו מכל עם, ושוכן אתם אפילו בתוך טמאותם, ואילו היה שם לא היה נגאל, כי רק בכח האמונה הזאת נגאלו אבותינו ממצרים, ורק בכח האמונה הזאת עתידין להגאל. וכנגד האמונה הזאת הסתפק משה ואמר "הן בני ישראל לא יאמינו לִי", אם כי ידע כי בני ישראל מאמינים

תם -

מה הוא אומר? (שמות יג, יד) "מה זאת".

ואמרת אליו: "בחזק יד הוציאנו יהוה ממצרים מבית עבדים".

הבן **התם - מה הוא אומר?** 'תם' כמו סתם, שמחד אינו חכם שיודע להעמיק בשאלתו לחקור בפרטי המצות כמו ששאל החכם "מה העדות" וכו', ומאידך גם אין בו רשע לכפור בעיקר כמו הרשע יח, אלא שואל בתמימות [או"ח, ריטב"א, שבה"ל] כלשון הכתוב **מה זאת** יט? כלומר, מה המצוות והמנהגים שאנו עושים היום שאיננו עושים כן בשאר החגים? [רוקח]. ועונים לו את המשך הכתוב: **"ואמרת אליו פירוש ספר לו כל מעשה יציאת מצרים [או"ח] ואמור לו: בחזק יד בניסים גדולים על ידי עשר מכות, הוציאנו יהוה ממצרים מבית עבדים"**, ומצוות אלו שאנו עושים כליל זה הם זכר לאותם הניסים [רשב"ץ].

ושאינו יודע לשאול -

את פתח לו, שנאמר (שמות יג, ח):

"והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים".

ושאינו יודע לשאול, אפילו בתמימות [או"ח] אלא דומה לילד קטן שאינו יודע לפתוח פיו מעצמו ולשאול, לכן **את פתח לו,** דרוש לו ההגדה ופרסם לו הנס אפילו בלי שישאל, ופירשו **שנאמר "והגדת"**

בני מאמינים בהקב"ה, אך חשב שלא יאמינו בכחות הטמונים בהם שעל אף היותם במצב כזה שקועים במי"ט שערי טמאה ראויים לגלוי אהבה מאת הקב"ה.

יח כ"ב רש"י בספרו או"ח ובסידורו (שצב) ועוד ראשונים. ובביאורו לתורה כתב (שמות יג, יד) 'תם' זה תינוק טיפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל 'מה זאת'. וכ"כ הרד"א. ובפירושו להגדה פרש"י שתם זה מי שאינו חכם ואינו טיפש.

יט בשאלת ה'תם' כתוב (שמות יג, יד-טו) **והנה כי יושאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יקוק ממצרים מבית עבדי: ויהי ביהקשה פרעה לשלחנו ויהרג יקוק כלבכור בארץ מצרים מבקר אדם ועד בכור בהמה על פני אנו זבח ליקוק כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אמה.**

היינו מעצמם^ס לִבְנֹךְ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה שֶׁאֵקִיִּים מִצֻּתוֹ כְּגוֹן פֶּסַח מִצָּה וּמִרֹר הַלֵּלוּ [רש"י]^{סא} עֲשֵׂה יְהוָה לִי, גִּאוּלָּה זֶה בְּאוֹתוֹת וּמוֹפְתִים [טור] בַּצֵּאתִי מִמִּצְרָיִם^{סב}.

אגב הזכרת הפסוק "והגדת לבנך" בדברי הבן שאינו יודע לשאול, מביאים את דרשת המכילתא, ממנה למדים שזמן חובת סיפור יציאת מצרים לבנינו הוא בליל הסדר [רשב"ץ, ראב"ן, רד"א, או"ח].

יכול מראש חדש?

תלמוד לומר: "ביום ההוא".

אי ביום ההוא יכול מבעוד יום?

תלמוד לומר: "בַּעֲבוּר זֶה",

'בַּעֲבוּר זֶה' - לא אִמְרָתִי, אֶלָּא בְּשַׁעֲה שְׂמִצָּה וּמִרֹר מִנְּחִים לְפָנֶיךָ.

יכול שמא תאמר שחייב לדרוש ולפתוח לבנו במצות 'והגדת לבנך' החל מראש חֹדֶשׁ נִסָּן, כדרך שדרש משה רבינו בראש חודש ניסן והזהיר על הפסח^{סג}, שנאמר (שמות יב, ב) "החודש הזה לכם ראש חדשים... דבר אל בני ישראל לאמר ויקחו להם איש שה לבית אבות" [שבה"ל, ריטב"א, רד"א] ועוד אמר הכתוב (שמות יג, ה) "ועבדת את העבודה הזאת בחודש הזה" היינו חודש ניסן [ריטב"א, רד"א] ועוד שבראש חודש ניסן התחילה הגאולה [א"ח]? תלמוד לומר: "והגדת לבנך בַּיּוֹם הַהוּא", כלומר מצות ההגדה נונהת רק ביום בו נגאלו ממצרים [רד"א, שבה"ל] שהוא ליל ט"ו (ליל הסדר), ושואל: אִי אם אכן החיוב הוא 'בַּיּוֹם הַהוּא', יכול שנתחיל לספר כבר מבעוד יום? ביום י"ד בניסן שהוא זמן שחיתת הפסח^{סד}? [ריטב"א, שבה"ל] תלמוד לומר: 'בַּעֲבוּר זֶה', לשון 'זה' משמע שמראה לו באצבע על מה שיש לפניו^{סה} [שבה"ל, רשב"ץ] לפיכך אנו מפרשים 'בַּעֲבוּר זֶה' שלא אִמְרָתִי לך לספר ההגדה [ריטב"א] אֶלָּא דווקא

^ס כ"כ רוב הראשונים [רש"י, או"ח, רד"א, ריטב"א], שהרי אפילו חכם שאין לו בן הוא שואל לעצמו, כי המצוה בזה לספר ביציאת מצרים בין דרך שאלה ובין שלא בדרך שאלה [רשב"ץ]. וי"מ 'את פתח לוי' אתה עשה לו פתח כדי שיבין וישאל כמו שנאמר (משלי לא, ח) "פתח פיך לאלֵם" [שבה"ל, רוקח].
^{סא} וי"מ שבעבור שעשה לי ה' הניסים והוציאני ממצרים, לכך אני עושה את המצוות הללו. [הדר זקנים].
וראה עוד ברמב"ן (פסוקים ח' וטו).

^{סב} לגבי מי 'שאינו יודע לשאול' נאמר (שמות יג, ח-ט) וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עֲשֵׂה יְקֹנֶךָ לִי בַּצֵּאתִי מִמִּצְרָיִם: וְהָיָה לְךָ לְאֹת עֲלִידָךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יְהוָה בְּפִיךָ בִּי בְּיַד חֲזָקָה הוֹצֵאתָ יְהוָה מִמִּצְרָיִם.

^{סג} וכדעת רשב"ג שדורשים בהלכת החג שבועיים קודם לרגל, ואף שהלכה כחכמים (פסחים ו). שדורשים שלושים יום קודם הרגל, כתב העיב"ץ ששבועיים קודם החג זה אליבא דכולי עלמא.

^{סד} לגבי יצאתם ממצרים נאמר (במדבר ל"ג) "ממחרת (שחיתת קרבן) הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה", והיציאה ממצרים הייתה בט"ו, א"כ הפסח נשחט יום לפני ב"ד [ריטב"א].

^{סה} ד"א: 'זה' בגימטריא י"ב מצות שאדם עושה בליל פסח, וכן: ד' כוסות, חרוסת, כרפס, שתי נטילות ידים, המוציא לחם, על מצוות מצה, מרור, וכורך [רד"א].

בְּשִׁעָה שְׁיֵשׁ מִצָּה וּמְרוּר מִנְחִים לִפְנֵיךָ על שולחנך [מכילתא בא יג], שאתה יכול להצביע עליהם ולומר 'מצה זו' 'מרור זה' שאנו אוכלים^ס [רש"י, ריטב"א, שבה"ל] וזה רק בליל הסדר (ליל ט"ו) ולא קודם לכן.

עד עתה בעל ההגדה סידר את ההגדה כדעת שמואל, שמפרש שמה שאמרו במשנה (פסחים קטז). שספור יציאת מצרים 'מתחיל בגנות' - היינו ב'עבדים היינו' שהיא גנות גשמית. ובעת מפרש כדעת רב שהגנות היא ש'מתחילה היו עובדי ע"ז', שהיא גנות רוחנית [ראשונים]^{סז}.

ומכאן תחילת עיקר ההגדה ודרשותיה, שהוא סיפור יציאת מצרים בפירוט החל מבחירת אברהם ועד יציאת מצרים [או"ח, אברבנל]^{סח}.

מִתְחִלָּה

עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ, וְעַכְשָׁיו קָרְבָנוּ הַמָּקוֹם לְעֲבוֹדָתוֹ,

שְׁנֵאֲמַר (יהושע כד, ב-ד) :

"וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל כָּל הָעָם, כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֶבֶר הַנָּהָר יֹשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם, תֵּרַח אֲבִי אֲבִרָהָם וְאַבִּי נָחוֹר, וַיַּעֲבֹדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים."

"וַאֲקַח אֶת אֲבִיכֶם אֶת אֲבִרָהָם מֵעֶבֶר הַנָּהָר וְאוֹלַךְ אוֹתוֹ בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן, וְאַרְבָּה אֶת זֶרְעוֹ וְאַתָּן לוֹ אֶת יִצְחָק."

"וְאַתָּן לְיִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וְאֵת עֵשָׂו, וְאַתָּן לְעֵשָׂו אֶת הָר שְׁעִיר לָרֶשֶׁת אֹתוֹ, וַיַּעֲקֹב וּבָנָיו יָרְדוּ מִצְרָיִם."

^ס ובזמן בית המקדש שהיה קרבן פסח היה מוסיף ואומר בזמן שפסח מצה ומרור מונחים לפניך [שבה"ל]. וי"מ שהטעם שאומרים בעבור 'זה' על המצה ולא על קרבן הפסח, זה מפני שהקדים לנו הפסוק "מצות יאכלו" (שם יג, ז) וכתוב (שם יב, יח) "בערב תאכלו מצות" ואח"כ כתוב (שם יג, ח) "בעבור זה עשה ה' לי". [או"ח ורד"א בשם מלמד התלמידים].

^{סז} כ"כ רוב הראשונים [שבה"ל, ראב"ן, רד"א, או"ח, רשב"ץ]. והרשב"ץ כתב ולפי שהזכיר בן רשע שהוציא עצמו מהכלל אנו ממשכימים לזה, כי זה הרשע הוא שורש פורה ראש ולענה, כי מתחלה היו כן אבותינו בעבר הנהר כי כולם היו עובדי ע"ז כמו שזכר בב"ר וכו', על כן נאה לנו לבד לספר ביציאת מצרים, כי סבלנו עבדות ועינוי וראינו ישועת ה', ודבקנו בעבדותו, וזה הרשע כפר בעיקר, על כן אנחנו מספרים הלילה ענין היציאה הזאת, כמו שהבטיחנו האל ושמר הבטחתו כמו שיזכיר אחר זה.

^{סח} והקשו מה לנו להתחיל בגנות ירידת אבותינו למצרים, הרי לא ציוותה התורה רק "ואמרת אליו עבדים היינו". וישוב בשם"ל לפי שצריך להזכיר יציאת מצרים וירידתן לשיעבוד והניסים והנפלאות שעשה עמנו, בא להודיע כי הכל היה ממנו מרוב אהבתו אלינו, שהרי לאברהם היו כמה בנים ומכולם לא בחר אלא ביצחק, וכן ליצחק נולדו יעקב ועשו, ולא בחר אלא ביעקב, וגזר עליהן שעבוד מלכויות בעולם הזה כדי לזכותם בעולם הבא, כמו שמפורש ב'בראשית רבא' בענין ברית בין הבתרים. וראה עוד באו"ח.

מהי הגנות של אבותינו? כי **מתחלה** קודם היותנו עבדים לפרעה [מעשה ה'] **עובדי עבודה זרה היו אבותינו**, תרח ובנו נחור שהיו עושים צלמים ומשתחוים להם, **וְעִכְשָׁיו** לאחר שגאלנו ממצרים [מעשה ה'] **קָרַבְנוּ הַמָּקוֹם לַעֲבֹדָתוֹ** לקיום מצוותיו [רוקח] כמו **שְׁנֵאמֹר**: אצל יהושע כאשר כינס את העם לפני מותו וכתר עימם ברית על עבודת ה' ^ט, **וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל כָּל הָעָם** שנאמר לו בנבואה **כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, בַּעֲבַר הַנְּהָר** מהצד המזרחי של נהר פרת, המבדיל בין ארץ כנען לארם, **יָשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מְעוֹלָם** מימי קדם [רוקח] והוא מימות שם בן נח [אברבנל] ולא היה להם שום קשר לארץ ישראל [זבח פסח], ושמה ישב גם **תָּרַח** שהיה **אָבִי אַבְרָהָם וְאָבִי נְחוֹר**, ו**יַעֲבָדוּ** תרח ונחור בנו **אֱלֹהִים אֲחֵרִים**, עבודה זרה ^ע, וזהו שנאמר **וְאָקַח אֶת אֲבִיכֶם אֶת אַבְרָהָם מֵעֵבֶר הַנְּהָר**, כפשוטו מציודו

^ט **וכתב הרשב"ץ** שבדיבור **יְהוֹשֻׁעַ** לעם ישראל נתבאר, כי אף על פי שיצאנו ממצרים ועלינו לארץ כנען, אין אנחנו מזרעם של המצרים או הכנענים, אין אנו מזרע המצרים כי בעבר הנהר ישבו אבותינו, שהוא נהר פרת המבדיל בין ארץ כנען לארם, ולזה נקרא אברהם "אברם העברי" (בראשית יד, ג), ואין אנו מבני כנען המקולל אשר נחלנו את ארצו, כי אם מעבר הנהר שהוא זרעו של שם שהוא מבורך, ולזה אנחנו מזכירים זה הסיפור של יהושע לישראל ולסמוך אל יעקב ובניו ירדו מצרים, איך יצאנו משם בהבטחת האל יתברך לאברהם אבינו בין הבתרים.

^ע **נחלקו** הראשונים לגבי אברהם אבינו, **הריטב"א כתב** שאברהם מקטנותו הכיר את בוראו ומאס בעבודה זרה, כידוע בדברי חז"ל ובספרי הכותיים, ומעצמו עשה ולא מתרבות אביו, ומאב ואם אחד יצאו הוא ונחור, זה הלך לע"ז וזה עבד את השם, ומאס בכל זרע אביו וקרא ה' אחד, וכשם שנבדל הוא מכל האומות לקרוא בשם ה' אחד, כך הבדילו ה' ולקחו הוא וזרעו להיות לו לגוי אחד בארץ, מדה כנגד מדה. **ובגמרא** (נדרים לב. וכן מדרש אסתר) כתוב שכן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו שנאמר "עקב אשר שמע אברהם בקולי", 172 שנים כמניין עקב שמע אברהם בקול ה', נמצא שבגיל שלוש הכיר את בוראו. **אולם הרשב"ץ כתב** שמתחלה היו אבותינו בעבר הנהר כולם עובדי ע"ז כולל אברהם, כמו שנזכר בבי"ר (פלי"ח סי' יג) כי תרח היה עושה צלמים, ואברהם בנו אחר שעבד לע"ז כתרח אביו הכיר את בוראו ושבר צלמיו, וע"ז קרבו ה' לעבודתו. [והרוקח הוסיף שאף אבותינו במצרים עבדו ע"ז כפי שנאמר בספר יהושע (כד, יד) "וַיַּעֲבֹד יִרְאֹוּ אֶת ה' וַיִּעָבְדוּ אֹתוֹ בְּתַמִּים וּבְנִצְמוֹת, וַהֲסִירוּ אֶת אֱלֹהֵים אֲשֶׁר עָבְדוּ אֲבוֹתֵיכֶם בַּעֲבַר הַנְּהָר וּבְמִצְרַיִם, וַיַּעֲבֹדוּ אֶת ה'"] **ויש מדרשים** שמובאת גם דעה שכן חמישים הכיר את בוראו. **והרמב"ם כתב** (ע"ז א, ג) שאברהם הכיר את בוראו רק בגיל 40, ומשמע מלשונו שזה היה תהליך שנמשך עשרות שנים, שמגיל קטן התחיל לחקור עד שבגיל 40 הכיר את בוראו. ודעה זו הובאה ברד"ק (תולדות כו, ה) ובמאירי בפתיחה לאבות. **וי"א** שבגיל 48 הכיר את בוראו, כמובא בכמה מדרשים [ראה בכס"מ שם].

^{עא} **במכילתא** (יתרו פרשה ו) הובאו כמה טעמים מדוע מכונים 'אלהים אחרים': **א.** מפני שאינם אלהים אלא שאחרים קוראים אותם אלוהות. **ב.** מפני שהם מאחרים את הטובה מלבוא לעולם. **ג.** מפני שהם עושים את עובדיהם אחרים. **ד.** מפני שהם אחרים לעובדיהם, כלומר שצווקים להם והם אינם עונים להם, וכן הוא אומר (ישעיה מו, ז) "הן יצעק אליו ולא יענה מצרתו לא וישוענו". **ה.** כדי שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לומר אלו נקראו בשמו כבר היה בהם צורך, והרי נקראו בשמו ואין בהם צורך. ואימתי נקראו בשמו? בימי אנוש בן שת, שנאמר (בראשית ד, כו) "אז הוחל לקרוא בשם ה'", באותה שעה עלה אוקיאנוס והציף שלישי של עולם. אמר להם המקום, אתם עשיתם מעשה חדש וקראתם עצמכם בשמי, אף אני אעשה מעשה חדש ואקרא עצמי בשמי, שנאמר (עמוס ה, ח) "הקורא למי הם וישפכם על פני הארץ ה' שמו". **ו.** מפני שעובדיהם מחדשים להם אלהות בכל יום. הא כיצד? היה לו של זהב ונצרך לו לצורכו האישי עשאו של כסף, היה לו של כסף ונצרך לו עשאו של נחשת; היה לו של נחשת ונצרך לו עשאו של ברזל או מעופרת, וכן הוא אומר (דברים לב יז) "חדשים מקרוב באו". **ז.** שאם נפרט להם כל שם עבודה זרה שיעבדו, לא היה מספיק להם כל העורות

השני של נהר פרת, וגם מורה שלקחו מאותם היושבים בעבר הנהר היוצא מעדן שפרשו מן העיקר [ריטב"א] כדי שלא ימשך אחר דעתם הכוזבת [מצודת דוד], וְאֵלֶּכָּה אוֹתוֹ צִוִּיתִיו ללכת בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן כמו שנאמר "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה" כדי שתהא נוחה להיכבש לבניו (ב"ב ק.), לומר שתהא מתנה מוחזקת מעכשיו שלא תתבטל בשום עוון שיעשו זרעו^{עב} [ריטב"א] וְאֶרְבָּה אֶת זֶרְעוֹעִי, אף שהרביני זרעו מישמעאל כמו שכתוב "וגם את בן האמה לגוי אשימנו, כי זרעך הוא" (בראשית כא) ואברהם ביקש רק עליו כמו שכתוב "לו ישמעאל יחיה לפניך" (שם יז), מכל מקום וְאֵתָּן לוֹ אֶת יִצְחָק, לאחר מאה שנה כאשר הבטחתי [מצודות], שיהיה הוא עיקר זרעו כמו שנאמר (בראשית כא) "כי ביצחק יקרא לך זרעו"^{עד} [ריטב"א, אר"ח] וְאֵתָּן לוֹ יִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וְאֶת עֵשָׂו, אולם עשיו לא נקרא זרעו שנאמר "כי ביצחק יקרא לך זרעו", ודרשו חז"ל (נדרים לו.) 'ביצחק' אבל לא כל יצחק [רשב"ץ] לומר שרק יעקב נחשב ממשיך זרעו^{ע"ה}, וְאֵתָּן לוֹ עֵשָׂו מפני זכותו של יצחק [ריטב"א] אֶת הָרָשָׁע לְרִשֵּׁת אוֹתוֹ, שנאמר (בראשית לו.) "וילך עשיו אל ארץ מפני יעקב אחיו", שלא רצה לקבל עבדות ועינוי כמו שקבל יעקב אבינו ולכן הלך לו לארץ שעיר^{ע"י} [רשב"ץ] וציוה הכתוב שלא יתגרר בו מלחמה כלל כדכתיב "כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר" [ריטב"א]^{ע"י}. וכדי להודיע לכל, כי יעקב בלבד הוא זרעו של יצחק ואברהם, ובו ובזרעו מתקיימת גזירת ברית בן הבתרים "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם" [ריטב"א] ומימלא רק בהם יתקיימו

שבועות. ח. לשון שתפסה תורה למוֹלֵךְ, כל שתמליכנו עליך אפילו קיסם אחד או חרס. ט. שהם אחרונים למי שהוא אחרון במעשים, ומי הוא אחרון שבמעשים? מי שקורא אותם אלוהות.

ע"ב וגם שיהיה להם טענה על היושבים בה שלא יאמרו שבאים לגזול מהם, ששיביו להם אדרבה אבינו החזיק בה ואתם באים לגזול אותה ממנו מכאן ואילך, שכבר נתמלאה סאתם וזמן אכילת פירותיהם, כי ניתן להם לפירות אולי יחזרו לאמונת ישראל, וזהו שנאמר "והכנעני אז בארץ" (בראשית י"ב) וכתיב (שם טו) "כי לא שלם עון האמורי עד הנה" [ריטב"א].

ע"ב בירושלמי אמרו (פסחים י,ה) אמר רבי אחא "וארב" כתיב חסר, כמה ריבים עשיתי עמו עד שלא נתתי לו את יצחק. ופירש"י 'ואריב עם זרעו' - בני קטורה, שאפילו משמותן אתה יכול לידע שהיו עובדין ע"ז, שכולם נקראו על שם ע"ז כמפורש בבראשית רבה (פרשה ס"א). ואינו נכון, דהיאך יזכיר בני קטורה קודם ליצחק שנוֹלַד בתחלה, ולפיכך יש לפרש "וארבה את זרעו" הרבה ריבים עשיתי עמו והרבה נסיונות קודם שנתתי לו את יצחק, כדי לנסותו, שברבים גדולים ובקושי גדול בא לו הזרע [ריטב"א].

ע"ד וכלל במלת 'ואת' שנתנו כנגד מערכות הכוכבים, כדכתיב (בראשית ט"ו) "ויוצא אותו החוצה", כי היה אברהם רואה שלא היה יכול להעמיד שום זרע משרה הצדקת, כי לפי שהיה בנו של תרח שהיה עובד ע"ז לא היה יכול לצאת כל זרעו כשר והיו בו נובלות פרי, וכן לבסוף נתחלק זרעו של יצחק ליעקב ועשיו [ריטב"א].

ע"ה ודע באמת כי לכך יצא עשו הרשע תאום עם יעקב הצדיק בבטן אחת, כדי שיבינו כל העולם כי צדקתו של יעקב הצדיק מעצמו באה לו ולא במערכת מזל, ולא בטבע אב ואם, ולא מסיבה אחרת, שהרי בבטן אחת נולדו, ועשו יצא לתרבות רעה ויעקב הלך בדרך טובים [ריטב"א]. וי"מ שלטובה יחשב ליעקב שהיה עם עשו בכרס אחד, כי הוא שאב כל הזוהמא ויעקב יצא נקי [מצודות דוד].

ע"י במדרש פירשו (ב"ר פב, יג) "וילך עשיו מפני יעקב אחיו" שהלך עשו לשעיר מפני שטר חוב של גזירת "כי גר יהיה זרעך" המוטל על זרעו של יצחק, אמר אלך לי מכאן, אין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת, ולא בפרעון השטר [והובא ברש"י (בראשית לו,ז)].

ע"ז רמז על סורו ועניינו, שהוא איש שעיר, ומקומו הר שעיר, וחלקו השעירים, ועשיו עתיד לקבל עוונותיהן וגזירותיהם של ישראל לעתיד לבוא, 'כי אח לצרה יולד' [משלי יז]. [ריטב"א].

ההבטחות "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול", ויזכו לרשת את הארץ [מצודות] לכן סיים ואמר **וַיַּעֲקֹב וּבְנָיו בְּלִבָּד יֵרְדוּ מִצְרָיִם**, לפרוע שטר חוב שנגזר עליהם בברית בין הבתרים [שבה"ל].

כעת אנו מברכים את הקב"ה על שהבטיח לאברהם אבינו שיגאלנו ויוציאנו ברכוש גדול, וקיים את הבטחתו ולא איחרה אפילו רגע אחד [רשב"א, או"ח, רוקח] ^{ע"ה}.

ברוך

שומר הבטחתו לישראל, ברוך הוא.

שֶׁהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא חָשַׁב [י"ג מחשב] אֶת הַקֶּץ, לַעֲשׂוֹת כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים,

שְׁנָאֹמֶר (בראשית טו יג-יד) :

"וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם, יָדַע תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם, וַעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה.

וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנֹכִי וְאַחֲרָי כֵּן יֵצְאוּ בִּרְכָשׁ גָּדוֹל".

ברוך הקב"ה אשר **שומר** יושב ומצפה לקיים **הבטחתו לישראל**, פירוש, כשגזר עליהם הגלות הבטיח לאברהם שלבסוף יעניש את העובדים בהם שנאמר "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי" ולהוציאם לאחר מכן ברכוש גדול [רשב"א, או"ח], והוא **ברוך הוא**, שמר להם את אותה ההבטחה [או"ח] וקבע זמן לגאולתם וקיימה ולא איחרה אפילו רגע אחד [רשב"א] וזהו שאומר **שֶׁהַקְּב"ה חָשַׁב אֶת הַקֶּץ ע"ט**, את זמן קץ הגלות והשיעבוד מלידת יצחק, כי מלידת יצחק עד יציאתם ממצרים ד' מאות

^{ע"ה} כי אחר שהבטיח לאברהם ואמר לו "ואעשך גוי גדול" (בראשית יב, ב), הוציאו מבית אביו והוליכו בארץ כנען ואח"כ גזר עליו עבדות ועינוי שנאמר "ועבדו ועינו אותם" וזה נסיון גדול, אבל הבטיחו להוציאם מהגלות שאמר לו "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול", וקבע לו זמן וקיים הבטחתו ולא איחרה רגע אחד [רשב"א]. **גם בריטב"א כתב** שמברכים את ה' על הבטחת "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול". וזכר למצוה זו אמר הכתוב בדין עבד עברי (דברים טו) "הענק תעניק לו". ופירש"י שלכך מברכים את ה' בירידת אבותינו למצרים, לפי שכשם שמברכים על הטובה כך מברכים על הרעה. עכ"ל. **וי"מ** שאנו מברכים את ה' על הגאולה האחרונה העתידה לבוא [שבה"ל]. וראה הערה הבאה.

^{ע"ה} **הרד"א כתב** שגורסים שהקב"ה 'חישב' (לשון עבר) את הקץ ולא גרסין 'מחשב' את הקץ כי חשבון זה כבר היה. **והרב בנימין פירש** (הובא בשבה"ל) שמה שאמר שהקב"ה מחשב את הקץ, לא קאי על יציאת מצרים אלא על הגאולה אחרונה, והוא להחזיק לב אומרי ההגדה, לפי שבבשורת בין הבתרים הראה לו הקב"ה לאברהם אבינו כל הגליות ושעבודן וגלותן וגאולתן, ועכשיו שבאין לספר ביציאת מצרים לבס מתחזק על ההבטחה שהבטיחן ומשתעשעין ומתנחמין בה שעתיד לקיימה להן באחרונה כמו שקיים בראשונה. **וכה פתרון** 'ברוך שומר הבטחתו של ישראל', כלומר ברוך המקום שעתיד לשמור לנו ההבטחה של גאולה שהבטיחנו. 'ברוך הוא שהוא מחשב את הקץ' תמיד ואומר מתי יבוא הקץ והעת של גאולה, 'לעשות מה שאמר והבטיח לאברהם אבינו בין הבתרים שנאמר ויאמר לאברהם וגו' בארץ לא להם' - בבבל, 'ועבדו' - במדי, 'וענו

שנה [א'ח, שבה"ל], וזה כדי לעשות ולקיים את הבטחתו לאברהם אבינו [רשב"ץ], כמו שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר בְּפֶרֶשֶׁת בְּרִית בֵּין הַבְּתָרִים, וַיֹּאמֶר הַקֵּב"ה לְאַבְרָם יָדַע תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זֶרַעְךָ, גִּירוֹת יִהְיֶה נֹגֵז עַל זֶרַעְךָ, בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם, וְהַגִּירוֹת תִּהְיֶה מִשְׁעָה שְׁנוּלָד יִצְחָק, כִּי כָּבֹד לִפְנֵי שִׁירְדוֹ לְמִצְרַיִם הָיוּ כִּגְרִים^פ, וּבְנוֹסָף לֵאחֹר שִׁירְדוֹ לְמִצְרַיִם וַעֲבָדוֹם וְעָנּוּ אֹתָם בְּמִצְרַיִם 210 שָׁנָה, וּנְמַצָּא שֶׁזְמַן הַגִּירוֹת שֶׁהַתְּחִיל מְלִידַת יִצְחָק עִם הָעֲבָדוֹת וְהָעֵינּוּי שֶׁהָיוּ בְּמִצְרַיִם, הֵם בִּסְךָ הַכֹּל אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה^{פא} [שבה"ל]. וְאֵעִיף שֶׁהַקֵּב"ה גִּזַּר עֲלֵינוּ עוֹל הַשְּׁעָבוֹד, אֲמִנָּם גַּם הַבְּטִיחוּ וְגַם אֶת הַגּוֹי (=הָאוֹמָה) אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ, הֵייוּ הַמִּצְרַיִם שֶׁהַעֲבִידוּ אֶת יִשְׂרָאֵל, דָּן אֲנֹכִי אֲנִי אֲדוֹן אוֹתָם, שֶׁדָּן אוֹתָם כְּמִידַתָּם בְּנִגְעִים רַבִּים וּבְמִכְתָּ בְּכוֹרוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שְׁמוֹת י"ח) "כִּי בִדְבַר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם" [רִיטב"א] וְאַחֲרֵי כֵן אַחֲרֵי שֶׁאֲנִיקוֹם בָּהֶם יֵצְאוּ בְּרַכָּשׁ גָּדוֹל, בְּמִמּוֹן רַב כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּנְצְלוּ אֶת מִצְרַיִם" [רִש"י] וַיִּנְצְלוּ מִלְשׁוֹן רִיקְנוֹת, שְׁרוּקְנוֹ אוֹתָם מִמוֹנָם וְנִטְלָהוּ עִמָּהֶם. [וַיִּבְאוּר בְּקִטְעַת בְּפִנִּי עֲצֻמוֹ בְּהַמְשָׁךְ הַהֲגָדָה].

עֵתָה בַּעַל הַהֲגָדָה מְלַמֵּדנוּ שֶׁהַבְּטִיחָתוֹ ה' בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים לְהַצִּילָנוּ מֵאוֹיְבֵינוּ, עוֹמֶדֶת לָנוּ וּלְכָל הַדּוֹרוֹת לְהִנְצֹל מִהָעוֹמְדִים עֲלֵינוּ לְכָלוֹתֵינוּ [רש"י, רִיטב"א, שבה"ל, רשב"ץ]^{פב}.

יִכְסֶה אֶת הַמִּצּוֹת וַיַּגְבִּיהָ אֶת הַכּוֹס בִּידוֹ הַיְמָנִית, וַיֹּאמֶר:

אוֹתָם - בֵּיוֹן, 'וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי' - בְּאִדּוֹם, וּבְכּוֹלָם חֲתָם 'וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בְּרַכּוֹשׁ גָּדוֹל', הָרִי הַבְּטִיחָה שֶׁל גְּאוּלָּה, כֹּךְ נִדְרָשִׁין ב'בְּרִאשִׁית רַבָּא'.

^פ שָׁכַן כָּל שְׁנוֹת הָאֲבוֹת הָיוּ בְּגִירוֹת וְטִילְטוֹל שֶׁנֶּאֱמַר אֲצֹל אֲבְרָהָם (בְּרִאשִׁית כ"א, ל"ד) "וַיִּגֵּר אֲבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים", וְאַצֹּל יִצְחָק (כ"ו), "וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בְּגֵר וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ לֶךְ מִעִמָּנוּ", וְאַצֹּל יַעֲקֹב (מ"ז, ט) "יָמֵי שְׁנֵי מִגּוֹרֵי" שְׁכוֹלָם הָיוּ בְּכָלִל גִּירוֹת [שבה"ל].

^{פא} צָא וְחָשׁוּב מִשְׁנוּלָד יִצְחָק עַד שִׁירְדוֹ אֲבוֹתֵינוּ לְמִצְרַיִם עֲבָרוּ ק"ץ שָׁנִים, שֶׁהָרִי יִצְחָק אֲבִינוּ הָיָה בֶן ס' שָׁנָה כְּשֶׁנּוּלָד יַעֲקֹב, כְּדִכְתִּיב "וַיִּצְחָק בֶּן שָׁנִים שֶׁנָּה בְּלִידַת אוֹתָם", וַיַּעֲקֹב הָיָה בֶן 130 שָׁנָה כְּשִׁירְדָה לְמִצְרַיִם כְּדִכְתִּיב "וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל פְּרַעֲה יָמֵי שְׁנֵי מִגּוֹרֵי שְׁלֹשִׁים וּמֵאוֹת שָׁנָה", נִמְצָא שֶׁעֲבָרוּ 190 שָׁנִים מִשְׁנוּלָד יִצְחָק עַד שִׁירְדוֹ לְמִצְרַיִם, וּבְמִצְרַיִם נִשְׁתַּעֲבָדוּ 210 שָׁנִים, וְזֶהוּ שֶׁאֲמַר "שֶׁהַקֵּב"ה חִשֵּׁב אֶת הַקָּץ", פִּירוּשׁ אוֹתוֹן ק"צ שָׁנִים הַחֲסֵרִים מִחֲשׁוֹן ת' שָׁנִים חִשֵּׁב אוֹתוֹן מְלִידַת יִצְחָק, שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי גֵר יִהְיֶה זֶרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם" מִשְׁעָה שִׁיחִיהָ לֶךְ זֶרַע שֶׁהוּא יִצְחָק, וְהוּא זְמַן תְּחִילַת הַגְּזִירָה. וְזֶהוּ מִקְרָא 'מִסּוֹרָס' וְשִׁיעוּרוֹ כֹּךְ: "כִּי גֵר יִהְיֶה זֶרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם, אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, וְעַבְדוֹם וְעָנּוּ אוֹתָם". וְהִרְבֵּה מִקְרָאוֹת מִסּוֹרָסוֹת יֵשׁ בְּכָתוּב [רַמְבַּ"ם טו', ג]. וְכֵן הוּא פִּירוּשׁוֹ לְפִי טַעְמֵי הַמִּקְרָא, שֶׁהָרִי יֵשׁ טַעַם אֲתִנְחָתָה תַּחַת הַמִּילָה "אוֹתָם", שֶׁתִּפְקִידוֹ לְהַפְרִיד בֵּין "וְעַבְדוֹם וְעָנּוּ אוֹתָם" לְבֵין "אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה", וְכֵן לֹמֵר שֶׁ"אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" לֹא קָאִי עַל "וְעַבְדוֹם" אֲלָא זֶה מוֹסֵב עַל תְּחִילַת הַפְּסוּק "כִּי גֵר יִהְיֶה זֶרַעְךָ" שֶׁשֶּׁךְ כָּלִל הַגִּירוֹת עִם הָעֵינּוּי וְהַשְּׁעָבוֹד יִהְיוּ אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, אֲבָל בְּפוֹעַל נִשְׁתַּעֲבָדוּ בְּמִצְרַיִם רַק רַד"ו שָׁנִים. וְזֶה שֶׁנֶּאֱמַר (שְׁמוֹת ו', מ) "וַיִּמּוֹשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם שְׁלוּשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה", הוּא מִשְׁעָת גְּזִירַת בֵּין הַבְּתָרִים שֶׁהוּא שְׁלוּשִׁים שָׁנָה קוֹדֵם לִידַת יִצְחָק, שָׁכַן אֲבְרָהָם אֲבִינוּ הָיָה בֶן ע' שָׁנָה בְּבֵין הַבְּתָרִים וְכִשְׁנוּלָד יִצְחָק הָיָה בֶן ק' שָׁנָה, נִמְצָא עַד שְׁנוּלָד יִצְחָק שְׁלֹשִׁים שָׁנָה, וּמִשְׁנוּלָד יִצְחָק עַד שִׁיעָצוֹ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, נִמְצָא שֶׁשְׁכוּם כָּל הַשָּׁנִים שֶׁעֲבָרוּ מִבְּרִית בֵּין הַבְּתָרִים עַד שִׁיעָצוֹ מִמִּצְרַיִם הֵם אַרְבַּע מֵאוֹת וְשְׁלוּשִׁים שָׁנָה. וְכֵן מִשְׁמַעוֹ שֶׁל פְּסוּק: "וַיִּמּוֹשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ" בְּאוֹתָהּ גְּזִירָה וְשִׁטְר חוּב שֶׁל גִּירוֹת וְשִׁעָבוֹד הַנֹּגֵז עֲלֵיהֶם בְּמִצְרַיִם מִשְׁעָת הַגְּזִירָה עַד שֶׁפָּרַעוֹ אוֹתוֹ הַחוּב "שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה". [שבה"ל].

^{פב} וְהַרְשָׁב"א פִּירֵשׁ שֶׁזֶהוּ עֲנִיִּין חֹדֶשׁ הַפּוֹתַח אֶת דְּרָשׁוֹת חז"ל אֲוֹדוֹת גְּאוּלַּת מִצְרַיִם, וְגֵרִס 'הִיא' שְׁעִמְדָּה, שְׁכִיכּוֹל זֶהוּ עֲנִיִּין חֹדֶשׁ. אוֹלָם הַרִיטב"א וְהַרְשָׁב"א אֵף שֶׁגִּרְסוֹ 'הִיא' בִּיאָרוּ שֶׁזֶהוּ הַמְּשָׁךְ לְקִטְעַת הַקּוֹדֵם.

וְהִיא

**שְׁעִמְדָּה לְאַבוֹתֵינוּ וְלָנוּ, שֶׁלֹּא אֶחָד בְּלֶבֶד עֲמַד עָלֵינוּ לְכָלּוֹתֵינוּ,
אֶלָּא שֶׁבְּכָל דּוֹר וָדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכָלּוֹתֵינוּ, וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
מַצִּילֵנוּ מִיָּדָם.**

וְהִיא, אותה הבטחה שהבטיח הקב"ה לאברהם בברית בין הבתרים "יגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי", שיהא דן אותם ומציל אותנו מידם ומיד שאר האומות [ריטב"א, רד"א, שבה"ל] היא **שְׁעִמְדָּה לְאַבוֹתֵינוּ** במצרים **וְלָנוּ** בשאר גלויות^פ, **שֶׁלֹּא אֶחָד בְּלֶבֶד** במשך הדורות **עֲמַד עָלֵינוּ לְכָלּוֹתֵנוּ**, להשמידנו ולהרע לנו^פ, **אֶלָּא שֶׁבְּכָל דּוֹר וָדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ**, כל מיני אומות שרוצים לְכָלּוֹתֵנוּ ולהשמידנו [רוקה, רשב"ץ] מכוח אותה הגזירה [שבה"ל], אבל **וְהַקְב"ה מַצִּילֵנוּ תְּמִיד מִיָּדָם** ומפר עצתם הרעה, בכבוד גדול ובהצלחה רבה [ריטב"א] וזאת מכוח אותה הבטחה שעמדה לאבותינו ולנו [רשב"ץ, שבה"ל^פ]. וכן היה כבר מזמן יעקב אבינו שרצה לבן הרשע להרגו והצילו מכוח אותה הבטחה, וזהו שממשיך בעל ההגדה ואומר "צא ולמד מה ביקש לבן הארמיי" [ריטב"א].

נִיחַ הַכּוֹס מִיָּדוֹ וִיגַלֶּה אֶת הַמַּצּוֹת עַד שִׁיגִיעַ ל'לִפְכֶּךָ'.

במשנה (פסחים קטז): נאמר ש'דורש מארמי אובד אבי עד שגומר הפרשה כולה'. והכוונה היא לארבעה פסוקים שהיה אומר מביא הביכורים [רד"א], ופסוקים אלו והדרשות שבהם הם עיקר ההגדה, לפי שנכלל בהם סיפור יציאת מצרים בהרחבה גדולה^פ.

^פ **כִּי כְּמוֹבָא בַּמִּדְרָשׁ** (ב"ר, מד, יז) "והנה אימה חשיכה גדולה נופלת עלינו", 'אימה' - זו בבל, 'חשיכה' - זו מד, 'גדולה' - זו יון, 'נופלת עלינו' - זו אדום, וכשם שהראה לו השיעבוד הראה לו הגאולה [שבה"ל, ריטב"א]. **וְעוֹד אִמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ** (בראשית רבא מד, יט) על הפסוק "יגם את הגוי וכו'", אמר 'יגם' בתוספת וא"ו לרבות ארבע מלכיות: בבל, יון, מדי, ואדום, וכן שאר האומות המציקים לישראל שאף הם יענשו על ששעבדו את ישראל [רש"י וראשונים]. וכמו שהבטיח ואמר (ויקרא כו, מד) "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתם לכלותם להפר בריתי איתם כי אני ה' אלהיהם", והבטחתים לקיימם לעולם וכן אעשה [רשב"ץ]. **"וְכִי מִלֵּאבוֹתֵינוּ וְלָנוּ שֶׁגַם אֲנַחְנוּ נַחֲשָׁבִים שִׁיצֵאֵנוּ מִמִּצְרַיִם, מִשּׁוּם שֶׁאִם לֹא הוּצֵאֵנוּ הָרִי אֶף אֲנַחְנוּ הֵינּוּ מִשְׁעוֹבָדִים בַּמִּצְרַיִם** [רד"א].

^פ **וְיֵשׁ** שלא גורסים ברישא מילת 'לכלותינו' לפי שלא היתה כוונת פרעה לכלותם כי אם לשעבדם [רמב"ם, ריטב"א, רב עמרם, שבה"ל, זבח פסח].

^פ **וְי"מ** 'והקב"ה מצילנו מידם' כדי להראות השגחתו בישראל, מקים להם בכל דור אויבים ומציל אותם מידם בזכות אותה הבטחה [רד"א].

^פ **מִהֵּי פִרְשֵׁת "בִּיכּוּרִים"?** כל איש מישראל, שיש לו פירות משבעת המינים שהבשילו ראשונה על העץ, מצווה עליו להביאם לבית המקדש וליתנם לכהנים, שנאמר (שמות כג, יט; שם לד, כו) "ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך". **בְּהַבֵּאת הַבִּיכּוּרִים** ישנה מצווה נוספת והיא נקרא מצוות "מקרא ביכורים" או "וידוי ביכורים", כלומר כשבא האדם עם הביכורים אל הכהן, הריהו אומר תחילה דברי הודיה לה' על החסדים שעשה עמנו, שהוציאנו ממצרים ונתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש, ואומר כלשון התורה (דברים כו, ג): **"הַגִּדְתִּי הַיּוֹם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי בָאתִי אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׁעָה יְהוָה לְאַבְתִּינוּ לָתֵת לָנוּ"**. וממשיך ואומר

בעל ההגדה פותח ודורש את הפסוק הראשון שבפרשת ביכורים "ארמי אובד אבי", כראייה לאמור לעיל שהקב"ה שמר את הבטחת ברית בין הבתרים להצילנו מאויבנו, כבר מזמן יעקב אבינו [ריטב"א, שבה"ל]^{פז}.

צא ולמד

מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו,
שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקור את הכל,
שנאמר (דברים כו,ה):

"ארמי אבד אבי, וירד מצרימה, ויגר שם במתי מעט, ויהי שם לגוי גדול עצום ורב".

צא ולמד תתבונן ותראה [ראב"ן]^{פח} מה בקש לבן הארמי (מארץ ארם) ראש המרשיעים [רשב"ץ] שהיה אחינו בשרנו [ריטב"א] לעשות ליעקב אבינו כשרדף אחריו, שמחשבתו גרועה משל פרעה, לפי שפרעה בתחילה לא גזר אלא על הזכרים להשליכם ליאור אולם הניח הבנות, שנאמר "כל הבן הילוד היאורה תשליכהו וכל הבת תחיו"ן, ועשה כן מפני שאמרו לו החוזים בכוכבים שעתיד להיוולד בן שיושיע את ישראל [רשב"ץ, שבה"ל]. ואילו ולבן הרשע בקש לעקור את הכל, להשמיד את יעקב וכל זרעו, כמו שאמר ליעקב "יש לאל ידי לעשות עמכם רע, ואלהי אביכם אמש אמר אלי השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע" [רשב"ץ, ראב"ן], וזהו שנאמר "ארמי אבד אבי, שפירושו לבן הארמי רצה לאבד את יעקב אבינו^{פט} [תרגום] שהרי אמר "הבנות בנותי והבנים בני והצאן צאני, וכל אשר אתה רואה לי

(ח-ו): ארמי אבד אבי וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב: וירעו אתנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבדה קשה: ונצק אל יהוה אלהי אבותינו וישמע יהוה את קלנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו: ויוצאנו יהוה ממצרים בגד חזקה ובזרע נטויה ובמרא גדל ובאותות ובמפתים: ויבאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש: ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי יהוה.

^{פו} וי"מ שקטע זה הוא ענין חדש, שעתה מתחיל לבאר כיצד הייתה סיבת ירידת אבותינו למצרים והיא על ידי רדיפת לבן את יעקב [או"ח]. וי"מ שכיון שעיקר סיפור יצ"מ ודרשותיה היא בפרשת ביכורים, כמובא במשנה (פסחים קט). 'ודורש מארמי אובד אבי עד סוף הפרשה', לכן התחיל לספר על לבן משום שעליו נאמר הפסוק הראשון שבפרשת ביכורים "ארמי אובד אבי" [רשב"ץ, רד"א].

^{פח} 'צא ולמד' הוא לשון הנהוג בתלמוד, כגון (חגיגה ט): 'צא ולמד משוק של חמורים' וכן (ע"ז ט). 'ימכאן ואילך צא וחשוב' [רשב"ץ]. ופירושו יכול אתה לראות בעצמך שכן הוא הדבר. וי"מ צא וראה איך התחילו הצרות ליעקב אבינו [רד"א]. וי"מ צא מענין מצרים שבו אנו עסוקים ולמד מסיפורי לבן ויעקב שאותה הבטחה עמדה לאבותינו ולנו, שכן לבן רצה לעקור את הכל [חיד"א, זבח פסח].

^{פט} הכתוב לא אמר בלשון עבר 'אבד אבי' כמו "אבד ושיבר בריחיה" (איכה ב,ט) אלא 'אובד' לשון בינוני (הווה), וידוע הוא מדרך הדקדוק כי הבינוני הוא אחר התחלת הפעולה קודם השלמתה, וכן היה ענין לבן התחיל לדרוך ורצה לעקור ולא נשלמה הפעולה מפני האזהרה האלהית. [רשב"ץ]. ואמר "אבד" אף על פי

הוא", גילה בדעתו שרצה לקחת הכל, לולי אזהרת האל יתברך אליו שאמר לו "השמר לך פן תדבר עם יעקב" [רשב"ץ]. וחוף מלבן שבקש לאבד את יעקב וכל אשר לו, באו עוד אחרים שרצו לכלות את זרעו⁴, וזהו שאמר: **וַיֵּרֶד יַעֲקֹב וּבְנָיו מִצְרֵימָה** שגם שם עינו אותנו ורצו לכלותינו, **וַיָּגֵר שָׁם בְּמִתֵּי מֶעֶט וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל, עַצּוֹם וָרֹב**. וכעת הולך בעל ההגדה ומבאר את לשון הפסוק.

כעת מבארים את הפסוק הראשון שבפרשת ביכורים:

"וַיֵּרֶד מִצְרֵימָה" -

אָנוּס עַל פִּי הַדְּבֹר [וי"ג הדיבור].

"וַיָּגֵר שָׁם" -

מִלְמַד שֶׁלֹּא יֵרֵד לְהַשְׁתַּקֵּעַ אֶלָּא לְגוֹר שָׁם, שְׁנֵאמַר (בראשית מז, ד): וַיֹּאמְרוּ אֶל פְּרֹעֶה, לְגוֹר בְּאֶרֶץ בְּאֵנוּ, כִּי אֵין מְרֹעָה לְצֹאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ, כִּי כְבֹּד הָרָעַב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן. וְעַתָּה יֵשְׁבוּ נָא עִבְדֶּיךָ בְּאֶרֶץ גִּשְׁן:

"בְּמִתֵּי מֶעֶט" -

כְּמָה שְׁנֵאמַר (דברים י, כב): בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבוֹתֶיךָ מִצְרֵימָה, וְעַתָּה שְׁמֶךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרֹב.

שלבסוף לא הצליח לאבדם, משום שהקב"ה מצרף לרשעים מחשבה רעה למעשה, ולכן תלה לו הכתוב כאילו אבדם. [ראשונים ע"פ המדרש].

⁴ **המפרשים הקשו** מה הקשר בין מה ש'לבן רצה לעקור את הכל', להמשך הפסוק "וירד מצרימה", הרי לא בסיבת לבן ירדו יעקב ובניו למצרים, ועוד שהירידה למצרים הייתה זמן רב אחרי רדיפת לבן. **הרשב"ץ פירש** שאין כוונת הכתוב לומר שבגלל לבן יעקב ירד למצרים, אלא שהכתוב בא לספר את חסדי האל, שבתחילה הציל את יעקב ובניו מלבן הארמי שרדפו ורצה להורגו, ואח"כ הצילנו ממצרים, ולכן הסמיכם הכתוב. **והריטב"א תירץ** שבא הכתוב לפרש שכל זה נחשב מן הגירות ומגזירת ברית בין הבתרים, כי כל ימיהם של האבות אחר גזירה זו היו בצער ובנסיונות ולא ראו בטובה. **ובאברבנאל פירש** שקנאת השבטים ביוסף ושנאתם היא היתה הסבה והגלגול לרדתם למצרים, ומידת הקנאה והשנאה לא נמשכו בהם מאבותיהם אברהם ושרה, כי הם היו בתכלית השלמות כמאמר הנביא (ישעיה נ"א) "הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם", אלא נמשכו להם מטבע אמותם שהיו שאר בשר ללבן הארמי, כי רבקה נתיחסה ללבן אחיה, שנאמר (פ' תולדות) "אחות לבן הארמי", ויעקב אמר על עצמו (פ' ויצא) "כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא", וכל נשיו היו בנות לבן הארמי וילדות ביתו. וזהו שייכות 'ארמי אובד אבי' ל'וירד מצרימה', דהיינו מידותיו הרעות של לבן גרמו לירדתם מצרימה על ידי קנאת יוסף ואחיו. **ובמעשי ה' פירש** (פכ"ד) שלבן ביקש לעקור את הכל, היינו כל האמונה שירש יעקב מאברהם וביקש להעבירו על דת לעבוד ע"ז, ובגלל לבן ירדו יעקב ובניו למצרים, שהרי לא ירדו למצרים אלא מחמת הרעב, והכתוב אמר שהרעב היה רק בארץ כנען כי בארץ ארם לא היה רעב, ויעקב יכל לשולחם לארם להביא אוכל, אבל פחד פן יכשיל לבן את בניו ולכן שילחם למצרים, ונמצא שלבן הוא הגורם לגלות. **ובהעמק דבר פירש** (שם) יעקב אבינו היה ראוי לגלות מגזרת ה' לאברהם אבינו, והיה ראוי להישאר בארם בגלות, אבל ראה הקב"ה אכזריות של לבן שהיה אובד אבי, על כן הוציאו משם והגלהו למצרים.

"וַיְהִי שֵׁם לְגוֹי [גְדוֹל]" -

מִלְמַד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצִינִים שָׁם.

"גְדוֹל [נ] עֲצוּם" -

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שְׁמוֹת א, ז): וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצֻמוּ בְּמֵאֵד מְאֹד, וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם.

"וַיִּרְבּ" -

כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: "רִבְבָּה כְּצִמְח הַשָּׂדֶה נִתְתִּיף שְׁדִים נָכְנוּ וּשְׁעָרָךְ צִמְח וְאֵת עָרִים וְעָרֶיהָ" (יחזקאל טז, ז) "וְאֶעֱבֹר עָלֶיךָ וְאֶרְאֶךָ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדַמֶּיךָ וְאֶמַּר לְךָ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי, וְאֶמַּר לְךָ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי" (שם טז, ו).

♦ **"וַיִּרְדּ מִצְרִימָה" -** מִזֶּה שֶׁאִמְרַת הַכְּתוּב 'וַיִּרְדּ' וְלֹא וַיֵּצֵא וְכדו', לִמְדֵנוּ שֶׁהִיא יַעֲקֹב אֲבִינוּ אָנוּס לִרְדֹת לַמִּצְרַיִם בְּעַל כְּרַחוּ שֶׁלֹא בְּרַצוֹנוֹ [רש"י, או"ח^א], כִּי יָדַע שֶׁבָנוּ עֲתִידִים לְהִשְׁתַּעֲבֹד שָׁם [שְׁבַח"ל, רִיטב"א, רַאב"ן] אֲלֵא שִׁירָד עַל פִּי הַדְּבוּר^ב שֶׁל הַקִּבְ"ה, לְקִיִּים מִה שֶׁאִמְרַת לֹאֲבֵרָהּ אֲבִינוּ בְּבֵרִית בֵּין הַבְּתָרִים "כִּי גַר יִהְיֶה זֶרַעךָ בָּאָרֶץ לֹו לְהֵם" [רַאב"ן, רִשְׁב"י, פְּסִיקְתָא זוֹטְרָתָא^ג].

♦ **"וַיִּגֹר שָׁם" -** שְׁמָא תֵּאֲמַר שִׁירָד יַעֲקֹב לַמִּצְרַיִם כְּדִי לִיטוֹל כְּתֵר מַלְכוּת [נִלְקוּ"ש], לְכַךְ נֵאֱמַר "וַיִּגֹר" וְלֹא 'וַיִּשְׁב', לְשׁוֹן לָלוֹן וּלְגוֹר בְּעֵלְמָא [רש"י, רִיטב"א, רַד"א] מִלְמַד שֶׁלֹא יִרְדּ יַעֲקֹב אֲבִינוּ לְהִשְׁתַּקֵּעַ בְּמִצְרַיִם דֶּרֶךְ קִבְעָה, אֲלֵא לְגוֹר שָׁם בְּאוֹפֵן עֲרָאִי וְזִמְנִי [רִיטב"א רַד"א] עַד שֶׁיַּעֲבֹרוּ שְׁנֵי הָרַעֲב וְאֲחִי"כ יִשׁוּבוּ לָאָרֶץ כְּנַעַן [שְׁבַח"ל, רִשְׁב"ן], וְרֵאִיָּה לְדַבֵּר שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמְרוּ אַחִי יוֹסֵף אֵל פְּרָעָה לֵאחֹר שִׁשָּׁל מִה

---

^א וַי"מ שְׁמִנִין לְמִדִּין שֶׁהִיא אָנוּס? מִמָּה שֶׁנֶּאֱמַר "אֵל תִּירָא מִרְדָּה מִצְרִימָה", מְכַלֵּל שֶׁהִיא מִתִּירָא לִירְד מִפְּנֵי הַשְּׁעָבֹד [שְׁבַח"ל].

^ב וַיִּשְׁ שְׁגִרָסוּ אָנוּס עַל פִּי הַדְּבָר 'כְּלוּמֵר ע"פ רֹחַ הַקּוֹדֶשׁ [רַד"א] או ע"פ הַנְּבוּאָה [רִשְׁב"י]. וְלִשְׁנֵי הַגִּירָסוֹת הֵוא מִלְשׁוֹן הַכְּתוּב (יִרְמִיָּהוּ ה, יג) "וְהַנְּבִיאִים יִהְיוּ לְרוּחַ הַדְּבָר אֵין בָּהֶם". וַי"מ 'עַל פִּי הַדְּבוּר' עַל פִּי גִזְרֵתוֹ שֶׁל הַקִּבְ"ה שֶׁאִמְרַת לִיעֲקֹב לִרְדֹת מִצְרִימָה, בְּאוֹמְרוֹ אֵלָיו (בְּרַאשִׁית מ, יד-טו) "אֵל תִּירָא מִרְדָּה מִצְרִימָה..אֲנִי אֶרְדּ עִמָּךְ מִצְרִימָה, וְאֲנִי אֶעֱלֶךְ" [או"ח, רֹקַח, רַד"א]. וְהַקְּשׁוּ עַל זֶה הָאֲחֵרוֹנִים שֶׁהִרִי לֹא נֵאֱמַר בְּפִסּוֹק זֶה רַק שֶׁלֹא יִפְחַד לִרְדֹת מִצְרִימָה, אֲבָל לֹא מִצִּינוּ שְׁצִיּוּהָ עֲלֵיו לִרְדֹת. וְעוֹד קֶשֶׁה שֶׁהִרִי קוֹדֵם יִרְדּ יַעֲקֹב לְבֹאֵר שֶׁבַע, וְרַק אַחִי"כ אֵמַר לוֹ "אֵל תִּירָא מִרְדָּה מִצְרִימָה". וְתִירֵץ הַגִּרָּי"ז הַלֵּוִי שֶׁהָאָנוּס אֵינוֹ עַל עֲצֵם הִירִידָה אֲלֵא עַל מִה שֶׁהוֹכִרָח לְהִישָׁאֵר שָׁם, שֶׁלֹא הִיָּה בִּדְעָתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב לְהִישָׁאֵר בְּמִצְרַיִם אֲלֵא רַק לִרְדֹת וּלְרֵאוֹת אֶת בְּנוֹ יוֹסֵף, כְּמוֹ שֶׁאִמְרַת "אֲלֵכָה וְאֶרְאֶנּוּ בְּטֵרִם אֲמוֹת", אֲדָךְ כֹּאשֶׁר הַקִּבְ"ה אֵמַר לוֹ "אֵל תִּירָא מִרְדָּה מִצְרִימָה" הַבֵּין שֶׁעֲלֵיו לְהִישָׁאֵר שָׁם.

^ג אֲמָרוּ חַז"ל (שֶׁבַת פט:) רֵאוּי הִיָּה יַעֲקֹב אֲבִינוּ לִירְד לַמִּצְרַיִם בְּשִׁלְשָׁלוֹת שֶׁל בְּרוֹזל כְּדֶרֶךְ כָּל הַגּוֹלִים [שֶׁהִרִי יִרְד לְשֵׁם מִשׁוּם גִּזְרֵת גְּלוּת] אֲלֵא שֶׁזִּכְרוֹתָהּ גִּרְמָה לוֹ שֶׁלֹא יִרְד כֶּךָ, דְּכַתִּיב בְּהוֹשֵׁעַ "בְּחַבְלֵי אָדָם אֲמַשְׁכֶּם בְּעִבּוֹתוֹת אַהֲבָה [בְּשִׁבְלֵי חִיבַת הָאָדָם מִשְׁכָּתִּים לַמִּצְרַיִם בְּחַבְלִים וְלֹא בְּשִׁלְשָׁלוֹת], וְאַהֲבָה לָכֶם כְּמִרְמִי עוֹל עַל לְחִיָּהם [כְּאָדָם הַמְּסִיֵּעַ לְבַהֲמָתוֹ שֶׁתּוֹמֵךְ בְּעוֹל שֶׁלֹא יִכְבִּיד עַל צוֹאֲרָה], וְאַט אֵלָיו אוֹכִיל" [הַטִּיתִי לָהֶם כַּח שׁוֹיִכְלוֹ לְחַכֵּל אֶת עִבּוֹדֵת הַפֶּרֶךְ]. עַכ"ל. וְכַתֵּב הַרִשְׁב"ץ שֶׁיַּעֲקֹב יִרְד דֶּרֶךְ כְּבוֹד בְּעִבּוֹתוֹת הָאֲהֲבָה מִפְּנֵי יוֹסֵף שֶׁהִיָּה שָׁם.

מעשיהם, ענו ואמרו לו **לָגוֹר** באופן זמני **בְּאַרְץ** מצרים **בָּאֵנוּ** ולא להשתקיע בה, והסיבה לכך **כִּי אֵין מַרְעָה לְצֹאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ כִּי כָבֵד הָרָעַב** השורר **בְּאַרְץ כְּנָעַן**, אבל אם היה מרעה לא היינו באים למצרים [לקח טוב]. ולכן **וַעֲתָה** באופן זמני מבקשים אנו ממך, **כִּי יֵשְׁבוּ נָא עֲבָדֶיךָ בְּאַרְץ גִּשְׁוֹן**, שהיא קרובה לארץ כנען [רשב"ץ] ויש בה מקום מרעה [מדרש הגדול] מפני היאור [ריטב"א] ומיד בתום ימי הרעב נשוב לארץ כנען [רשב"ץ, שבה"ל]. ולבסוף נשתקעו שם בארץ גושן "ויואחזו בה ויפרו וירבו מאוד" (בראשית מז, כז) מה שלא עלתה על לבם אלא מחסד אל כל היום עליהם [רשב"ץ], וזהו שאמר:

♦ **בְּמִתִּי מַעֲטִי -** שמא תאמר באוכלוסין הרבה ירדו יעקב ובניו למצרים: ת"ל: "במתי מעט" פירוש באנשים מועטים [רד"א, ריטב"א, שבה"ל] והראייה לכך: **כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר "בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבוֹתֶיךָ מִצְרָיִמָּה**, והיו שבעים נפש כנגד שבעים אומות [שבה"ל] אבל אח"כ התרבו שם כמו שממשיך הפסוק ואומר: **וַעֲתָה שְׂמֶךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרַב**", שאי אפשר למנותם.

♦ **וַיְהִי שֵׁם לָגוֹר -** עם ישראל היו במצרים לעם נפרד בפני עצמו (גוי=עם), ולא נבלעו בתוך מצרים, וכיון שהיו משעובדים להם כיצד היו שם לעם נפרד? [ריטב"א] אלא **מִלְמַד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מַצְיָנִים נִכְרִים שֵׁם** בין כל המצרים, בכמה דברים: **א.** שהיו גרים כולם במקום אחד ולא התערבבו בשאר הערים **צ"ד. ב. במראה -** שהיו בעלי קומה בעלי פרצוף (חזות יהודית) [ב"ר]. **ג. בלבוש -** שהיו ניכרים במלבושיהם ובענייניהם, כגון בציצית שבגדיהם ובמילה ובתספורת, כדי שלא יתערבו בהם [ריטב"א, רשב"ץ]. **ד. בילודה -** שהיו מולידים שם הרבה ילדים מה שלא היה קודם לכן **צ"ה** [ריטב"א]. **ה. בשמם -** שלא שינו את שמם. **ו. בשפתם -** שלא שינו את לשונם. **ז. בצניעות -** שלא היה בהם פרוצים בעריות **צ"ו. ח. בדיבור -** שלא היה בהם מלשינים [מכילתא בא]. **ט.** שלא פסקה מהם ישיבה [פסחים כח:]. וכיון שהיו נכרים ומובדלים מהם, נשארו עם אחד ולא התערבו במצרים.

♦ **גְּדוֹל וַעֲצוֹם -** גדול (=רב) עם מרובה באוכלוסין **צ"ז** ועצום (=חזק) בעלי כוח וקומה, כתרגומו עם סגיא ותקיף [שבה"ל, אברבנל] **כִּמּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר:** על שתי תכונות אלו, **וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ** ולא הפילו

צ"ד ופרש"י ש'ציון' הוא לשון אספה. ולמד כן מדכתיב 'לגוי' שמשמעותה אומה אחת, וזהו ודאי נס מה' יתברך כדי שיהיו עוזרים זה לזה, כי הפירוד סיבת הגלות, ואף בגלות הזה החמור הפירוד היה עיקר גזירת הגלות [ריטב"א].

צ"ה וזהו שאמר שם' שדווקא במצרים התרבו, וגם האבות לא הורגלו בכך בארץ כנען, וזה מרחמיו יתברך להודיע שלא עזב אותם בגלותם. ולכך היו תמהים עליהם כדאיתא בבראשית רבה (פרשה מ"ד) א"ר יצחק חזירתא רעיא בעשרה ואימרתא ולא בחד: כל אילין אמר הקב"ה לאברהם דיהיב ליה את הקיני ואת הקניזי וגו', ועדיין שרה אשת אברהם לא ילדה לו. וזהו שהביא ראה המסדר מדכתיב ובני ישראל פרו וישרצו וירבו וכו' [ריטב"א].

צ"ו שאת היתה ביניהם שלומית בת דברי, והיתה אנוסה ופרסמה הכתוב (ויקרא כד, יא) [רשב"ץ].

צ"ז וי"מ ש"גדול" אינו מדבר על רבוי אוכלוסין שהרי אומר "ועצום" (והבין שעצום היינו ריבוי ולא חוזק). ולכן פירש 'לגוי גדול' שהיו אנשים גדולים וחשובים במצרים כמו שאומרים הוא אדם גדול, וכמו "והאיש משה גדול מאוד" [שבה"ל בשם הרי"ד]. **ובבית הלוי ביאר** שלמילה 'גדול' יש שתי משמעויות: **א.** גדול בכמות. **ב.** גדול במעלה.

נשותיהם, וישָׂרְצוּ שהתרבו שלא כדרך הארץ שהיו יולדת ששה בכרס אחד כמו שרצים צֶח [רש"י, א"ח]. ואם תאמר שהיו מתים מיד, לכך נאמר: וַיִּרְבּוּ, שנעשו הקטנים גדולים, ואם תאמר שהיו חלושי כוח כדרך התאומים, לכך נאמר: וַיַּעֲצְמוּ בחוזק ובכוח בְּמֵאֵד מְאֹד, יותר מההרגל הטבעי, וזהו פירוש המילה 'עצום'. וממשיך הפסוק: וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם, ארץ מצרים התמלאה מהם, שמרוב שהתרבו ארץ גושן לא הסיפקה להם, וכל ארץ מצרים הייתה מלאה מהם [ילקו"ש]. וכיוון שהתרבו כל כך נתחכמו להם המצרים והפרישום מנשותיהם, ואחר כך היו הולכין ללדת תחת התפוח, וזהו שאמר בסמוך "ורב" שהיו צצין כעשב השדה [א"ח].

♦ **וְרַב -** אף שהורי התינוקות לא היו טורחים ועמלים לגדלם מפני תוקף הצרות והגלות, מכל מקום היו התינוקות הולכים ומתרבים במצרים מאליהם בלא צער ועמל [רד"א, ריטב"א, אברבנל] ^{צט}. **כָּמָה שְׁנָאָמֶר:** בנבואת יחזקאל ^ק בפסוק הנדרש כמשל על בניי בגלותם, רִבְכָּה רבבות הרבה (עשרות אלפים) **כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נִתְתִּידָּ** במצרים, שילדי ישראל היו גדלים מאליהם כצמח השדה בלא שום צער ועמל, וכמו שהצמח ככל שגוזזים אותו הוא צומח יותר, כך ישראל כל זמן שהיו מענים אותם היו פרים ורבים, וכן הוא אומר "וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ" [ריטב"א, רד"א]. וזהו שאמר: **וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי**, שהיו מתרבים וגדלים מאליהם, ולאחר שגדלו **וַתִּבְאִי בְּעַדִּי עַדִּים** שניכר בהם סימני נערות ^{קא}, שהם **שְׂדִים נִכְנּוּ וּשְׁעָרָם צִמְחָה** ^{קב} כלומר שהגיע זמן גאולתם, אולם **וְאֵת עַרְם וְעֶרְיָה** בלא בגדים, והנמשל שהיו ערומים ממצוות ומעשים טובים, ואם כן בזכות מה יגאלו? ולכן נתן להם דם פסח ודם מילה שמלו

^{צח} **אֵתָא בַּמִּדְרָשׁ לָקַח טוֹב** שכל אחת מבנות ישראל היתה יולדת ששה ביחד, כנגד ששה מדות הללו: פרו, וישרצו, וירבו, ויעצמו, במאוד מאוד. **ובשמות רבה** (פרשה א') "ובני ישראל פרו וישרצו" כל אחת ואחת ילדה ששה בכרס אחד. וי"א: שנים עשר, 'פרו - שנים, וישרצו - שנים, וירבו - שנים, ויעצמו - שנים, 'במאוד' - שנים, 'מאוד' - שנים, 'ותמלא הארץ אותם' - שנים. וי"א: ששים בכרס אחד, ואל תתמה שהרי עקרב שהוא מן השרצים מולדת שבעים.

^{צט} וי"מ שהיו מתרבים בתכלית הריבוי כמו עשב השדה, וכמו שהיו עצומים בכוח היו רבים במספר [רשב"ץ]. ^ק **הַנְּבִיא יַחְזָקָל** מתאר את מצבם הירוד של עם ישראל, מאז ירידתם לגלות מצרים ועד שגאלם הקב"ה משם, במשל לתינוקות עזובה שנולדה בשדה ומתגוללת בטנוף דם לידתה, עד שעבר שם המלך ולקחה לו לביתו וגידלה וטיפחה בכל מיני תפנוקים, וכשהגיעה לסימני בגרות קישטה המלך בקישוטים יפים, ובעת שהייתה ראוייה למלכות נשאה המלך לו לאשה.

^{קא} **כ"כ הרד"ק** (יחזקאל טז, ז), **בשם אביו** שעדי עדיים היינו עדי הגוף, כמו שהפסוק מפרש והולך. **והוא עצמו פירש** 'עדי עדיים' שבת, לעת שאת ראוייה לעדי עדים (קישוט שבקישוטים), כנערה שהגיע זמנה להיות נשואה לאיש, שראוי לעדותה בתכשיטין נאים, ופירוש 'עדי עדים' בטוב וביפה שבעדים כמו מלך מלכים. **והז"ל דרשו** (סוטה יא:): אל תקרי 'בעדי עדיים' אלא בעדרי עדרים, שהיו מתגדלין ובאין עדרים עדרים לבתיהן.

^{קב} **ואמרו במדרש** "ושדים נכונ" זה משה ואהרן שהיו נכונים לגאלם, דכתיב "שני שדיך כשני עפרים", "ושערך צמח" דהיינו שהגיע זמן הגאולה [ריטב"א].

ביום י"ד בניסן [ריטב"א, רד"א, א"ח], וזהו שאמר קודם לכן (בפסוק הקודם קל) **וְאָעֲבֹר עָלֶיךָ** [לצידך] **וְאֶרְאֶךָ מִתְבוֹסֶסֶת** [מתגוללת] **בְּדַמֶּיךָ**, בדם שיצא עימך בעת לידתך [רד"ק, מצודות], והנמשל שהיו מתבוססים בטיט שעשו ממנו הלבנים ולא היה להם זמן לנקות את עצמם [רד"ק], ואף שאת מגועלת בדם הלידה, **וְאָמַר לְךָ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי וְאָמַר לְךָ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי**, שתחיי ולא תמותי, וכפל ואמר 'בדמֶיךָ חַיִּי' לרמוז שבשכר שני דמים שהם דם קרבן הפסח ודם המילה שמלו בי"ד בניסן, זכו להיגאל [רש"י קד].

אחר שדרשנו את הפסוק הראשון מפרשת ביכורים, כעת דורשים את הפסוק השני שבפרשה, כדי לספר לביל זה רבוי הטובות שעשה לנו האל, כמו שהיו מספרים מביאי הביכורים לבית המקדש, כדי להרבות תודות ושבחים לאל יתברך על כל הטובות שעשה עמנו [רשב"ץ].

"וַיַּרְעוּ אֶתְנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ, וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבָדָה קָשָׁה."

ביאור הפסוק:

"וַיַּרְעוּ אֶתְנוּ הַמִּצְרִים" -

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות א, י): **"הָבָה נִתְחַכְמָה לּוֹ פֶּן יִרְבֶּה, וְהָיָה כִּי תִקְרְאֵנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ, וְעָלָה מִן הָאָרֶץ."**

"וַיַּעֲנוּנוּ" -

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם א, יא) **"וַיִּשְׁיֹמוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוּ בְּסִבְלָתָם, וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכָּנוֹת לַפָּרָעָה, אֶת פָּתֹם וְאֶת רַעְמָסִס."**

"וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבָדָה קָשָׁה" -

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם א, יג) **"וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ."**

קל **בעל ההגדה** הפך את סדר הפסוקים שהרי קודם כתוב (פסוק ו) **"וְאָעֲבֹר עָלֶיךָ"** וכו', ופסוק אחריו כתוב **"רַבְּבָה כְּצִמְחַם הַשֹּׁדֶה נִתְתִּיךְ"**. ושינה הסדר כדי לא לסיים **"בערום ועריה"**, אלא **"בדמֶיךָ חַיִּי"** שבו נרמז לשתי המצוות שבזכותם נגאלו.

קד **כתב בנתיבות שלום**: כי שני יסודות היהדות הנרמזים בדם פסח ודם מילה, דהינו אמונה ושמירת ברית קודש, הם הנרתיקים לשמור על כל דבר שבקדושה שלא ישלטו בהם החיצונים. שאם אמונתו טהורה וזכה, וחי חיי קדושה וטהרה, אז רגלי חסידיו ישמר. וזהו **"וְאֶרְאֶךָ מִתְבוֹסֶסֶת בְּדַמֶּיךָ"**, שיהודי ששופך דמו לקיים ב' ענינים אלו, ואומר לך **"בדמֶיךָ חַיִּי"**, שאז הוא מלא חיות בכל דבר שבקדושה. וזהו שאומרים ב' פעמים **"בדמֶיךָ חַיִּי"** כנגד ב' ענינים אלו המרמזים בדם פסח ודם מילה. ומרמז בזה עוד, דהנה איתא מהאריז"ל שיש דם טהור ודם טמא, ואם יהודי מתאבק בדמו ושופך דמו לקיים רצון השם, ואינו משלים עם המציאות שיצר הרע ישלט על דמו, אזי גם מהדם הטמא נהפך לו לחיות דקדושה, והוא בבחינת מאמר חז"ל **"ידם נעכר ונעשה חלב"**, הינו מהדם הטמא נעשה שפע עליון ורתחא דקדושה.

♦ **‘וִירְעוּ אֹתָנוּ הַמְצָרִים’ -** פירוש שהמצרים החשיבו אותנו לרעים, מפני שחששו כשיבואו עליהם אויבים מבחוץ יהיו עם ישראל בעזרתם להילחם בהם [רשב"י, א"ח] קה, **כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: [וַיֹּאמֶר (פרעה) אֶל עַמּוֹ: הִנֵּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעַצוֹם מִמֶּנּוּ] הִבֵּה הַזְמִינוּ עִצְמָכֶם לַכֹּחַ שֶׁנִּתְחַכְמָה לוֹ לַעַם יִשְׂרָאֵל [רש"י] קי, ונטכס עצה מה לעשות פֶּן יִרְבֶּה יִרְבוּ ויהיו הרוב במצרים, וזה יהיה לרעתינו שכן וְהִיָּה כִּי (כאשר) תִּקְרָאנָה מִלְחָמָה עִם אוֹיְבֵנוּ מבחוץ, אזי וְנִסְפָּה גַם הוּא מבפנים, עַל שֶׁנֶּאֱמַר שֶׁמִּבְחוּץ וְנִלְחַם בָּנוּ וְעַלָּה (ויצא) מִן הָאָרֶץ, שיעלו ישראל מארץ גושן לארץ מצרים להילחם איתם [רמב"ן פירוש ב"ק].**

♦ **‘וַיַּעֲנוּנוּ’ -** ובנוסף גם עינו אותנו, ומה היה העינוי שעשו לנו? **כִּמְהָ שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּשְׁמְנוּ עֲלֵינוּ** על עם ישראל קי, **שָׂרֵי מִסִּים, שְׂרִים** שיגבו מהם מס עבודה, **לְמַעַן עֲנֹתוּ** את ישראל **בְּסִבְלָתָם,**

קה אבל לא נוכל לפרש "וירעו" שהרעו לנו, שלא מצינו בפסוק "הבה נתחכמה לו" שום הרעה [א"ח]. **ויש הפרש** בין "וירעו לנו" לבין "וירעו אותנו", כי "וירעו לנו" ר"ל כי הגיעה רעתם אלינו בגופותינו אשר עברה עלינו רעתם תמיד בצער ועוני, אבל "וירעו אותנו" ר"ל כי חשבונו רעים מבלי הגעת רעה לגופותינו, אלא שאמרו שאנחנו בעצמו רעים והחזיקונו רעים על כן אמר כמו שנאמר "הבה נתחכמה לו פן ירבה" וכו', כלומר הם רעים וצריכים אנו להתחכם שלא יזיקונו ברעתם כשיבואו עלינו אויבינו ויהיו הם בעזרתם להלחם בנו. [רשב"י]. **אך י"מ** שכיון שראו שהיינו פרים ורבים, נתחכמו היאך להרע לנו ולענותינו, ופתרון "וירעו" בחרו הגזירה הרעה שיכלו לבחור להרע לנו. [ריטב"א, רד"א, שבה"ל]. כמו שנאמר "וַיֹּאמֶר אֶל עַמּוֹ הִנֵּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעַצוֹם מִמֶּנּוּ הִבֵּה הַזְמִינוּ עִצְמָכֶם לַכֹּחַ שֶׁנִּתְחַכְמָה לוֹ" וכו'. **ומביא** ראייה מהפסוק כי בתחילה לא עינו אותם לגמרי, אלא התחילו להרע להם ולהתנפל ולהתגולל עליהם החכמה, כי בתחילה נכלמים היו לשלוח בהם יד לגמרי, לפי שבאו למצרים בהבטחתם ונתיישבו ביניהם במצותם וזה נקרא בגידה גדולה [ריטב"א]. **וכע"ז כתב הרמב"ן** (שמות א, י). **ובמדרש אמרו** (ויק"ר פכ"ז, אס"ר זכג, ילקו"ש תולדות רמז) פרעה אמר שוטה היה עשו, שאמר "יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי" ולא היה יודע שביתיים יוליד יעקב בנים, אלא הבה נתחכמה להם מיד, לגזור מיתה על הבנים הזכרים בעודם קטנים, דכתיב "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו" [ריטב"א, שבה"ל]. **וכוונת** המדרש לומר שנתחכם עליהם פרעה יותר ממה שהיו לפניו, כי כל מי שבא לעשות להם רע בפרהסיא אלהיהם מושיעים, כמו שמצינו אצל לבן ועשו.

קי ואמרו רבותינו (סוטה יא.) **"להם" לא נאמר אלא "לו",** שאמרו באו ונחכם למושיעין של ישראל [כי ידעו שמושיעין דן מדה כנגד מדה, לכן צריכין אנו להתחכם איך נמנע אותם שלא ידין אותנו מדה כנגד מדה], במה נדונם? נדונם באש? כתיב **"כי הנה ה' באש יבוא",** וכתיב **"כי באש ה' נשפט"** וגו'. בחרב? כתיב **"ובחרבו את כל בשר"**! אלא בואו ונדונם במים [להשליכם ליאור] שכבר נשבע הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם, שנאמר **"כי מי נח זאת לי" וגו',** והן אינן יודעין שעל כל העולם כולו אינו מביא אבל על אומה אחת הוא מביא; אי נמי הוא אינו מביא אבל הן באין ונופלין בתוכו, וכן הוא אומר **"ומצרים נסים לקראתו"**. והיינו דא"ר אלעזר מאי דכתיב (שמות יח,) **"כי בדבר אשר זדו עליהם"** בקדירה שבישלו בה נתבשלו, כמו שתרגם אנקלוס בפיתגמא דחשיבו מצראי למידן ית ישראל, ביה דיינינון, הם השליכו בניהם ביאור והוא השליכם בים.

קי **וי"מ** 'ועלה מן הארץ' שעם ישראל יצא ממצרים ויגאל, וזה מתאים למפרשים שנחכמו לנו איך להרע לנו ולענותינו, וחששו שנברח מהארץ כי לא רצו לאבד עבדיהם כדי שלא יקראו להם מלכותא קטיעא. **ורבותינו דרשו** (סוטה יא.) ש"ועלה מן הארץ" קאי על המצרים, שעם ישראל יגרשו ויאלצו לצאת ולעזוב את הארץ, ועם ישראל ירשוה. ואמר "ועלה" כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים, וכאילו כתב "ועלינו מן הארץ" והם יירשוה [רש"י].

קה **ורבותינו דרשו** (סוטה יא.) וישימו 'עליהם' לא נאמר אלא וישימו 'עליו', מלמד שתלו מלבן בצוארו של מלך, שאם היה אחד מישראל שיאמר איסתניס אני, אומרין לו: כלום איסתניס אתה מפרעה? שאפילו המלך

במלאכתם של המצרים קט. ומה היה המס שהטילו עליהם? **ויבן ערי מסכנות** בניית בתי אוצרות, ששם אכסנו את האוצרות **לפרעה** מלך מצרים [רש"י], ומה שמות הערים? **את עיר פתם ואת עיר רעמסס**.

♦ **‘ויתנו עלינו עבדה קשה’ - כמו שנאמר: ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך**, "בפרך" מתרגמין 'בקשיו' לשון קושי ושבירה, בעבודה קשה המפרכת ומשברת את הגוף [רש"י], שהעבדות בחומר ובלבנים כדי שיכחישו גופם ויתמעט לחותם ולא יזרעו זרע ויתמעטו [רשב"ץ, רד"א] **קיא**.

היה מסייע בדבר, ואח"כ נתנו עליהם עבודה קשה כדכתיב "בפרך", כללו של דבר מעט מעט היו מתגברין עליהם, ולפיכך נמשלו למרור שתחילתו רך וסופו קשה. [רשב"א].

קט 'ועתה' לשון מיעוט תשמיש כמו "אם תענה את בנותי", ואמר 'למען ענותו בסבלותם' כלומר שימעטו לשמש מטתם בשביל סבלותם, וכל זה לקיים הגזרה "ועבדום וענו אותם" [חזקוני]. **וי"מ** שהעיניו היה שהנוגשים הרודים בהם היו משכימים אותם בעלות השחר שלא יתענגו עם נשותיהם כדי להמעיטם, וזה היה ענין שלומית בת דברי שהנוגש הוציא בעלה והוא נכנס אחריו, והיא חשבה שהוא בעלה ובעל אותה ונתעברה מאותו מקל שסקלוהו ישראל [רשב"ץ]. **וי"מ** 'למען ענותו בסבלותם' היינו בסבלות ע"ז שהיו משעבדים אותם לעבוד ע"ז כמו שנאמר "ישאורו על כתף יסבלוהו" [הובא בשב"ל].

קי **ופרש"י** שערים אלו היו בנויות קודם לכן, אלא שלא היו ראויות לאוצרות והיה מוטל עליהם לעשותם חזקות ובצורות. **ורבותינו דרשו** (סוטה יא). "ויבן ערי מסכנות לפרעה", ונחלקו רב ושמואל בפירוש המילה 'מסכנות', חד אמר: שמסכנות את בעליהן, וחד אמר: שמסכנות את בעליהן, דאמר מר: כל העוסק בבנין מתמסכן [בא לידי עניות]. **עוד דרשו** (שם) "את פיתום ואת רעמסס" נחלקו רב ושמואל, חד אמר: פיתום שמה, ולמה נקרא שמה רעמסס? שראשון ראשון מתרוסס [שהיו בונים קצת והיה נופל, וכן הלאה]. וחד אמר: רעמסס שמה, ולמה נקרא שמה פיתום, שראשון ראשון פי תהום בולע [נבלע בארץ]. וזה כדי שלא יהנו המצרים במעשה ידיהם, ונמצא שכל מה שעשו היה לריק. **ומבואר** לפי דבריהם שהיה רק עיר אחת, אלא שנחלקו מהו שמה האמיתי ומהו הכינוי שלה.

קיא **וי"מ** "בפרך" מלשון פרוכת 'מחיצה' (הפרדה) שהיו מפרישים אותם מנשותיהם, וכן גבי עבד "לא ירדנו בפרך לעיניך" להפרישו מאשתו. ולשון רבותינו 'פרך' הוא לשון 'קושי' כמו שאומרים 'פריך (=הקשה) רב אחאי' [רשב"ץ].

ורבותינו דרשו מילה ב"פרך" בכמה אופנים:

א. בשעה שאמר פרעה "הבה נתחכמה לו וישימו עליו שרי מסים", קיבץ את כל ישראל ואמר להם בבקשה מכם עשו עמי היום בטובה, והיינו דכתיב "ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך" בפה רך, נטל פרעה סל ומגרפה, מי היה רואה את פרעה נוטל סל ומגרפה ועושה בלבנים ולא היה עושה? מיד הלכו כל ישראל בזריזות ועשו עמו בכל כחן לפי שהיו בעלי כח וגבורים, כיון שחשד עליהם היום העמיד עליהם נוגשים ואמר להם חשבו את הלבנים, מיד עמדו ומנו אותם ואמר להם, כזה אתם מעמידים בכל יום, [מ"ר פ' בהעלותך].

ב. ב'פה רך', מלמד שהיה פרעה מפייסם בדברים רכים, בתחלה היה אומר להם בניי עשו מלאכתי ובנו בנין קטן הזה, ואני נותן לכם מתנות רבות, עד שהרגילם למלאכתו ונשתעבדו לו, לבסוף היה משעבדם בפרך, שמשבר עצמותם ומכתתם, ודומה לדבר [ויקרא כה, מו] "לא תרדה בו בפרך" [לקח טוב].

ג. ב'פה רך', שאמרו להם כנגד כל לבינה ולבינה שיעשה כל אחד ואחד מכם, אנחנו ניתן לכם כנגדן זהובים, והיו ישראל ממחרים ועושים אחד מאה ואחד מאתים, מיד גזרו עליהם שבכל יום ויום יביא כמו אותו תוכן לבנים [מדרש אגדה].

ד. ב'פה רך' מלמד שתלו לפרעה לבנה בצוארו שאם יאמר אדם איסטיניס אני, אומרים לו כלום איסטיניס אתה יותר מפרעה [סוטה יא].

כעת דורשים את הפסוק השלישי שבפרשת ביכורים:

**"וּנְצַעַק אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וְיִשְׁמַע יְהוָה אֶת קִלְנוּ וַיֵּרָא
אֶת עֲנִינוּ וְאֶת עֲמָלְנוּ וְאֶת לַחֲצִינוּ".**

ביאור הפסוק:

"וּנְצַעַק אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ" -

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ב, כג): **"וַיְהִי בִימֵים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וַיֹּאנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעְקוּ, וַתַּעַל שׁוֹעֲתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבֹדָה".**

"וְיִשְׁמַע יְהוָה אֶת קִלְנוּ" -

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם ב, כד): **"וְיִשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם. וַיִּזְכּוֹר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב".**

"וַיֵּרָא אֶת עֲנִינוּ" -

זוֹ פְּרִישׁוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם ב, כה): **"וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּדַּע אֱלֹהִים".**

"וְאֶת עֲמָלְנוּ" -

אֱלוֹ הַבָּנִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם א, כב): **"וַיִּצּוּ פְּרַעֲה לְכָל עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל הַבֶּן הַיְּלֹד הַיָּאֲרָה תִּשְׁלִיכֵהוּ וְכָל הַבֵּת תַּחֲיוּן".**

"וְאֶת לַחֲצִינוּ" -

זֶה הַדְּחָק, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם ג, ט): **"וַיֹּגֵם רְאִיתִי אֶת הַלַּחֲץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לַחֲצִים אֹתָם".**

♦ **"וּנְצַעַק אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ" -** לאחר שכשל כוח הסבל, **כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי בִימֵים הָרַבִּים הָהֵם,** הם ימי העינוי והעבודה הקשה שהיו ימים רבים מאוד, כי ארך הגלות מאוד [רמב"ן^{ק"ב}]

ה. "בפרד" שהיו מחליפין מלאכת אנשים לנשים ומלאכת נשים לאנשים [שם]. ופרש"י שזו היא עבודה קשה שלא היו רגילים בהם.

ו. "בפרד" רבי אליעזר אומר: בפה רך, ור' שמואל בר נחמני אמר בפרוכה [סוטה יא].

ק"ב ורש"י פירש: "ויהי בימים הרבים ההם" שמאז שהרג משה את המצרי וברח אל מדין עברו ששים שנה, ואז "ויומת מלך מצרים" והוצרכו ישראל לתשועה, ועתה יכול משה לחזור למצרים ולגואלם, שכל זמן שהיו במצרים היו נאנחים בגלל העבודה הקשה. **ובמדרש אמרו** (שמו"ר א, לח) **שהיו ימים מועטים, ועל שם שהיו**

וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם, כי קיוו מתי ימות ויקום במקומו מלך אחר ויבטל הגזרה ויצאו מהשיעבוד קי, כדרך המלכים כשמתים מתיירים האסורים וגם משחררים המשועבדים, וכשראו שלא רק שלא נתבטלה הגזרה אלא עוד הכביד עליהם העבודה אז נאנחו הרבה, ולא מצאו תקנה אלא להתפלל לאלהי אבותיהם שיושיעם [רשב"ץ] וזהו שאומר **וַיֹּאנְחוּ** מעומק חלב **בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן** מחמת הַעֲבֹדָה הקשה שהעבידים המצרים, **וַיִּזְעְקוּ** בקול רם אל ה' **וַתַּעַל שְׁוַעֲתָם** [צעקתם] **אֶל הָאֱלֹהִים** להושיעם **מִן** צער הַעֲבֹדָה הקשה שהעבידים בה ק"ד.

♦ **וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קִלְנֵי -** לאחר שעלתה תפילתם היא גם נשמעה, **כִּמָּה שָׁנָאֹמַר**: **וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם**, צעקתם וגניחתם, ואע"פ שבזכות עצמם לא היו ראויים להגאל, מ"מ זכר להם ברית אבות [רשב"א, א"ח] קט"ו שנאמר: **וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ** אשר כרת **אֶת (=עם) אַבְרָהָם** שנאמר (בראשית טו, יח) "ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר", ושכרת **אֶת (=עם) יִצְחָק** שנאמר (שם יז, כא) "ואת בריתי אקים את יצחק", ו**אֶת** הברית שכרת עם **יַעֲקֹב**, שנאמר (ד"ה א טז, יז) "ויעמידה ליעקב לחוק"

של צער נקראו רבים, כדכתיב (ויקרא ט"ו) "ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים" ואינם אלא שלשה ימים. [ריטב"א].

ואיתא בזוהר (שמות יט.) רבי יהושע דסכנין אמר "ויהי בימים הרבים ההם", סוף גלותם היה, שהיו ישראל משועבדים בכל עבודה, "בימים הרבים ההם" שהיו ימים רבים לישראל במצרים, וכיון שנשתלם קץ גלותם מה כתיב? "וימת מלך מצרים", מאי טעמא? לפי שהורד שר מצרים ממעלתו ונפל מגאותו, וכיון שנפל מלך מצרים שהוא שר שלהן, זכר הקב"ה לישראל ושמע תפלתם. אמר רבי יהודה בא וראה שכך הוא, שכל זמן שהשר שלהם נתנה לו שררה על ישראל לא נשמע צעקתם של ישראל, כיון שנפל השר שלהם כתיב "וימת מלך מצרים" ומיד "ויואנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים", שעד אותה שעה לא נענו בצעקתם.

ק"י **ורש"י פירש** (ע"פ שמו"ר) שלא מת ממש, אלא שנצטרע והמצורע חשוב כמת, וכדי להתרפות מצרעתו היה שוחט הילדים לרחוץ בדמם, וזהו שנאמר 'ויזעקו', עד שנתרפא מצרעתו ושוב לא היה שוחטם. **ורבותינו דרשו** שהיו מעבידין אותם עבודה זרה, ופרש"י שהמלך הראשון לא היה מעבידן כל כך ע"ז מפני חיבתו של יוסף, אבל זה המלך חידש עליהם גזירות והכריחם לעבוד עבודה זרה [ריטב"א].

ק"ד **ואמרו רבותינו** (ירושלמי תענית א, א) מתוך חמשה דברים נגאלו ישראל ממצרים, מתוך ה'קץ' - שנאמר "ויהי בימים הרבים ההם", מתוך 'צרה' - דכתיב "ויזעקו", מתוך 'צוחה' - דכתיב "וישמע אלהים את נאקתם", מתוך 'זכות אבות' - דכתיב "ויזכור אלהים את בריתו", מתוך 'תשובה' - דכתיב "וירא אלהים, וידע אלהים".

קט"ו ואמר "וישמע אלקים" אע"פ שכבר אמר "ותעל שועתם אל האלהים", כדי להודיע שלא נענו אלא בזכות האבות [א"ח]. וזהו שנאמר בדם פסח (שמות י"ב) "והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות", משקוף - זה אברהם, ושתי המזוזות - אלו יצחק ויעקב [ריטב"א]. **והטעם** שלא היו הם ראויים להיגאל לולא זכות האבות כמו שפירש יחזקאל ואמר (כ, ז ט) "ואומר אליהם איש [את] שקוצי עיניו השליכו, ובגלולי מצרים אל תטמאו אני ה' אלהיכם, וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי, איש את שקוצי עיניהם לא השליכו, ואת גלולי מצרים לא עזבו, ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים, ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר המה בתוכם אשר נודעתי אליהם לעיניהם להוציאם מארץ מצרים". וזהו שנאמר "ויזכור אלהים את בריתו" וכו'. [רשב"ץ].

לישראל ברית עולם", שנשבע לשלושתם לתת להם את ארץ כנען [לקח טוב], ועתה נתקרב הזמן של ארבע מאות שנה שאמר לאברהם [רשב"ם].

♦ **וַיֵּרָא אֶת עֵינָיו -** מהו עינו? **זו פְּרִישוֹת** ומניעת **דֶּרֶךְ אֶרֶץ קָטָן**, שהפרישום מנשותיהם שלא יפרו וירבו ק"י, **כְּמָה שְׁנֶאֱמַר:** בפסוק המתאר את סבל עם ישראל במצרים, **וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּדַּע אֱלֹהִים**, "וירא" אלו דברים שבסתר שאין יודעו אלא הקב"ה והיינו תשמיש, וזהו שאמר "וידע אלקים" שאין אחרים יודעים בו אלא הקב"ה [ריטב"א, רשב"ץ] ק"י.

♦ **וְאֵת עַמּוֹלָנוּ -** מי הם עמולנו? **אֱלוֹ הַבָּנִים** שגזרו להשליכם ליאור, והבנים נקראים עמל מפני שכל דבר שהאדם יגע בו לריק נקרא 'עמל', ואף הם יגעו לריק שהרי פרעה ציווה להשליכם ליאור

קט"ז דרך ארץ' הוא כינוי למצות עוזה (תשמיש המטה) כמו שנאמר (בראשית יט, לא) "ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ" [רשב"ץ]. ונקרא 'עֵינָיו' מלשון עינו, לפי שהמניעה מתשמיש הוא ענוי גדול לאיש ולאשה, וכמו שדרשו (יומא כז) שהזהיר לבן את יעקב "אם תענה את בנותי", שפירושו למנוע מהם תשמיש המטה, ולכן תשמיש מיטה נקראת "עונה" שמענה אותה כשנמנע ממנה. [רשב"ץ, ריטב"א, רד"א].

ואמרו רבותינו (שמות רבה פ"א) שבתחלה גזר וצויה פרעה לנוגשים שיהיו דוחקים בהם כדי שיהיו עושים את סכום הלבנים, ולא היו ישנים בבתיהם שהיו אומרים להם אם תלכו ללון בבתים לא תקומו מהר, ולא תוכלו לתת סכום הלבנים, והיו מלינין אותם בשדות כדי למעטן מפריה ורביה, שמתוך שאינם ישנים בבתיהם אינם מולידים. אולם היו נשותיהם מביאין להם מזון ושוכבות עמהם בין שפתים, תחת התפוח והיו מתעברות מהם, ובהגיע עת לדתנה היו הולכות לשדה ויולדות שם, והקב"ה מזמין להם מאכלים, ורוחצים הוולדות וסוכין אותם ונותנין ביד כל אחד שתי חתיכות של שומן, וכשמרגישין בהן המצרים באים עליהן והארץ בולעת אותם, והם מביאין שוורים וחורשים עליהם שנאמר "על גבי חרשו חורשים", ולאחר זמן הם צצים כעשב הארץ באים לבתיהם עדרים עדרים, וזהו שנאמר (יחזקאל טז, ז) "רבבה כצמח השדה נתתך" [אוי"ח]. **עוד אמרו** (פ"י) ששמו את ישראל רועי בקר וצאן בהרים ובמדברות, כדי שלא יפרו וירבו, והיו ישנים על הארץ [שימאסו בעיני נשותיהם, ועוד שע"י הקור יחלש כחם המתעורר לתאוה - "יפה תאר"], אמר להם הקב"ה אני אמרתי לאברהם אביהם שאני מרבה את בניו ככוכבים, דכתיב (בראשית כב, יז) "כי ברכ אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים", ואתם מתחכמים להם שלא ירבו, נראה איזה דבר עומד (=יתקיים) שלי או שלכם, שנאמר "וכאשר יענו אתו כן ירבה וכן יפרך".

ק"י **וי"מ** שהפרישום מנשותיהם שלא לשמש עמהן, שהיו אומרים להם אם תלכו ללון בבתים לא תקומו מחר ולא תוכלו לתת סכום הלבנים, כמובא לעיל בשם המדרש [אוי"ח, ראב"ן]. **וי"מ** שמרוב העינוי אף שהיו משמשים לא היו יורים זרעם כחץ, ובשל כך היו הולכים ומתמעטים [ריטב"א]. **וי"מ** שבני עצמם היו פורשים מנשותיהן כיון שגזרו "אם בן הוא והמתין אותו" אמרו מה לנו להוליד לבטלה. [אוי"ח, ריטב"א, שבה"ל, ראב"ן].

ק"י **וי"מ** שלשון 'וידע' נאמר לעניין תשמיש, כמו שנאמר "וידע אדם את חוה אשתו" וכן "וידע אלקנה את חנה אשתו" [ריטב"א, או"ח]. **וי"מ** 'וירא' הם הצרות שהיו עושים להם בגלוי, 'וידע' אלו דברים שבסתר שאין יודעו אלא הקב"ה וזהו עינוי התשמיש [ראב"ע, רמב"ן]. **וכתב הריטב"א** שהתורה מכנה לתשמיש בלשון 'ידעת', לעורר לאדם שלא יעשה מעשה ההוא לתאוה והנאה טבעית בלבד כבהמות שאין להם דעת, אלא שיעשה בחכמה ובדעת להשלים מצות פריה ורביה ולקיום הגוף, וגם כי השכבת זרע תחילת יצירתה מן המוח שהוא מקום הדעת, ועשה כן הבורא יתברך כדי שיעיין האדם בזה ויעשה הדבר בשכל ובצנעה, וזהו שאמרו חייב אדם לקדש את עצמו בשעת תשמיש, כמו שנאמר (הושע יא) "בקרבך קדושו".

[א"ח,ר"ד] קיט **כָּמָה שְׁנָאֵמָר: כָּל הַבֵּן הַיְלֹוד לַיהוּדִים** [תרגום יהונתן] **קִי הַיְאָרָה תִּשְׁלִיכֶהוּ קַמָּא וְכָל הַבֵּת תַּחֲיִין**, שיהיו להם לנשים, לפי שהמצרים שטופים בזימה [שמ"ר, ריטב"א].

♦ **וְאֵת לְחַצְנוֹ -** מהו לחצנו? זו הַדָּחַק שהיו הנוגשים לוחצים אותם להשלים את תוֹכָן הלבנים כדי להכחיש כוחם [א"ח,ר"ד, א, שבה"ל, רשב"ץ]. וכן תרגום הפסוק (שמות ה, יג) "והנוגשים אצים לאמר כלו מעשיכם", וְשִׁלְטוֹנָא דְחָקִין לְמִימַר אֲשֶׁלִּימוּ עֲבִידְתְּכוֹן פְּתָגָם יוֹם בְּיוֹמֵיהָ [שבה"ל] קב. ומנין שלחצו אותם: **כָּמָה שְׁנָאֵמָר: "וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלַּחֲץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אֹתָם"**. וטעם אמרו "וגם ראיתי את הלחץ", לאמר שיעשה נקמה בפרעה ובעמו מפני ששעבדו אותנו יותר ממה שה' גזר עלינו [רמב"ן].

ולסיום דורשים את הפסוק הרביעי שבפרשת ביכורים:

**"וַיֹּצֵאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם, בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה,
וּבְמָרָא גָדֹל, וּבְאֵתוֹת וּבְמִפְתִּים".**

ביאור הפסוק:

"וַיֹּצֵאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם" -

לא על ידי מִלָּאָד,

ולא על ידי שָׂרָף,

קיט **וַיִּמָּשְׁקוּ** שנקראים הבנים 'עמלי' לפי שהם עיקר עמלו של האדם, כי כמה האדם יגע לגדלם וללמדם תורה ודרך ארץ, וכן יגע כדי שיוכל להניח להם ממון אחר מותו [ריטב"א, שבה"ל, רד"א]. **וַיִּמָּשְׁקוּ** שהבנים נקראים 'עמלי' האדם לפי שהם באים מכוחו ואונו כמו שנאמר "כוחי וראשית אוני" [ראב"ן].

קב **וַיִּרְשֵׁי פִירֶשׁ** על פי המדרש שציווה להשליך גם את המצרים ליאור, שבאותו היום שנולד משה אמרו לו אצטגנינו היום נולד מושיענו, ואין אנו יודעים אם ממצרים אם מישראל, ורואים אנו שסופו ללקות במים, לפיכך גזר אותו היום אף על המצרים, שנאמר "כל הבן הילוד", ולא נאמר כל הבן הילוד לעברים, והם לא היו יודעים שמה שראו שסופו ללקות על המים היינו בחטא מי מריבה [שמ"ר א, יח].

קכא **וַאֲמָרוּ חֲזָ"ל** (פרקי ר"א פ' מ"ב) שהיאור לא היה בולעם אלא פולטם למדבר, והקב"ה זן אותם שם ומביא סלע בפי כל אחד ואחד שהיה מניקו דבש וחלב, שנאמר (דברים לב) "ויניקוהו דבש מסלע" וכו', וכל זה נקל הוא נגד הבורא יתברך, וכשבאו ישראל לים ראוהו והכירוהו, וזהו שנאמר (שמות ט"ו) "זה אלי ואנוהו", כלומר הכירו כי הוא שעשה להם את הנס הראשון [ריטב"א].

קכב **וּרְבִינוּ חֲנַנְאֵל פִּירֶשׁ** מפני שנכנסו למצרים בשבעים נפש והושיבם יוסף בארץ גושן, ולא היתה הארץ מכילה אותם כי היתה הברכה בהם, ומצריים לא היו מניחים אותם להתרחב בארץ, אבל היו לוחצים ודוחקים אותם, והביא ראיה לזה ממה שאמר הכתוב (שופטים א, לד) "ויילחצו האמורי את בני דן ההרה כי לא נתנו לרדת לעמק" [רבנו בחיי שמות ג, ט]. **והריטב"א פירש** שידחק' זה שמד רוחני, כי כשראו המצריים שלא היו יכולים לכלותם התחילו לדחוק אותם שיחזירו לאמונתם ויתערבו בהם, וזהו שנאמר "וגם ראיתי את הלחץ", כי זה הוסיף לגאול אותם מהרה, כי ירא אנכי שמא לא יוכלו לעמוד בנסיון, כי כבר התחילו להתערב בהם קצת, ולבטל ברית מילה, וללכת אחרי הכוחות העליונים והכשפים.

וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ,
אֲלֵא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכַבּוּדוֹ וּבַעֲצָמוֹ,
שְׁנֶאֱמַר:

"וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הִזָּה, וְהִפִּיתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה, וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים, אֲנִי
יְהוָה".

♦ **"וְיוֹצֵאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם"** - במכת בכורות בכבודו ובעצמו^{קכג}, **לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ וְלֹא עַל יְדֵי**
שָׂרָף וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ, אֲלֵא הַקֵּב"ה בְּכַבּוּדוֹ וּבַעֲצָמוֹ, שרק הוא יודע להבחין מיהו בכור, **שְׁנֶאֱמַר:**
במכת בכורות **"וְעִבְרָתִי"** אני בעצמי בהעברה אחת וברגע אחד **בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הִזָּה, וְהִפִּיתִי**
אני בעצמי **כָּל בְּכוֹר** הנמצא **בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה,** מבכור אדם עד בכור בהמה, ומה
שלקתה הבהמה עם יתר אלהיהם זה משום ששמשה למצרים לע"ז, והקדים בכור אדם לבכור בהמה
כי מי שהתחיל בעבירה ממנו מתחילה הפורענות [רש"י] **וּבְכָל אֱלֹהֵי** עבודה זרה של **מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה**
שְׁפָטִים מכות שונות זה מזה, **אֲנִי ה'** - אני בעצמי עשיתי מכה זאת ולא אחר. וכעת מבאר בעל ההגדה
את פסוק זה.

ומבארים כעת את מילות הפסוק "ועברתי בארץ" שהוזכר כעת ק"ב:

פסוק זה הוא מדברי משה רבינו לעם ישראל, והיה לו לומר בלשון עבר: **"וְעָבַר ה' בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם,**
וְהִכָּה כָּל בְּכוֹר," ומזה שאמר "ועברתי" "והכיתי" בא ללמדנו שהקב"ה לבדו הוציאנו ממצרים [רשב"ץ,
רמב"ן].

"וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" -
אֲנִי וְלֹא מַלְאָךְ.
"וְהִפִּיתִי כָּל בְּכוֹר" -
אֲנִי וְלֹא שָׂרָף.
"וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים" -

^{קכג} שהיה לו לומר "ויוציאנו ממצרים" בלא מילת ה', שהרי כבר נאמר "וישמע ה' את קולנו", ולמה חזר
אמר "ויוציאנו ה'" כדי ללמדנו שהוא בעצמו ובכבודו הוציאנו ממצרים [אוי"ח].

^{קכד} **ובשבה"ל כתב** יש מפרשים שקטע זה אינו מסדר ההגדה ואינו כתוב במכילתא עם כל שאר ההגדה,
לפיכך אינו עיקר, ואין רבי היה נוהג לאומרו. ע"כ. גם בנוסח ההגדה של הרמב"ם לא מופיעות הדרשות של
פסוק זה. אבל ברוב הנוסחאות של הראשונים הוא מפיע כמו שלפנינו.

אֲנִי וְלֹא שְׁלִיחַ. "אֲנִי יְהוָה" - אֲנִי הוּא וְלֹא אַחֵר.

♦ **וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם -** 'ועברתי' כמלך העובר ממקום למקום, ובהעברה אחת וברגע אחד כולם לוקים, **אֲנִי** בעצמי עברתי והכיתי כל בכור, **וְלֹא** עשיתי כן על ידי **מַלְאָךְ**, השלוח מאיתי במגפות כענין שנאמר בדוד (ש"ב כד, טז) ובסנחריב (מ"ב, יט, לה) [רמב"ן] ^{קכ}.

♦ **'וְהִכִּיתִי כָּל בְּכוֹר' -** בארץ מצרים אף שאינו ממצרים, ואף בכורי מצרים שבארצות אחרות לקו שנאמר (תהילים קל"ו), "למכה מצרים בבכוריהם", **אֲנִי** בעצמי הכיתי **וְלֹא שְׁרָף** מלאך של אש, שהמכה היתה על ידי הקב"ה ולא כמלך שעושה נקמה באויביו על ידי ספקלטון שלו, שהם השרפים שמהם תצא אש שורפת באויביו, כענין שנאמר אצל אליהו (מ"ב, א, יב) "תצא אש מן השמים ותאכל אותו ואת חמישיו" [רמב"ן] ^{קכ}.

♦ **'וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים' -** מכות משונות זה מזה, שאם העבודה זרה הייתה עשויה מאבן נמסת, ואם מעץ הייתה נרקבת, ואם ממתכת הייתה נמסת ונתכת לארץ [מכילתא] כי סר צילם העליון מעליהם שהיה מעמידם, ומיד ניתך ונרקב, ובזה נודע כי מכת אלהים היא ושאין כוח מושל על כוח אחר לבטלו אלא הקב"ה לבדו [ריטב"א], **אֲנִי** בעצמי אעשה בהם שפטים **וְלֹא שְׁלִיחַ**,

---

^{קכ} **וַי"מ** לפי שמצינו בספר יהושע שבכניסתם לארץ נאמר "הנה אנכי שולח מלאך לפניך", יכול אף יציאתם ממצרים תהיה על ידי מלאך? לכך נאמר "ויוציאנו ה' ממצרים" הוא בכבודו נגלה עליהם וגאלם [שבה"ל].

והקשו הראשונים הרי כתוב (במדבר כ"ט) "וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים", משמע ששלח מלאך להוציאם ולא הקב"ה בעצמו הוציאם? **ותירצו** שמה שנאמר "ויוציאנו" זה קאי על הבורא יתברך, כדכתיב (דברים ד') "ויוציאך בפניו בכוחו הגדול ממצרים", ואיך הוציאנו? על ידי מלאך דהיינו ששלח את משה רבינו כדי להתרות בפרעה שיוציאנו, וכמו שכתוב (שמות ג') "ואשלחך אל פרעה והוצא את בני" ממצרים", אבל לא היה ביד משה כוח להוציאם ללא הקב"ה [שבה"ל, הרי"ד, רד"א]. וכן מצינו שהנביאים נקראים מלאך, כמו שכתוב (חגי א, יג) "ויבא חגי מלאך ה'", וכן "ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים" זה פנחס [שבה"ל]. **ומה** שאמר (שמות יב, כג) "ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף", אין הכוונה למלאך המשחית, אלא אמר 'משחית' על שם משקל 'משבית' 'מרבית', ופירושו לא יתן ההשחתה לבוא אל בתיכם לנגוף, שהמכה עצמה קרויה משחית, כמו שנאמר "ולא יהיה בכם נגף למשחית" [רד"א, שבה"ל]. **וַי"מ** "ולא יתן המשחית", כלומר אפילו אלו מבני" שהגיע זמנם למות את מיתתם הטבעית, וכבר ניתן רשות למשחית להרגם, לא נתן לו השי"ת רשות לבלי זה לבוא אל בתיכם לנגוף, וזה היה נס מהשי"ת שבאותו לילה לא מת ולא חלה שום אדם מישראל, למען לא יהיה צווחה בשום בית ישראל. [נחלת יעקב]. **וַאֲת"כ** מה צורך ליתן דמים על המשקוף והמזוזות, הרי אין ה' צריך אותם להבחנה? **וַי"ל** כי היו צריכים זכות כדי שיהיו ראויים להיגאל, כמו שדרשו חז"ל "ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמך", שבזכות דם פסח ודם מילה נגאלו ממצרים [רד"א].

^{קכ} מכאן ראינו כי מלאך ושרף שני דברים הם, השרפים הם מלאכי אש העומדים תחת הכסא וטובלים בכל יום בנהר של אש ההולך לפני הכסא, וכן הוא אומר (ישעיה ו') "שרפים עומדים ממעל לו", והמלאכים הם למטה מהם, המתחלפים בכל יום, והם שנבראו ביום החמישי [ריטב"א].

השלוח מאיתו יתברך לכל המעשים הנעשים בארץ, והוא המלאך הגדול שנקרא מטטרון^{קכ}, שהוא שר הפנים ושרם של ישראל השומר אותם ^{קכז} [רמב"ן, ריטב"א].

♦ **אֲנִי ה' - אֲנִי הוּא** שעשיתי כן **ולא** על ידי שליח **אחר**, שהוא אחד ואין אלוה למחות על ידו לעשות כן [רמב"ן], ונתגלה שאין שום כוח אחר מבלעדיו.

יש מוסיפים קטע זה [ע"פ מדרש שכל טוב בא יב]:

אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרָנוּס לְבָרְכָה:

כְּשִׁירָד הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְוִיִּים בְּמִצְרִים, יָרְדוּ עַמּוֹ תִּשְׁעַת אֲלָפִים רַבּוֹת, מֵהֶם מְלָאכִי אֵשׁ, וּמֵהֶם מְלָאכִי בָרָד, וּמֵהֶם מְלָאכִי זֵיעַ, וּמֵהֶם מְלָאכִי רִתֵּת, וּמֵהֶם מְלָאכִי חֲלָחֳלָה, וְרִתֵּת וְחֲלָחֳלָה אוֹחֶזֶת לְמִי שֶׁהוּא רוֹאֶה אוֹתָם.

אָמְרוּ לַפָּנִי: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, וְהֵלֵא מֶלֶךְ בָּשָׂר וְדָם, כְּשֶׁהוּא יוֹרֵד לְמַלְחָמָה שָׂרִיו וְעַבְדָּיו מְקִיפִין בְּכַבּוּדוֹ, וְאַתָּה מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא דִּין עֲלֵינוּ, שְׁאַנְחֵנוּ עַבְדֶּיךָ, וְהֵם בְּנֵי בְרִיתְךָ, נֵרָד וְנַעֲשֶׂה עִמָּהֶם מַלְחָמָה.

אָמַר לָהֶם: אֵין דַּעֲתִי מִתְקַרְרֵת עַד שֶׁאַרְדֵּי אֲנִי בַּעֲצָמִי, אֲנִי בְּכַבּוּדִי, אֲנִי בְּגִדְלָתִי, אֲנִי בְּקִדְשָׁתִי, אֲנִי יְהוָה, אֲנִי הוּא וְלֹא אַחֵר.

כעת בעל ההגדה שב לבאר את המשך הפסוק הרביעי "ויוצאנו ה' ממצרים" המובא במקרא הביכורים: "בִּיד חֲזָקָה, וּבְזֶרַע נְטוּיָה, וּבְמֶרֶא גָדֹל, וּבְאַתּוֹת וּבְמִפְתִּים", והם העונשים שקבלו המצריים על כל הרעה שעשו לנו.

בִּיד חֲזָקָה - זֶה הַדָּבָר.

כְּמוֹ שְׁנֶאֱמַר (שמות ט, ג):

"הִנֵּה יָד יְהוָה הַיּוֹיָה בְּמִקְנֶיךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה, בְּסוֹסִים, בְּחִמְרִים, בְּגַמְלִים, בְּבָקָר וּבַעֲזָן, דָּבָר כָּבֵד מְאֹד".

^{קכ} **ופירוש** המילה 'מטטרון' הוא 'מורה הדרך' וכן בלשון יוון נקרא השליח 'מטטרון' [רמב"ן שמות יב, יב].

^{וי"מ} ששליח היינו שליח בשר ודם שיעשה עימם מלחמה [ראב"ן].

♦ **'בִּיד חֲזָקָה' -** האמור בפסוק מהו? זו מכת הַדָּבָר [דָּבָר = לשון מוות] שהייתה בבהמות בארץ

מצרים [רשב"י] שנעשית ביד חזקה שהיא יד ה' [ריטב"א] קכח. ומנין שידי מרת על מכת הדבר קכט: **כמה**

שְׁנָאֵמֶר: אצל מכת המוות [=הדבר] בבהמות הנה יד יהוה הוזה, מצויה עתה להמית [הויה=עתה

בלשון נקבה] בַּמִּקְנֶה אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה, שדרכם להיות רועים בשדה, והיינו: **בַּסּוּסִים, בַּחֲמֹרִים,**

בַּגְמִלִּים, בַּבָּקָר, וּבַצֶּאֱנָן, בכל אלו היה מכת דָּבָר [מוות] כָּבֵד מְאֹד, שכולם מתו בה [מדרש בובר].

ובזרע נטויה -

זו החרב

כְּמוֹ שְׁנָאֵמֶר (דה"י א' כא, טז):

"וַחֲרַבּוּ שְׁלוֹפָה בִּידּוֹ, נְטוּיָה עַל יְרוּשָׁלַּיִם".

♦ **'ובזרע נטויה' -** האמור בפסוק מהו? זו מכת הַחֲרֵב, שבה הרג הקב"ה את בכורי מצרים

[מח"ו, רש"י דברים ז, טז] קל. ומנין שינטויה מרמזת על החרב? [רד"א] **כמה שְׁנָאֵמֶר:** אצל דוד המלך לאחר

קכח **ויש שפרשו ע"פ המדרש** שזוהי מכת הדבר שהייתה עם כל מכה ומכה כמו שמפורש במדרש תהלים (עח, טז) שכל מכה שהביא הקב"ה על המצרים במצרים, הביא מכת דבר עם כל אחת ואחת, שנאמר (תהלים עח, מח) **"וַיִּסְגֹּר לַבָּרָד בַּעֲרִים וּמִקְנֵיהֶם לָרָשָׁפִים"**, פירוש מכיון שהסגיר מקניהם לרשפים [שדים הממיתים] במכת ברד שזהו דבר, ממנו אנו למידים לשאר המכות שהיה דבר עמהם [שבה"ל]. **ווי"מ** שהכוונה למכת דבר [מוות] שבאה על האדם, שכל מכה ומכה הביאה עליהם גם מיתה, כמו שנאמר גבי מכת הצפרדעים (שמות ז, כז) **"הנה אנכי נוגף את כל גבולך"**, וכן בארבה נאמר (שם י, יז) **"ויוסר מעלי רק המוות הזה"**, וכן במכת ברד נאמר (שם ט, יד) **"כל מגפותי"** [אוי"ח]. **ובהעמק דבר פירש** (דברים כו, ח) שהכוונה למכת דבר שהיתה בשעת מכת החושך, שהביא מכת דבר על רשעי ישראל שלא רצו לצאת משם, וזהו משמעות 'ביד חזקה' בעל כורחם, כלשון הכתוב בספר יחזקאל (כ, לג) **"אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם"**.

קכט ומה שלא מוזכר בפסוק **"יד חזקה"** אלא רק יד ה', זאת משום שמכת הדבר לא נעשת בכל החוזק ממש, כי לא הראה הקב"ה את חוזקו רק בדבר השלם שהיא מכת בכורות, וכדאמר בספרי **"ולכל היד החזקה"** (דברים ל"ד) זו מכת בכורות שנאמר (שמות ו') **"וביד חזקה יגרשם מארצו"**. [ריטב"א].

קל **ווי"מ ע"פ המדרש** שהכוונה לחרב שבה היכו בכורי מצרים את הוריהם, שנאמר **"ויהי בחצי הלילה"** בשעה ששלח הקב"ה מכת בכורות ואמר משה לפרעה כחצות הלילה ומת כל בכור, נכנסו כל הבכורות אצל אבותיהם ואמרו להם: כל מה שאמר משה הביא עלינו, אין אתם מבקשים שנחיה? בואו והוציאו את העברים האלו מבנינו ואם לאו אנו מתים, השיבו להם ואמרו אפילו כל המצרים מתים אינם יוצאים מכאן, מה עשו? נכנסו כל הבכורות אצל פרעה, והיו מצווחין לפרעה, ואומרים בבקשה ממך הוצא את העם הזה שבשבילם רעה תבוא עלינו ועליך, אמר פרעה לעבדיו צאו וקפחו שוקיהם של אלו. מה עשו הבכורות? מיד יצאו ונטלו כל אחד את חרבו והרג איש את אביו, שנאמר **"למכה מצרים בבכוריהם"**, למכה בכורי מצרים אין כתיב כאן, אלא למכה מצרים בבכוריהם, ששים רבוא הרגו הבכורות באבותיהם. [רד"א, רשב"ם, או"ח, רד"א, שבה"ל בשם אחיו רמ"מ]. **וברשב"ץ כתב** שלא מצינו במכות מצרים שזכר בהם חרב, ונראה שהוא נזכר במה שאמר לפרעה **"פן יפגענו בדבר או בחרב"** (שמות ה, ג) והיו רוצים לומר **"פן יפגעך"**, אלא מפני כבוד המלכות אמרו יפגענו. **ובריטב"א כתב** ש'חרב' זה אינה חרב ממש, כמו שחרב המלאך המוטה על ירושלים אינה חרב ממש, אלא 'חרב' הוא כינוי לנקמה שעשה ה' במצרים, שהיתה חרב נוקמת נקם ברית, דהיינו הברית שכרת הקב"ה עם אברהם אביו בברית בין הבתרים, להנקם מהפושעים והמורדים. **והרב בנימין פירש** שזהו שם המפורש

שחטא בספירת בניי [וישא דוד את עיניו, וירא את מלאך ה' עמד בין הארץ ובין השמים] וחרבו
שְׁלוֹפָה מוצאת מתערה ואחוזה בְּיָדוֹ, והיא נְטוּיָה מונפת למעלה על בני העיר יְרוּשָׁלַיִם כמי שבאה
להכותם.

ובמרא גדל - זה גלוי שכינה.

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ד, לד):

**או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי, במסת באתות
ובמופתים ובמלחמה, וביד חזקה ובזרוע נטויה, ובמוזרים גדלים, ככל
אשר עשה לכם יהוה אלהיכם במצרים לעיניך.**

♦ **'ובמרא גדל' - במראה ובחזיון קלא,** ומהו המראה הגדול? **זו גלוי שכינה,** שנגלה להם
הקב"ה בכבודו ובעצמו במכת בכורות קלב [וא"ה, שבה"ל, ראב"ן] והרג בכורי מצרים והוציא ישראל מתוכם
[שבה"ל, ראב"ן], ואע"פ שהיתה מצרים מלאה גלולים וארץ טמאה, לקיים מה שהבטיח ליעקב אבינו
"ואנכי אעלך גם עלה" [ריטב"א], **כָּמָה שֶׁנֶּאֱמַר:** כאשר משה הוכיח את בניי "או הנסה אלהים האם
יש אלוה שעשה נסים למאמיניו כמו שעשה לנו **לבא לקחת לו גוי** [עם] את עממי **מקרב גוי** ממצרים,
ועשה כן **במסת - על ידי ניסים** [ותי"ן קלב] **באתות -** בסימנים שנתן להם משה להאמין כי הוא שלוחו של
מקום, כגון הפיכת המטה לנחש [רש"י] **ובמופתים -** שהביא עליהם מכות מופלאות, **ובמלחמה -**
בקריעת ים סוף, שנאמר "כי ה' נלחם להם במצרים" [רש"י]. **וביד חזקה ובזרוע נטויה, ובמוזרים**
גדלים, ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך," מדכתיב 'לעיניך' לימד ש'מוראים
גדולים' הם מראה וגילוי כבודו, שראו בניי גילוי שכינה [אר"ה, רוקח, ריטב"א].

שנקרא חרבו של משה, והוא כתוב בספר הריזים ובו היה עושה משה רבינו כל האותות שעשה במצרים.
[שבה"ל].

קלא ומורא היינו לשון ראייה, וכן תרגם אונקלוס ובחזונוא רבא [אוי"ח, רשב"ץ, רוקח]. **וי"מ** 'מורא' פחד, ונקרא
מורא גדול כי הרואה פני שכינה ירא מאוד ונרתע ונבהל ונופל על פניו [ריטב"א, רד"א].

ודרשו בספרי (סוף דברים) "ולכל המורא הגדול" זו קריעת ים סוף, ושם ראו פני שכינה ואמרו "זה אלי
ואנוהו", מלמד שהראוהו באצבע. **ואמרו רז"ל** (מכילתא בשלח) ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל
בן בוזי. [רד"א].

קלב והראשונים הוסיפו שנגלה עליהם פעמים, פעם אחת ביום ר"ח ניסן שנאמר (שמות יב, א) "ויאמר ה'
אל משה ואל אהרן בארץ מצרים החדש הזה לכם", ואמרו רז"ל שהקול נשמע בכל ארץ מצרים. ופעם שניה
נגלה אליהם בים סוף, כמו שאמרו בספרי "ולכל המורא הגדול" (דברים ל"ד) זו קריעת ים סוף, כי שם ראו
פני השכינה "ויאמרו זה אלי ואנוהו" מלמד שהראוהו באצבע. [ריטב"א, רד"א].

קלב ו'מסות' הוא לשון ניסים. **וי"מ** 'מסות' נסיונות, שעי' נסיונות שניסו את הקב"ה לראות אם הוא יכול
להפסיק את המכה בכל זמן, הודיעם גבורותיו, כגון (שמות ח, ה) "התפאר עלי" אם אוכל לעשות כן [רש"י].

ובאותות -

זה המטה,

כמו שִׁנְאָמֶר (שמות ד, יז):

"וְאֵת הַמֶּטֶה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ, אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בוֹ אֶת הָאֵתֶת."

♦ **'ובאותות' -** האמור בפסוק מהו? זה המטה המקל של משה רבינו, כִּמְהָ שִׁנְאָמֶר: **"וְאֵת הַמֶּטֶה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ, אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בוֹ אֶת הָאֵתֶת"**, שנהפך המטה לנחש וחזר ונעשה מטה ובלע מטות החרטומים, והיה נס שעשה בו משה את כל האותות וניסים גדולים נעשו בו [רשב"ץ, שבה"ל קלד].

יקח בוס יין וכלי ריק, ויטיף באצבעו טפה אחת בכל פעם מהבוס לכלי (וע"פ הסוד יש לשפוך ממש מבלי אל כלי - כה"ח) באמירת דם, ואש, ותמרות עשן, שלוש פעמים. וכן בכל מכה מעשר המכות כשאומר 'דם' 'צפרעד' וכו', וכן ג' פעמים כשאומר דצ"ך עד"ש באח"ב. סה"כ ט"ז פעמים.

ובמופתים -

זה הדם.

כמו שִׁנְאָמֶר (יואל ג, ג):

"וְנִתַּתִּי מוֹפְתִים בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ,

וְיִזְהָ אוֹ יִשְׁפֹךְ מֵהֵינן בְּכָל מִלָּה פֶּעַם אַחַת)

דָּם, וְאֵשׁ, וְתִמְרוֹת עֵשֶׂן."

קלד **ואמרו במדרש** (תנחומא וארא ט) שהיו חקוקים עליו עשר מכות בנוטריקון דצ"ך עד"ש באח"ב, כסימניו של ר' יהודה [שבה"ל, ריטב"א, רשב"ץ, או"ח]. והיה כתוב עליו צירוף אותיות של השמות שבהם נבראו שמים וארץ, כי מששת ימי בראשית נעשה, כדתנן במסכת אבות (ה, ו) עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות, והמטה אחד מהן, ולכן נקרא 'מטה אלהים', ומטה זה נזדמן למשה רבינו בהר חורב שירד שם מן השמים, וזהו שנאמר "וְאֵת הַמֶּטֶה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ", שאין אדם אומר 'הזה' אלא על מה שבידו שנותן אותו לחבירו [ריטב"א]. והיה עשוי מאבן טובה ששמה 'סנפירינון' שהוא מין קשה, ונבקע הסלע מפניו. [רשב"ץ].

ואמרו רבותינו (פרקי דר"א פרק מ) רבי לוי אומר המטה שִׁנְאָמֶר בין השמשות, נמסר לאדם הראשון בגן עדן, ואדם מסרו להנוח, ונוח מסרו לנח, ונח מסרו לשם, ושם מסרו לאברהם, ואברהם מסרו ליצחק, ויצחק מסרו ליעקב, ויעקב הורידו למצרים ומסרו ליוסף בנו. וכשמות יוסף נשלל [נ"א: נלחן] כל ביתו ונתן בפלטרין של פרעה. והיה יתרו [נ"א: פרעה] אחד מחרטמי מצרים, וראה את המטה ואת האותות אשר עליו, וקמד אותם בלבן, ולקחו והביאו ונטעו בתוך גן ביתו של יתרו. וראה את המטה, ולא היה אדם יכול לקרב אליו עוד. וכשבא משה לביתו נכנס לגן ביתו של יתרו, וראה את המטה וקרא את האותות אשר עליו, ושלח ידו ולקחו. וראה יתרו את משה ואמר זה עתיד לגאל את ישראל ממצרים, לפיכך נתן לו את צפורה בתו לאשה, שִׁנְאָמֶר [שמות ב, כא] ויגאל משה לשבת את האישה וגו'.

♦ **‘וּבְמִפְתִּים’ -** מהם המופתים: **זֶה מַכַּת הַדָּם**, שנהפכו מימי מצרים לדם [שבה"ל, ריטב"א, רשב"ץ] ומצינו שמכת דם נקראת מופתים **קלה**, **כָּמָה שְׁנֵאֶמֶר** לעתיד לבוא במלחמת גוג ומגוג, **וְנִתְּנִי מוֹפְתִים** בגויי הארצות **בְּשִׁמְיָם וּבְאֶרֶץ**, ומהם המופתים: **‘דָּם’ -** שישפך הרבה דם בארץ. **‘וְאֵשׁ’ -** שתדע עליהם מהשמים, כמ"ש (יחזקאל לח) "וּנְשַׁפְטִי אֹתוֹ בַּדָּבָר וּבַדָּם וְגו' אֵשׁ וּגְפִרִית אֲמַטִּיר עָלָיו". **‘וְתִמְרוֹת עֵשֶׂן’ -** עשן השריפה יעלה זקוף כלפי למעלה כאילן התמר [מצודות דוד]. הרי מצינו שמכת דם נקרא מופת.

אופן נוסף לדרוש את הפסוק "ביד חזקה ובזרוע נטויה".

בפסוק זה מוזכרים חמישה תוארים שעשה ה' במצרים, וכל תואר מרמז על שתי מכות שהביא הקב"ה עליהם, וביחד הם עשר מכות, כמו שמפרש:

דָּבָר אַחֵר:

"בִּיד חֲזָקָה" - שְׁתִּים,

"וּבְזֶרַע נְטוּיָה" - שְׁתִּים,

"וּבְמִרְא גָדֵל" - שְׁתִּים,

"וּבְאַתּוֹת" - שְׁתִּים,

"וּבְמוֹפְתִים" - שְׁתִּים.

דָּבָר אַחֵר: פירוש אחר לפסוק שרומז על עשר המכות שניצלנו מהן במצרים [שבה"ל], ואמר **‘בִּיד חֲזָקָה’ -** לרמוז שלקו **שְׁתִּים**, דם וצפרדע. **‘וּבְזֶרַע נְטוּיָה’ -** לרמוז שלקו **שְׁתִּים**, כינים וערוב. **‘וּבְמִרְא גָדֵל’ -** לרמוז שלקו **שְׁתִּים**, דבר ושחין, **‘וּבְאַתּוֹת’ - שְׁתִּים**, ברד וארבה. וכן **‘וּבְמוֹפְתִים’ -** שתיים, **שְׁתִּים**, חושך ומכת בכורות. ולומדים כן מיתור התיבות שאמר בכל אחד שתי תיבות, כגון שאמר ביד חזקה ולא אמר 'ביד', 'ובאותות' 'מופתים' הוי לשון רבים ומיעוט רבים הוי שתיים, הרי סה"כ עשר מכות הרמוזות בפסוק קלי. [רד"א, ריטב"א, ראב"ן].

קלה ואף על פי שמכת דם במצרים הייתה פעם אחת, קורא אותה "מופתים" לפי שנעשו בו מופתים רבים, שכאשר ישראלי ומצרי שותים בכוס אחד, המצרי שותה דם ואילו הישראלי מים. ועוד שנעשו כאש שורף ומתמלא כל מצרים עשן מהם והיינו דכתיב "דם ואש ותמרות עשן" [ריטב"א]. **והרשב"ץ כתב** שהכתוב מלמדנו שמכלל המופתים הוא מכת הדם והיא המכה הראשונה שבה נהפך היאור לדם. **והאז"ח פירש** שאין הכוונה למכת היאור שנהפכו לדם, אלא למים שלקחם משה ונתנם ביבשה ונהפכו לדם (שמות ד, ט) וע"י אות זה האמינו בו כל ישראל.

קלי ואינו דורש "ובמלחמה", לפי שאותה מלחמה הייתה למעלה להפיל שר שלהם [אז"נ במלחמה כולל הכל, ראב"ן]. וכן אינו דורש "ובמסות", לפי שהוא לשון כללי של ניסיונות שהיה מתרה בהם בכל שעה ושעה, ולא ירדה מכה בעלילות אלא בהתראה, ורז"ל אמרו שההתראה היתה שבוע והמכה עצמה שלושה שבועות, כדאיתא במכילתא [ראב"ן, ריטב"א]. **וכתב הריטב"א** ועל דרך האמת יש לפרש שכפל הדבר כיון שמידת הדין

לאחר שרמז בפסוק הנ"ל את העשר מכות, כעת מונה אותם אחת לאחת:

אלו

עֶשֶׂר מִכּוֹת שֶׁהָבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְוִיִּים בְּמִצְרִים,

ואלו הן:

בכל מכה שמזכיר יזה יין באצבעו (או ישפוך) לתוך כלי (שאינו משמש לאכילה):

דָּם, צִפְרָדַע, כְּנִים, עֲרֹב, דָּבָר, שְׁחִין, בָּרָד, אֲרֵבָה, חֲשָׁךְ, מַכַּת
בְּכוֹרוֹת.

רבי יהודה היה נוהג בהם סמנים:

ויזה או ישפוך בכל סימן פעם אחת

דצ"ד, עד"ש, באח"ב.

אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים רק במצרים, מלבד מה שלקו על הים, ואלו הן:
דָּם - כל מימיהם נהפכו לדם ולא היה להם מים לשתות. **צִפְרָדַע** - שחדרו לבתיהם לכליהם ולגופותיהם. **כְּנִים** - רחשו על האדם והבהמה ונועצים בהם כמחטין, **עֲרֹב** - לשון ערבוביָא, כל מיני חיות רעות באו והרגו בהם. **דָּבָר** - מגיפה של מוות על הבקר והצאן אשר היו בשדה. **שְׁחִין** - לשון חמימות, שהיו באדם ובבהמה אבעבעות (מוגלות) בכל גופן. **בָּרָד** - שירד מהשמים עם אש מתלקחת והכה באדם בצומח ובבהמה. **אֲרֵבָה** - מין 'חגב' שחיסל ולא השאיר כל ירק בשדה ממה שהשאיר הברד [עשבים ופרות]. **חֲשָׁךְ** - ג' ימים שבהם היה חושך מוחלט שבו מצרים לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו. **מַכַּת בְּכוֹרוֹת** - בחצות לילה מתו כל הבכורות שהיו במצרים בין באדם ובין בבהמה.

רבי יהודה היה נוהג בהם בעשר המכות סמנים, שכך היה דרכו של ר' יהודה לתת סימנים כדי שלא יטעו התלמידים קלי [רשב"ץ], ואלו הם: **דצ"ד** [דם, צפרדע, כנים] **עד"ש** [ערוב, דבר, שחין] **באח"ב** [ברד, ארבה, חושך, מכת בכורות].

ומידת רחמים שהיו משותפים ביחד, מידת הדין לעשות נקמה במצריים, ומידת הרחמים להציל את ישראל שלא תבוא עליהם המכה. **וראה** עוד מה שפירש בשב"ל.

קלי וכן מצינו במסכת מנחות (צו). בענין שתי הלחם ולחם הפנים במדת אורך ורוחב ובגובה הקרנות, היה נותן בהם סימנים זד"ד יה"ץ. ונתן במכת מצרים סימנים לומר, כי זה הוא הסדר המדוקדק כזכור בתורה, ולא כמו שנזכרו בספר תהילים במזמור ע"ח (מד-נא) דם ערוב צפרדע ארבה ברד דבר בכורות, ובמזמור ק"ה (כח לו) חושך דם צפרדע ערוב כנים ברד ארבה בכורות, לפיכך נתן ר' יהודה סימן הללו להודיע שסדר זה עיקר [רשב"ץ, ועוד ראשונים]. **וי"מ** שחלקן לשלושה, כדי להודיענו שהמכה המרומזת באות השלישית שבכל סימן [ד- כנים, ש- שחין, ח- חושך] לא היתה בהם התראה, ומכת בכורות אע"פ שהיתה בה התראה צרפה עם באח"ב לפי שאין לה זוג. [אוי"ח, שבה"ל בשם הרב בנימין]. **וי"מ** שחלקן כך, לפי שדצ"ד הם מכות הארץ, עד"ש מכות מקריות, באח"ב מכות האוויר, ושיתף את מכת בכורות עם באח"ב לפי שאין לה זוג. [אוי"ח]. **ובמדרש**

בעת מובא דעות התנאים שדרשו על פי הפסוקים כמה מכות לקו המצרים בארץ מצרים, וכמה מכות לקו על הים בזמן קריעת ים סוף.

רבי יוסי הגלילי אומר:

מנין אתה אומר שלקו המצריים במצרים עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות?!

במצרים מה הוא אומר?

"ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע אלהים היא" (שמות ח, טו).

ועל הים מה הוא אומר קלח?

"וירא ישראל את היד הגדלה אשר עשה יהוה במצרים, וייראו

העם את יהוה, ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו" (שמות יד, לא).

כמה לקו באצבע? עשר מכות.

כתוב (שוחר טוב) שבסדר הזה היו כתובים במטה של משה, וזהו שנאמר "ואת המטה הזה וכו' אשר תעשה בו את האותות", אותות היינו אותיות. [ריטב"א]. וי"מ שנתן בהם סימנים, כדי שלא להזכיר את שמות המכות המגונות, כפי שאמרו בגמרא (פסחים ג): "לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מתוך פיו" [המאורות הגדולים]. וי"מ שראשי התיבות של דצ"ך עד"ש באח"ב הם 'עבד', וסופי התיבות הם 'כבש', רמז שעבדו ישראל במצרים לכבש והיו משוקעים שם בטומאה [חת"ס]. וי"מ דצ"ך עד"ש באח"ב עולה בגימטריא כמנין המכות שלקו המצרים על הים: ר' יוסי אומר חמישים, ר' אליעזר אומר מאתיים ור' עקיבא אומר מאתיים וחמישים, וכשנצרך את דעת כולם נמצא שלקו המצרים חמש מאות מכות על הים, כמנין דצ"ך עד"ש באח"ב שעולה חמש מאות ואחת, ובגימטריא לא קפדינן על אחת חסר או יתר, א"נ אחת יתירה כנגד "אצבע אלהים היא" שנאמר במצרים, ולכן נתן הסימן להודיע שבכולן לקו [שבה"ל בשם הרב ישעיה].

קלח כתב בעל "יסוד ושרש העבודה": ראוי לספר לבני ביתו העשרה נסים שנעשו לאבותינו על הים, ותמצאם בפרוש הרע"ב (אבות פ"ה) ואלו הם: **א.** נבקעו המים. **ב.** נעשה הים כמין אוהל, ונכנסו ישראל לתוכו, וכתוב "נקבת במטיו ראש פרזו" (חבקוק ג). **ג.** נעשה קרקעית הים יבשה ולא חמר וטיט, דכתיב "ובני ישראל הלכו ביבשה" (שמות יד). **ד.** קרקעית הים שדרכו בו המצריים נתלחלח ונעשה חמר וטיט, דכתיב "חמר מים רבים" (חבקוק ג). **ה.** המים הנקפאים בקרקע הים לא היו חתיכה אחת אלא חתיכות קטנות כעין לבנים ואבני הבנין מסודרים זה אצל זה, כדכתיב "ואתה פוררת בעוזך ים" (תהלים עד), שנעשה כעין פרורים. **ו.** שנתקשו המים הנקפאים ונעשו קשים כסלעים, כדכתיב "שברת ראשי תנינים" (שם). **ז.** שנגזר הים לייב גזרים, כדי שיעברו כל שבט ושבט בדרך אחד לבדו, והינו דכתיב "לגזור ים סוף לגזרים" (תהלים קלו). **ח.** שקפאו המים כספיר ושהם וזכוכית, כדי שיראו השבטים אלו את אלו, שעמוד האש היה מאיר להם, וזה שנאמר "חשכת מים עבי שחקים" (שם, יח), כלומר, קבוץ המים היה כעבי שחקים כעצם השמים לטוהר. **ט.** שהיו יוצאים ממנו מים מתוקים שהיו שותים אותם, וזה שאמר "נוזלים". **י.** שלאחר ששתו מהם מה שרצו, הנותרים מהם היו נקפאים ונעשו ערמות, דכתיב (שמות טו) "נערמו מים נצבו כמו נד נזלים".

אָמור מעֵתָהּ בַּמִּצְרִים לְקוֹ עֶשֶׂר מִכּוֹת, וְעַל הַיָּם לְקוֹ חֲמִשִּׁים מִכּוֹת.

רבי יוסי הגלילי אומר: מנין אתה אומר שֶׁלְקוֹ הַמִּצְרִים בַּמִּצְרִים בארץ מצרים, עֶשֶׂר מִכּוֹת, ואילו וְעַל הַיָּם בעת קריעת ים סוף לְקוֹ חֲמִשִּׁים מִכּוֹת פי חמש ממה שלקו במצרים קלט? שהרי בַּמִּצְרִים במכת כינים מֶה הוּא אומר? הכתוב מגדיר את כלל המכות, בלשון 'אצבע' שנאמר: וַיֹּאמְרוּ הַחֲרָטָמִים [המכשפים] אֶל פְּרָעָה גְבִי מֶכֶת כִּינִים אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִיא, שרק הקב"ה יכול לעשות מכה זו, ואין אנו יכולים לעשותה. וממכת כינים למדנו שכל עשר המכות לקו ע"י אצבע אחת, כיון שנכחו לדעת שגם שאר המכות שהיו קודם ושהיו אח"כ הם גם כן מעשה אלוקים קמ [אברבנל], וְעַל הַיָּם מֶה הוּא אומר? הכתוב מגדיר את המכות בלשון 'יד' שנאמר: "וַיֹּאֲרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בַּמִּצְרִים, וַיֹּרְאוּ הָעָם אֶת יְהוָה וַיֹּאמְרִינוּ בִּיהוָה וּבַמֶּשֶׁה עֲבָדוֹ", ומזה שאמר "היד" למדנו שלקו בכל היד דהיינו בחמש אצבעות. וכעת נעשה חשבון כִּמְהָ לְקוֹ בַּאֲצָבָה בארץ מצרים? עֶשֶׂר מִכּוֹת שהרי באצבע כלול עשר מכות, אם כן אָמור מעֵתָהּ: צא וחשוב ותמצא שֶׁבַּמִּצְרִים שלקו רק באצבע אחת לְקוֹ עֶשֶׂר מִכּוֹת, אם כן וְעַל הַיָּם שלקו בחמש אצבעות, לְקוֹ חֲמִשִּׁים מִכּוֹת, שהרי ביד' יש חמש אצבעות ובכל אצבע יש עשר מכות סה"כ חמישים (5 * 10 = 50). וכל המכות שלקו על הים היו מאותם העשרה מכות אשר היו במצרים, רק שנחלקו למינים רבים על הים [רמב"ם אבות ה,ג].

קלט בזבח פסח פירש שרבי יוסי לא שואל מנין לומדים מהתורה שלקו עשר מכות, שהרי זה כתוב בתורה להדיא, אלא עיקר דרשתו היא על מה שלקו בים חמישים מכות, ושאלתו היא, כיצד אתה למד שמוזה שלקו במצרים עשר מכות, בים לקו חמישים מכות. **ויש שפרשו** ששאלת רבי יוסי היא מנין לך חלוקה זאת של עשר מכות, והלא המכה העשרית והסופית הייתה על הים שבה טבעו המצרים, וא"כ יש אחד עשרה מכות, ועוד מנין שלקו על הים חמישים מכות.

קמ הקשו הראשונים שהרי "אצבע אלוקים היא" נאמר רק גבי מכת כינים ואם כן מכת כינים לבד הייתה באצבע, ועוד קשה שהרי לעיל דרשו "שבִּיד חֲזָקָה" זוהי ה'דבר' שנאמר "הנה יד ה' הויה במקנך", הרי שקרא הכתוב למכה אחת בלשון 'יד'. **ולכן כתבו** שהכתוב כאן אינו אלא סמך בלבד והקבלה עיקר [ריטב"א, רד"א]. **ובזבח פסח תירץ** שמכת כינים על הכלל כולו יצא, שהרי משראו החרטומים כי אינם מצליחים לעשות בכישוניהם כן, הבינו כי הכל אצבע אלוהים היא, ולכן לא ביקש מהם פרעה לעשות המכות. ומה שנאמר בדבר לשון 'יד' צ"ל שסובר רבי יוסי שמילת יד משמעותה גם מגיפה. **ובגבורות ה'** (פרק נח) הוסיף להקשות שהרי גם במצרים נאמר 'יד' שנאמר (שמות ז') "וידעו מצרים כי אני ה' בנטותי ידי עליהם", ועוד נאמר "ושלחתי את ידי" וגו'. **ויישב** שבכל המקומות שנאמר 'יד' זה מתפרש גם על אצבע שהיא חלק מהיד, משא"כ בקריעת ים סוף שכתוב היד הגדולה בה"א הידיעה משמעו כל היד. ומה שאמר "ושלחתי את ידי" אין זה רק לשלוח את היד להכות בו אבל לא היתה המכה בכל היד, וכן "בנטותי ידי" לא היתה המכה אלא רק בחלק מהיד אע"י שהיתה הנטיה בכל היד, וכן "הנה יד ה' הויה במקנך" אין זה רק שתהיה הכאת היד במקנה, אבל עיקר הכאה בהם היתה באצבע לבד, אבל כאן כתוב "וירא ישראל את היד הגדולה", להורות שעשתה כל היד המעשה הזה.

רבי אליעזר אומר:

מנין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצריים
במצרים היתה של ארבע מכות?

שנאמר (תהילים עח, מט):

"יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ: עֲבָרָה, וְזַעַם, וְצָרָה, מִשְׁלַחַת מַלְאָכָי
רָעִים".

"עֲבָרָה" - אחת,

"וְזַעַם" - שתיים,

"וְצָרָה" - שלש,

"מִשְׁלַחַת מַלְאָכָי רָעִים" - ארבע.

אמור מעתה:

במצרים לקו ארבעים מכות ועל הים לקו מאתיים מכות.

רבי אליעזר אומר: מודה שעל הים לקו פי חמש ממה שלקו במצרים [רשב"ץ], אולם אומר: מנין
שכל מכה ומכה מעשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים, היתה מורכבת מצירוף של
ארבע מכות? שנאמר: "יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ" (=כעס) בארבעה אופנים של כעס: [חרון
אפו' הוי' 'כלל' והשאר 'פרט'] עברה, זעם, וצרה, משלחת מלאכי רעים". ומוזכרים בפסוק ארבע
לשונות: 'עברה' - היא מכה אחת, 'זעם' - שתיים, 'וצרה' - שלש, 'משלחת מלאכי רעים' -
ארבע, א"כ אמור מעתה: צא וחשוב ותמצא שבמצרים לקו ארבעים מכות שהרי היו עשר מכות
וכל מכה הייתה מורכבת מארבע מכות ($4 \times 10 = 40$), אם כן ועל הים לקו מאתיים מכות, לפי שבים
לקו פי חמש ממה שלקו במצרים ($5 \times 40 = 200$).

רבי עקיבא אומר:

מנין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצריים במצרים
היתה של חמש מכות?

שנאמר:

"יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ, עֲבָרָה, וְזַעַם, וְצָרָה, מִשְׁלַחַת מַלְאָכָי
רָעִים".

"חרון אפו" - אחת,

"עברה" - שתיים,

"זעם" - שלוש,

"וצרה" - ארבע,

"משלחת מלאכי רעים" - חמש.

אמור מעתה:

במצרים לקו חמשים מכות, ועל הים לקו מאתים וחמשים מכות.

רבי עקיבא אומר: מוסיף ודורש את 'חרון אפו' כמכה בפני עצמה [רשב"ץ], וכך דרשנו: **מנין שכל מכה ומכה מעשרת המכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים, היתה מורכבת מצירוף של חמש מכות? שנאמר: ישלח בם, את כעסו בחמישה אופנים של כעס: חרון אפו, עברה וזעם וצרה, משלחת מלאכי רעים.** ומוזכרים בפסוק חמשה לשונו קמא: **'חרון אפו' - אחת, 'עברה' - שתיים, 'זעם' - שלוש, 'וצרה' - ארבע, 'משלחת מלאכי רעים' - חמש.** א"כ אמור מעתה: צא וחשוב ותמצא שבמצרים לקו חמשים מכות, שהרי כל מכה מורכבת מחמש מכות, $(10 \times 5 = 50)$, אם כן ועל הים לקו חמשים ומאתים מכות, לפי שבים לקו פי חמש ממה שלקו במצרים $(5 \times 50 = 250)$ קמב.

לפי שהיו התנאים מונים כל אחד ואחד בחשבון כמה לקו המצרים, לפיכך אמר "כמה מעלות טובות", כלומר עדיין נוכל לספר ולהרבות במעלות הטובות והניסים שעשה לנו המקום מרוב חיבתו עלינו, ומפרש והולך מהם הט"ו מעלות שעשה עימנו [שבה"ל] קמג.

קמא ובגבורות ה' פירש (פרק נח) שרבי עקיבא מודה שצריך להיות לשון אחד מוכח על גוף המכה, אבל דרש 'חרון' בפני עצמו על גוף המכה ו'אפו' בפני עצמו על מכה אחת מן חמש מכות שהיתה המכה נחלקת לחמשה.

קמב וביארו הראשונים שכל הדברים הם מורכבים מד' יסודות: אש, רוח, מים, עפר. **ורבי אליעזר** בא ולימד שבמכה אחת לקו כל הארבעה יסודות, ונמצא שלקו במצרים ד' פעמים עשר סה"כ ארבעים מכות, ואילו בים שהיו פי חמש לקו מאתים מכות. **ורבי עקיבא** שמוסיף ודורש של מכה היתה של חמש מכות, כוונתו כי תנועת הגלגל שהוא היסוד החמישי מסייעת בכל מכה ומכה, בעבור כי הוא הסובב והמסבב את הכל ברצון הבורא ולהודיע כי ממשלתו על הכל. [רשב"ץ, רד"א, או"ח]. **ויש אומרים** שהמכה החמישית היא כוח ההיולי שהוא החומר הבסיסי המקיים את הארבע היסודות, וי"א שלקה השר שלהם בשמים [ריטב"א]. **וכתב הרשב"ץ** וכשנצרך כל החשבונות לר' יוסי הגלילי 50 מכות, ולר"א 200 מכות, ולרבי עקיבא 250 מכות, יהיו 500 מכות כמנין דצ"ד עד"ש באח"ב, ואין שם יותר אלא אחד, כי כל הפרטים עולים כלל אחד.

קמג והרשב"ץ פירש שלאחר שאלת הבן מה נשתנה הלילה הזה, הוצרכנו להתחיל בגנות ולומר עבדים היינו לפרעה במצרים, והוצרכנו לסיים בשבח ולדרוש פרשת מקרא בכורים, והיא "מארמי אובד אביו" עד סוף הפרשה, ודרשנו אותה עד "ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה" וגו', ובסוף אלו הפסוקים כתוב "ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת" וגו', ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה'". **ולכן** אנו מסיימין בשבח "כמה מעלות טובות למקום עלינו", קודם שהבאנו גרגיר זה של תאנה או אשכול זה

ואמר ט"ו מעלות כמנין שם י"ה צור עולמים העומד על הכסא על ט"ו מעלות, וכנגדן במשכן ט"ו קלעים לכתף, וכן אמר דוד המלך בספר תהילים ט"ו שיר המעלות, וכנגדן עשו בבית המקדש ט"ו מדרגות מעזרת הנשים לעזרת ישראל [רד"א, ריטב"א].

כִּמָּה מַעֲלוֹת טוֹבוֹת לַמָּקוֹם עֲלֵינוּ:

1. אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דינו:

2. אלו עשה בהם שפטים, ולא עשה באלהיהם דינו:

3. אלו עשה באלהיהם, ולא הרג בכוריהם דינו:

4. אלו הרג בכוריהם, ולא נתן לנו את ממונם דינו:

יש מוסיפים

וימנין שנתן לנו את ממונם? שצאמר: "וַיַּנְצֵלוּ אֶת מִצְרַיִם" עשאוהו כמצולח שאין בה דגים. **דבר אחר:** עשאוהו כמצודה שאין בה דגן. **למה** מחבב הכתוב את בנות הים יותר מבנות מצרים? אלא מה שהיה בבתי נטלו במצרים, ומה שהיה בבתי תשונאות נטלו על הים. וכן הוא אומר: כנפי יונה נחפה בפסוץ זו בנות מצרים, ואברותיה בירקרק חרוץ זו בנות הים. ותרבי ותגדלי ותבאי זו בנות מצרים. בעדי עדיים זו בנות הים. תורי זהב נעשה לך זו בנות הים. עם נקדות הפסוץ זו בנות מצרים.

5. אלו נתן לנו את ממונם, ולא קרע לנו את הים דינו:

6. אלו קרע לנו את הים, ולא העבירנו בתוכו בחרבה דינו:

7. אלו העבירנו בתוכו בחרבה, ולא שקע צרינו בתוכו דינו:

8. אלו שקע צרינו בתוכו, ולא ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה דינו:

9. אלו ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה, ולא האכילנו את המן דינו:

10. אלו האכילנו את המן, ולא נתן לנו את השבת דינו:

11. אלו נתן לנו את השבת, ולא קרבונו לפני הר סיני דינו:

12. אלו קרבונו לפני הר סיני, ולא נתן לנו את התורה דינו:

13. אלו נתן לנו את התורה, ולא הכניסנו לארץ ישראל דינו:

14. אלו הכניסנו לארץ ישראל, ולא בנה לנו את בית המקדש דינו:

של ענבים, והקב"ה מתרצה לנו במתנה קטנה כזאת, פרעון לכל הטובות שעשה עמנו קודם שהבאנו הפרי הזה וזה מרחמי שמים המרובים, ואמרנו כי הרבה טובות יש למקום עלינו, עד שבאנו אל בית המקדש להביא לו זה הפרי.

על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכפלת למקום עלינו:

1. הוציאנו ממצרים. 2. עשה בהם שפטים. 3. עשה באלהיהם. 4. הרג בכוריהם.
5. נתן לנו את ממונם. 6. קרע לנו את היס. 7. העבירנו בתוכו בחרבה. 8. שקע צרינו בתוכו. 9. ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה. 10. האכילנו את המן. 11. נתן לנו את השבת. 12. קרבנו לפני הר סיני. 13. נתן לנו את התורה. 14. הכניסנו לארץ ישראל.
15. ובנה לנו את בית הבחירה לכפר על כל עונותינו.

כמה מעלות טובות למקום עלינו! הרבה חסדים וטובות עשה הקב"ה עמנו, ויש לשבחו על

כד.

♦ שהרי אלו רק הוציאנו ה' ממצרים ולא עשה בהם שפטים [משפט נקמה] בכולם כי אם במקצתם [אר"ה, רד"א] קמ"ד דיינו, די היה לנו בטובה יחידה זו בלבד, כדי להלל ולהודות לה' עליה, לפי שהציאה ממצרים היתה נס גדול בפני עצמו ולכן היה די לנו להודות עליה קמה.

♦ אלו רק עשה בהם במצרים שפטים על ידי עשר המכות, ולא עשה דין באלהיהם, דיינו.

♦ אלו רק עשה שפטים באלהיהם, שאם הייתה עשויה מעץ נרקבת, ואם עשויה מאבן נשחקת, ואם של מתכת נמסת [מכילתא] והטעם שעשה בהם שפטים כדי להכיר שמאת הבורא באו המכות [אר"ה] שלא יאמרו שיראתם הביאה אותם עליהם, ולא לקו מחמת השעבוד שהשתעבדו בנו [שבה"ל] קמ"ו ולא הרג את בכוריהם, במכת בכורות אלא היה מענישם בעונש אחר [אר"ה] דיינו.

♦ אלו רק הרג את בכוריהם במכת בכורות, ולא נתן לנו את ממונם ביציאת מצרים קמ"ז, אלא על ידי מלחמה שננצחם ונבזו את שללם [אר"ה] דיינו.

ומנין שנתן לנו הקב"ה את ממונם? שנאמר: וינצלו וירקנו את מצרים מכל כסף וזהב שבה.
ונחלקו בגמרא (ברכות ט:) ריש לקיש אמר עשאוה את מצרים כמצולה כעמקי הים בתוך התהום שאין

קמ"ד אין רצונו לומר שלא יעשה בהם שפטים כלל, שהרי כבר הביטח לאברהם אבינו "וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי" (בראשית טו, יד) אלא פירושו שאילו לא עשה בהם שפטים בכולם כי אם במקצתם גם היה די לנו. [אר"ה, רד"א].

קמ"ה כמפורש באגדה (שוחר טוב) "או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי", מהו גוי מקרב גוי? כמושך את העובר ממעי אמו בלא זמנו, שלא היו ראויין לצאת ממצרים כיון שהיתה מדת הדין מקטרגת עליהם, שהרי אלו עובדי ע"ז ואלו עובדי ע"ז, אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות וכו'. [שבה"ל, פירוש קדמון].

קמ"ו והרשב"ץ פירש שלקו מפני שהמצרים בטחו בהם. ובפרוש קדמון פירש שלקו כדי שלא יאמרו שאלוהיהם הציל את עצמו.

קמ"ז כמו שנאמר (שמות יב) "וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות, וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום וינצלו את מצרים" [זבח פסח, שבה"ל]. וזה היה שכר עבודה על שנשתעבדו בנו, כמה שהבטחנו "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" [שבה"ל]. וי"מ שהכוונה לשלל של ביזות הים לאחר שטבעו המצרים, ולדעתם אין לפרש זאת על ביזות מצרים שהרי כבר הביטחנו על כך "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" [אר"ה, רשב"ס, רד"א].

בַּה דְּגִים', כוין שאין שם מזון. **דְּבַר אַחַר**: פירוש אחר, כרבי אמי שאמר 'וינצלו' מלשון ניצוד (שלמ"ד מתחלפת בדל"ת מפני שהם ממוצא אחד) **עֲשֹׂאוּהָ** את מצרים **כְּמִצְרָה** כרשת של עופות **שְׂאִין** מונח **בַּה דְּגִן**, כדי לצודו, ולכן אין העופות באים אליה ונשארת ריקה בלא ציד. ולשני הפרושים 'וינצלו' הוא מלשון ריקנות, כלומר שרוקנו את מצרים ממונם ונטלהו עימהם.

לָמָּה מַחֲבֵב הַכְּתוּב אֶת בִּזְת הָיִים יוֹתֵר מִבִּזְת מִצְרַיִם? כלומר, אם ישראל רוקנו את מצרים מממונם, אם כן מהיכן נשאר למצרים כסף בבזת הים [תכלאל עץ חיים]? **אַלֵּא מַה שֶּׁהָיָה בְּבִתִּים** של המצריים **נִטְלוּ** ישראל כבר **בְּמִצְרַיִם**, אבל **יִמָּה שֶׁהָיָה בְּבִתֵּי תְשׁוּבָאוֹת** [=אוצרות] שהיה שם הרבה יותר ממון מהבתים **נִטְלוּ עַל הָיִים**, ולכן מחבב הכתוב יותר את בזת הים מבזת מצרים. **וְכֵן הוּא אוֹמֵר** (תהילים סח, יד): **כִּנְפֵי יוֹנָה** ישראל המשולים ליונה **נִחְפָּה** [מכוסה] **בְּכֶסֶף - זֶה בִּזְת מִצְרַיִם**, שהיא בחינת כסף. **וְאַבְרָהָמָה** [כנפותיה] מחופים **בִּירְקָק חֲרוֹץ** [שם זהב טוב] - **זֶה בִּזְת הָיִים**, שהיתה יותר גדולה מבזת מצרים. וכן דורשים מהפסוק [יחזקאל טז, ז] **"וְתַרְבִּי וְתִגְדְּלִי וְתִבְאִי"** - **זֶה בִּזְת מִצְרַיִם**, **"בְּעֵדֵי עֲדִיִּים"** [בהרבה פעמים] - **זֶה בִּזְת הָיִים** שהיה כמה פעמים יותר מבזת מצרים. וכן דורשים את מה שנאמר בשיר השירים (א, יא) על עם ישראל **"תּוֹרִי"** [קשוט] **זֶהָב נֶעֱשֶׂה לָךְ** - **זֶה בִּזְת מִצְרַיִם** הָיִים שזכו בני ישראל להתקטט בהם, **עַם נִקְדוֹת הַכֶּסֶף** [כלי כסף מנוקדים] - **זֶה בִּזְת הָיִים** שהיתה יותר גדולה קמח.

♦ **אֵלֹהֵי רַק נִתַּן לָנוּ אֶת מְמוֹנָם, וְלֹא קָרַע לָנוּ אֶת הָיִים**, כדי להצילנו מהם אלא היה מצילנו בדרך אחרת [א"ח, רד"א] **דִּיִּינוּ**.

♦ **אֵלֹהֵי רַק קָרַע לָנוּ אֶת הָיִים**, כדי להיפרע מהם במים בדבר אשר זדו להשליך בנים ליאור, ולחורישנו ביזת הים שהיתה כפולה ומכופלת על ביזת מצרים [שבה"ל] **וְלֹא הֶעֱבִירָנוּ בְּתוֹכוֹ בְּחֻרְבָּהּ**, ביבשה בתוך הים, אלא היינו עוברים במעט מים או במעט טיט [א"ח, רד"א] **דִּיִּינוּ**.

♦ **אֵלֹהֵי רַק הֶעֱבִירָנוּ בְּתוֹכוֹ בְּחֻרְבָּהּ**, ביבשה שעשה לנו שביל בתוכו כדי שלא נתלכך בבוץ וטיט, והיה די לנו בזה [א"ח, רד"א] **וְלֹא שָׁקַע צָרָנוּ בְּתוֹכוֹ**, וראינו נקמה אויבנו בתוכו, אלא היה סוגר את הים אחרינו והמצרים היו שבים לארצם ולא היו טובעים בים [שם] **דִּיִּינוּ**.

♦ **אֵלֹהֵי רַק שָׁקַע הַטְּבִיעַ אֶת צָרָנוּ בְּתוֹכוֹ**, בתוך ים סוף, וראינו נקמת אויבנו בתוכו, שהיה רואה כל אחד ואחד את נוגשו מת בחנק בתוך הים והיו שמחים על מפלתם [שבה"ל] **וְלֹא סִפֵּק צָרָנוּ בַּמַּדְבָּר** במשך כל **אַרְבָּעִים שָׁנָה**, אע"פ שהיה לנו בהמות, וכן היה לנו ממון רב מבזת מצרים שנוכל לקנות צרכינו מאת הגוים הקרובים אלינו [א"ח, רד"א] **דִּיִּינוּ**.

♦ **אֵלֹהֵי רַק סִפֵּק צָרָנוּ בַּמַּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה**, שהקב"ה נתן לנו אוכל בלי שנצטרך להוציא הוצאות על כך, כמו שכתוב **"ידע לכתך את המדבר"** ומתרגמין סיפוק לך כל צורך, וכתב **"זה**

קמח **כֵּן הוּא הַגִּירְסָא** בסידור הרס"ג ובתכלאל. **אולם** בכל המדרשים (וכן במקצת אגדות) הגירסא היא **"תורי זהב"** זו בזת הים, **"עם נקודות הכסף"** זה ביזת מצרים. וראה ברש"י שם על הפסוק.

ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר", וכתוב "שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה" [שבה"ל] **ולא האכילנו את המן**, אלא היה יכול לספק צרכנו בעוגות שהוציאנו ממצרים כמו שסיפק מלבושנו [אר"ח] **דיינו**.

♦ **אלו רק האכילנו את המן**, שהיה בו כל הטעמים שבעולם, שלקטנים היה כטעם לשד השמן, לבחורים עושים אותו עוגות, לחולים טעמו כצפחית בדבש, לזקנים ובשלו בפרור, לאומות העולם כזרע גד, **ולא נתן לנו את השבת**, שלא ניכר שבח המן וניסיון רק על ידי השבת, שאלולי השבת הייתי אומר שבכל יום ויום יורד המן, ועוד שיאמרו שהמן מבאיש בגוף כמו שהוא מבאיש בעמדו בחוץ, וראו שבשבת לא ירד מן, וגם שלא הבאיש בעומדו כי מצאו בו "לחם משנה", וזה לא יוכל להיות במקרה רק בנס גדול [אר"ח] **דיינו**.

♦ **אלו רק נתן לנו את השבת**, שהוא יום מנוחה מעין העולם הבא [שבה"ל] ואות היא בין הקב"ה לעמו [ראב"ן] וכבר נצטוונו עליה במרה, **ולא קרבנו לפני ה' סיני**, שהיה לנו שם גילוי שכינה שהראנו את כבודו וגדלו [רשב"ם] **דיינו**.

♦ **אלו רק קרבנו לפני ה' סיני**, וקבלנו תועלת בזה שפסקה זוהמתנו, דהיינו כל ספק באחדותו יתברך, כי ראינו מלכותו ותוקף כבודו שם, והוסר בזה כל ספק מאתנו [אר"ח] **קמט ולא נתן לנו את התורה**, דהיינו עשרת הדברות שנתן בכבודו ובעצמו, אלא היה לתנן על ידי משה רבינו כשאר התורה [רשב"ם, אר"ח, רד"א] **דיינו**.

♦ **אלו רק נתן לנו את התורה**, שהיא חיים עושר וכבוד [ראב"ן], **ולא הכניסנו לארץ ישראל** אלא לארץ אחרת, ואע"פ שנשבע לאבותינו לתת לנו ארץ כנען היינו שיתננה לבנינו, אך הדור שיצאו ממצרים די להם במה שראו מנפלאות השם **קנא** [אר"ח, רד"א] **דיינו**.

קמט כמו שאמרו רז"ל כשבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא, וישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתו, אבל הגוים שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתו. **וי"מ** שמה שאמרו שפסקה מהם זוהמא היינו שנתלבשו בושות פנים ויראת חטא, כמו שכתוב "כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו" (שמות כ, טז) מכאן אמרו בברייתא באבות (סוף פ"ה) שמי שיעז פנים אבותיו לא עמדו על הר סיני [רשב"ץ]. **וי"מ** אלו קרבנו להר סיני לאחר שהראנו שם את כבודו דינו [אר"ח, רד"א]. **ובראב"ן פירש** מעלה גדולה שבהר סיני נטלו עדיים [כתרים] וגם לא שלטה בהם רימה ותולעה.

קי פרוש נוסף שלא יתן לנו את כל המצות אלא רק מחצה או שליש, כמו שמצינו לאדם הראשון שצוה לו שש מצות, והוסיף לנח אבר מן החי, ואח"כ הוסיף לאברהם את מצות ה'מילה', ואח"כ ליעקב את מצות 'גיד הנשה' [אר"ח, רד"א].

קנא ואכן אלו שלא נגזר עליהם למות במדבר, שהיו פחותים מבין עשרים שנה בחטא המרגלים, ראו את כל הנפלאות וגם נכנסו לארץ [אר"ח, רד"א].

♦ **אלו רק הכניסנו לארץ ישראל**, שהיא ארץ זבת חלב ודבש, ועיני ה' בה וממנה הושתת העולם [זבח פסח], **ולא בנה לנו את בית הבחירה** בית המקדש שבנה שלמה קני, שהרי היה לנו את המשכן, ובבית המקדש נתווספו עשרה נסים [רשב"ם, או"ח, רד"א] **דיינו**.

♦ **על אחת** דהיינו שאין אנו ראויים אף למעלה אחת ועליה בלבד יש לנו להודות [ריטב"א] וכל שכן **שכמה וכמה טובה כפולה ומכפלת** שיש **למקום** להקב"ה **עלינו**, על שהטיב לנו את כל טי"ו מעלות הטובות הללו [ריטב"א] ואלו הם: **שהוציאנו ממצרים, ועשה בהם במצרים שפטים [עונשים] ועשה שפטים גם באלהיהם, והרג את בכוריהם, ונתן לנו את ממונם, וקרע לנו את הים [ים סוף], והעבירנו בתוכו בחריבה** כשקרקעיתו יבשה לגמרי, **ושקע** והטביע את צרנו המצריים שעשו לנו צרות, **בתוכו, וספק** לנו את כל צרכנו **במדבר** במשך **ארבעים שנה** שהיינו שם, **והאכילנו את המן, ונתן לנו את מצוות השבת, וקרבנו לפני הר סיני** והראנו את כבודו, **ונתן לנו את התורה, והכניסנו לארץ ישראל, ובנה לנו את בית הבחירה** בית המקדש, אשר בו הקריבו קרבנות שנועדו **לכפר על כל עונותינו**, שהיו מקריבים שני קרבנות "תמידין", בבוקר ובערב, כאשר תמיד של שחר מכפר על עוונות של ערב, ותמיד של בין הערבים מכפר על עוונות של יום, ונמצא שלא ישן אדם בירושלים ובידו עוון, שנאמר "צדק ילין בה" ודרשו 'צדיק' ילין בה, כלומר בלא עוון [שבה"ל].

עד עתה עסקנו בהודיה לה' על כל הטובות אשר עשה עמנו מאת שגאלנו עד שבנה לנו את בית מקדשנו. וכעת חוזרים לתשובת 'מה נשתנה', ועל אלו שלשה דברים מצות ההגדה מיוסדת לומר "בעבור זה", בזמן שפסח מצה ומרור מונחים לפניך קני [שבה"ל].

חובה על כל אחד ואחד בין איש בין אישה לומר קטע זה בפיו:

רבן גמליאל ה'ה אומר: (משנה פסחים קטז)

כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו,

ואלו הן:

פסח, מצה, ומרור.

רבן גמליאל ה'ה אומר: **כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח**, כלומר כל שלא פירש בליל זה לשם מה הם באים **לא יצא ידי חובתו** של סיפור יציאת מצרים [ראב"ן, מאירין] קני, לפי שמצינו

קני ונקרא בית הבחירה על שם שבחר בו הקב"ה כמו שנאמר (דברים י"ב) "כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלקיכם" [ריטב"א].

קני ואע"פ שאין קרבן פסח כיום לא סילקוהו מכל וכל מן ההגדה, לפי ששאלת בן החכם מיוסדת עליו, ועוד שהרי נותנים בקערה בשר זכר לפסח [שבה"ל].

קני "מ" שלא יצא ידי כלל ואף בזמן בית המקדש אע"פ שאכל פסח מצה ומרור, אם לא פירש בעבור מה הם באים לא יצא ידי חובתו, לפי שמצאנו שהקפיד הכתוב באמירה ובאגדה [רשב"ץ, או"ח, רד"א, ריטב"א]. ואע"פ

שהקפיד הכתוב באמירה, כדי שזכור נפלאות הבורא מתוך שזכיר בפינו למה הם באים [רד"א, א"ה, ריטב"א] **וְאֵלוֹ הֵן: קָרְבַּן פֶּסַח**, כיום זה הזרוע שהוא זכר לקרבן, **מִצָּה**, הנאכלת עם הפסח, **וּמִרּוֹר**.

ומפרש והולך מה החשיבות של פסח מצה ומרור:

יציבע בידו על הזרוע שבקערה שהוא זכר לקרבן פסח, ויזהר שלא יגביהו כדי שלא יראה שמקדישו לשם פסח, ונראה באוכל קדשים בחוץ.

פֶּסַח -

שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בְּזֶמַן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ קִנְיָם,

עַל שׁוֹם מָה קִנְיָה?

עַל שׁוֹם [י"ג על שם] **שֶׁפֶּסַח הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם,**

שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יב, כז):

"וְאִמְרַתֶּם זֶבַח פֶּסַח הוּא לַיהוָה, אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל

בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם, וְאֵת בְּתֵינוּ הִצִּיל, וַיִּקַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ."

פֶּסַח - קרבן פסח שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בְּזֶמַן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קִנְיָם, וכיום נותנים זרוע

בקערה זכר לזה, **עַל שׁוֹם מָה** נצטוונו לאכלו? **עַל שׁוֹם שֶׁפֶּסַח**, לשון קפיצה שדילג ועבר [שבה"ל, רשב"ץ,

רש"י] **הַקָּב"ה** במכת בכורות **עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם**, שהקב"ה היה מדלג מבית מצרי זה לבית

המצרי האחר, והציל בית הישראלי שהיה ביניהם [רשב"ץ] **שֶׁנֶּאֱמַר "וְאִמְרַתֶּם** לבניכם שהטעם שעושים

זֶבַח (=שחיטת) קרבן פֶּסַח שהוא לה', הוא משום **אֲשֶׁר פֶּסַח** דילג הקב"ה **עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל**

בְּמִצְרַיִם, בְּנִגְפוֹ בהכאתו אֶת בכורי מִצְרַיִם וְאֵת בְּתֵינוּ הִצִּיל וַיִּקַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ, על בשורת

הגאולה ובאית הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם [רש"י], וזכר לאותו הנס אנו עושים הפסח [חזקוני].

יגביה המצה האמצעית הפרוסה (גר"ז וחזו"ע, ולבא"ח יגביה העליונה) **ויראנה למסובין כדי**

לחבבה עליהם, ויאמר:

מִצָּה -

זו שֶׁאָנוּ אוֹכְלִים, עַל שׁוֹם מָה?

יש חולקים ואומרים ש"לא יצא ידי חובתו" היינו שלא קיים מצווה מן המובחר [ר"ן, רשב"א, רמב"ן] מ"מ כולם מודים שלכתחילה יש לאמרם ולפרש טעמים.

קִנְיָה יֵשׁ גּוֹרִסִים (הגדת תימן) ככולם 'עַל שֶׁם מָה', כלומר מדוע נקרא כל דבר בשמו.

קִנְיָה שלא כדברי האומר כי פירוש פסיחה היא מנוחה, מלשון עיוור ופסח שאינו יכול לילך, שאם היתה לו מנוחה לזה הנוגף, אזי בבתי בני ישראל היה נוגף אותם. אלא העיקר כמו שדרשו רז"ל אל תקרי 'ופסחתי' אלא 'ופסעתי' [רשב"ץ].

על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם מיד,

שְׁנָאֹמֶר (שמות יב, לט):

**"וַיֹּאמְרוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגֹת מִצּוֹת, כִּי לֹא חָמָץ, כִּי
גֵרְשׁוֹ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יִכְלוּ לְהִתְמַהֵּמָה, וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם."**

מִצָּה זוֹ שָׂאֵנוּ אוֹכְלִים עַל שׁוּם מָה? נצטוונו לאוכלו? **עַל שׁוּם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בִּצְקָם שֶׁל
אֲבוֹתֵינוּ לְהַחְמִיץ**, ביום ט"ו בניסן, משום שלאחר מכת בכורות המצרים שלחו את ישראל בחיפזון
(מהירות) **עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקֶּבֶ"ה וְגָאֵלָם, שְׁנָאֹמֶר: "וַיֹּאמְרוּ אֶת הַבֶּצֶק
אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם, עֲגֹת שֶׁל מִצּוֹת כִּי לֹא הִסְפִּיק הַבֶּצֶק לְהִיט חָמֵץ** (בצק שלא החמיץ קרוי מצה)
ולמה לא הספיק להחמיץ? **כִּי גֵרְשׁוֹ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יִכְלוּ לְהִתְמַהֵּמָה** במצרים עד שיחמיץ קני, שאם
היו נשארים עוד רגע היו שוקעים במיטט שערי טומאה, ולזכר זה אנו אוכלים מצות, **וְגַם צָדָה** לדרך
משאר מאכלים **לֹא עָשׂוּ לָהֶם**", להודיע שבחן של ישראל, שלא אמרו למשה כיצד נצא למדבר בלא
צדה לדרך אלא בטחו בשם יתברך [מכילתא, ריטב"א]. וזכר לכך נצטוונו לאכול מצה בליל זה.

יגביה המרוו (החסה) בידו זכר לשעבוד, ויאמר:

קני והקשו הראשונים הרי קודם צאתם ממצרים נצטוו לאכול מצות עם קרבן פסח כמ"ש (יב, ח), "ואכלו
את הבשר בלילה הזה עלי אש ומצות על מררים יאכלהו", ונצטוו בסתם ולא אמר הכתוב שהטעם הוא כיון
שלא הספיק בצקם להחמיץ. **ועוד** קשה שהרי כבר נצטוו שלא להחמיץ בצק שנאמר "בערב תאכלו מצות",
וכן "שבעת ימים מצות תאכלו", וכן "כי כל אוכל מחמצת ונכרתה הנפש ההיא", וא"כ אך משמע מכאן שאם
היו יכולים להתמהמה היו מחמיצים אותו, הרי נצטוו שלא להחמיצו? **יש שכתב** שמה שנצטוו על המצות
קודם לכן בקרבן פסח היה על שם העתיד, שהשם יודע העתידות ידע שהיה להם לצאת ממצרים בחפזון, ואפי'
אם היו רוצים לא היו יכולים להחמיץ בצקם, ולכן צוה לאכול הפסח על המצות ומרורים ולאכול שבעת ימים
מצה [רד"א בשם ר' יוסף קמחי]. **ויש שכתבו** שאם היו יכולים להתמהמה היו אופין אותו חמץ, כיון שפסח
מצרים לא נהג אלא בליל ט"ו, ולמחרת היו מותרים במלאכה ובחמץ, ואותה העיסה שלשו ביום ט"ו זה היה
על מנת לעשות להם צידה לדרך למחר, והיו עתידים להחמיצה שלא הוזהרו ב'בל יראה', אילולי שנגלה עליהן
הקב"ה מהרה וגאלם. ומה שאמר הפסוק "ששת ימים תאכל מצות", וכן שאר הפסוקים, אינו צווי אלא
לדורות, שמצות השבתת שאור ואזהרת אכילת חמץ לא נצטוו בהן אלא לדורות [רי"ד, ר"ן, שבה"ל]. ומה שאמר
"על שום שלא הספיק בציקו של אבותינו להחמיץ", כך פירושו מכיון שהקב"ה רואה את העתיד צופה ומביט
מה שעתיד להיות על כן צום מבערב על הנס של מחר [שבה"ל]. **וברשב"ץ יישב** שאם יכלו להתמהמה היו
אופין אותו חמץ, כיון עדיין לא הוזהרו על אכילת חמץ, ומה שנאמר "צלי אש ומצות על מרורים יאכלהו",
לא נצטוו על אכילת מצה אלא על אכילת הפסח, ולפי שלא יכלו להחמיץ בצקם שנאמר "ותחזק מצרים על
העם למחר לשלחם מן הארץ", על כן הוזהרנו מאכילת חמץ, ונתחייבנו באכילת מצה בכל זמן בלילה ראשון
מן התורה שנאמר "בערב תאכלו מצות". **והריב"א פירש** שמה שאמר "ולא יכלו להתמהמה", לא קאי על
הלחם אלא על הצידה לדרך, ויש לסרס המקרא ולומר כך "וגם צדה לא עשו להם" למה? "כי גורשו ולא יכלו
להתמהמה".

מָרֹר -

זֶה שְׁאֵנוּ אוֹכְלִים עַל שׁוּם מָה?

עַל שׁוּם שְׁמִירוֹ הַמִּצְרִים אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרִים,

שְׁנֵאמַר (שמות א, יד) :

**"וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה, בַּחֲמֹר וּבִלְבָּנִים וּבְכָל עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה
אֶת כָּל עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפֶרֶךְ".**

מָרֹר זֶה ירק מר זה קני¹, שְׁאֵנוּ אוֹכְלִים בליל זה מדרבנן, עַל שׁוּם מָה? נצטוונו לאוכלו? עַל שׁוּם שְׁמִירוֹ הַמִּצְרִים אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרִים, שְׁנֵאמַר: וַיִּמְרְרוּ הַמִּצְרִים אֶת חַיֵּיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל בַּעֲבֹדָה קָשָׁה, שֶׁעָשׂוּ אֶת חַיֵּיהֶם מֵרִים עַל יְדֵי שֶׁהַעֲבִידוּ אוֹתָם בַּחֲמֹר לִגְבֹל טֵיט, וּבִלְבָּנִים עֲבוֹדַת בְּנֵי קִשּׁוֹת, וּבְכָל עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה, כְּגוֹן חֲרִישָׁה וְזֵרִיעָה, אֶת (=עַם) מִלְבַּד כָּל עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּתוֹךְ הָעִיר בְּפֶרֶךְ, 'פֶּרֶךְ' לִשׁוֹן שֶׁבֶרֶן עֲבוֹדָה הַמְשַׁבֶּרֶת אֶת גּוֹף הָאָדָם [רשב"י], שֶׁהַעֲבִידוּם בְּכָל הָעֲבוֹדוֹת הַמְשַׁבְּרוֹת אֶת הַגּוֹף. וּלְפִיכָךְ רָאוּיִים אֲנוּ לִזְכּוֹר טַעַם הַמְּרֹר, כְּדֵי לַהֲדוֹת לָהּ יִתְבָּרֵךְ אֲשֶׁר הוּצִיאָנוּ מִמֶּרָה לְמִתְקָה, וְכַאֲשֶׁר עָשָׂה לָהֶם כֵּן יַעֲשֶׂה עִמָּנוּ תַּמִּיד, וְזֶהוּ סוּד הָאֻמוֹנָה וְהַבְּטָחוֹן [רשב"א].

הַפִּסְקָה הַבָּאָה מִקּוּרָה בַּמִּשְׁנָה (פִּסְחִים קטז): לֵאחֹר דְּבָרֵי רַבִּן גַּמְלִיאֵל שֶׁבִּפְסִיקָה הַקּוּדְמִית קִנֵּט,
וְהִיא בָּאָה לְלַמְּדֵנוּ שֶׁחַיִּיב אָדָם לֹמַר שֶׁלֹּא רַק אֶת אֲבוֹתֵינוּ גָּאֵל הַקֵּב"ה אֵלָּא אִף אוֹתָנוּ גָּאֵל עִמָּהֶם קס
[רשב"ץ].

קני¹ ופרש"י שכל ירק מר קרוי מרור. ובשבה"ל כתב שהחזרת (=חסה) נקרא מרור, והוא עיקר המצוה, שאמר חז"ל למה נמשלו המצרים למרור? לומר לך מה מרור זה תחלתו רך וסופו קשה, אף מצרים תחלתן רך וסופן קשה. פירוש אחר היינו דכתיב "אשר עבדו בהן בפרך", תחלה בפה רך, ולבסוף בפרך. וכענין זה כתב בספר החינוך (מצוה שפא) שצווה לנו במרור זכר ל"וימררו את חייהם", ובכל עשב מר הוא בכלל מרורים, ואדם יוצא בהן ידי חובתו. אבל מ"מ ביררו לנו חז"ל לאכול החזרת, כי בה זכר התמרור מצד הקלח שטעמו מר קצת. וגם יש בה הידור למצוה יותר מבשאר עשבים מרים, כי שמה הדור שנקראת חסה, ורמז ברכה בו שחס רחמנא עלינו ופדאנו מיד המצרים הקשים, ומכל אלה יש התעוררות וזכר אל לב בני אדם בעניין הניסים שנעשו לנו במצרים, ולפיכך הוקבעה ההלכה שראוי לנו לחזר אחר החזרת.

קִנֵּט ברי"ף וברא"ש לא גרסו פיסקה זו במשנה. וברשב"ץ נראה שפיסקה זו הייתה כתובה לפניו בגמרא שכן כתב זאת ההלכה נאמרה בגמרא אחר המשנה של רבן גמליאל. והרמב"ם גרס את הפיסקה בלא 'שנאמר והגדת לבנך וכו', אלא לאחר 'ובכל דור ודור' כתב שלא את אבותינו בלבד וכו'.

קס ובשבה"ל כתב שפיסקה זו מוסבת על מה שאמרנו למעלה בתחילת ההגדה 'שאלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים עדיין אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים', והיינו דאמר רבה צריך שיאמר "ואותנו הוציא משם", והוא בסוף תשובת הבן החכם לאחר פסוק "עבדים היינו" בפרשת ואתחנן, כלומר הרי אנו בכלל כל הנסים, שאילו לא יצאו הן עדיין היינו עבדים לפרעה במצרים.

וְכָל

דֹּדֹר וְדֹדֹר חֵיב אָדָם לְהִרְאוֹת [וְיִיג לְרִאוֹת] אֶת עֲצָמוֹ כְּאִלּוּ הוּא יָצָא

מִמִּצְרַיִם, שְׁנֵאֲמַר (שמות יג, ח):

”וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בְּעֵבֹר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי

מִמִּצְרַיִם.”

שֶׁלֹּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ בְּלֶבֶד גָּאֵל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֶלָּא אֶף אוֹתֵנוּ גָאֵל

עִמָּהֶם, שְׁנֵאֲמַר (דברים ו, כג):

”וְאוֹתֵנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם, לְמַעַן הָבִיא אוֹתֵנוּ, לָתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר

נִשְׁבַּע לְאַבְתֵּינוּ.”

בְּכָל דֹּדֹר וְדֹדֹר חֵיב אָדָם, כְּלוּמַר כָּל יָחִיד וַיְחִיד, צָרִיךְ לְהִרְאוֹת שִׁירָאָה וַיְדַמָּה אֶת עֲצָמוֹ כְּאִלּוּ

הוּא עֲצָמוֹ הִיָּה עֶבֶד וַיָּצֵא מִמִּצְרַיִם לַחֲרוֹת, וְזֶהוּ שֶׁאִמְרַת הַכְּתוּב (דברים טז, יב) ”וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ

בְּמִצְרַיִם” כֵּאלִלּוּ אֶתָּה בַּעֲצֻמְךָ הָיִיתָ שֶׁמַּלְבַּד וַיִּצְאָתָּ לַחֲרוֹת [רש"י, רד"א, ריטב"א], שְׁנֵאֲמַר: ”וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ

בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בְּעֵבֹר זֶה שֶׁאִקְיִים מִצְוֹתַי כְּגוֹן פֶּסַח מִצָּה וּמִרְוֹר [רש"י], עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי

מִמִּצְרַיִם”, וְכִבֵּר דְּרָשׁוּ לְעִיל יְלִי וְלֹא לוֹ, מִכֻּלָּל דְּדִרְשִׁינָּה יְלִי עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד הָאוֹמְרִים עֲכָשִׁי בְּפִי

[ריטב"א]. וְיִימָּ שֶׁנִּלְמַד מִזֶּה שֶׁאִמְרַת ”בְּצֵאתִי” וְלֹא אִמְרַת ”בְּצֵאתָ אֲבוֹתֵינוּ” מִשְׁמַע שֶׁמִּדְּבַר עַל עֲצָמוֹ [רש"י,

א"ח]. וְהִטְעַם שֶׁכֵּאלִלּוּ אֲנִי בַּעֲצָמִי יִצְאָנוּ מִמִּצְרַיִם, שֶׁכֵּן לֹא אֶת אֲבוֹתֵינוּ בְּלֶבֶד גָּאֵל הַקֹּדֶשׁ אֶלָּא אֶף

אוֹתֵנוּ גָאֵל עִמָּהֶם, שְׁנֵאֲמַר ”וְאוֹתֵנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם, לְמַעַן הָבִיא אוֹתֵנוּ לָתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר

נִשְׁבַּע לְאַבְתֵּינוּ”, וְאִמְרַת ”וְאוֹתֵנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם” לְלַמֵּד שֶׁאִם הֵם לֹא הִיָּה מוֹצִיאִים מִמִּצְרַיִם, עֲדִיין הֵינּוּ

גַּם אֲנַחְנוּ עֲבָדִים שֶׁם, הַלֵּכֶךְ הָרִי אֲנִי בְּכָלֵל כָּל הַנְּסִיִּים וְכִשְׁהוֹצִיאִים הוּא כְּמוֹ שֶׁהוֹצִיא אוֹתֵנוּ [א"ח, רשב"ץ,

שְׁבַח"ל].

פִּיִּסְקָה זו הִיא הַמִּשְׁכָּךְ לְפִיִּסְקָה הַקּוֹדֶמֶת "בְּכָל דֹּדֹר וְדֹדֹר", וְאַחֵר שֶׁאִמְרַנוּ שֶׁם שֶׁכֵּאלִלּוּ אֲנִי בַּעֲצָמִי

יִצְאָנוּ מִמִּצְרַיִם, א"כ חוֹבָה עָלֵינוּ לְהַלֵּל וּלְשַׁבַּח לְשֵׁם יִתְבָּרַךְ כְּמוֹ שֶׁעָשׂוּ אֲבוֹתֵינוּ בְּצֵאתָם מִמִּצְרַיִם [א"ח,

רד"א] קסא.

קסא י"מ שֶׁקָּטַע זֶה נֹאמַר בְּמִקּוֹם בְּרִכַּת "שְׁעֵשֶׂה נִסִּים" עַל יִצְיָאָת מִצְרַיִם [שְׁבַח"ל]. וְיִימָּ שֶׁקָּטַע זֶה הוּא בְּמִקּוֹם הַבְּרַכָּה שֶׁמְבָרְכִים קוֹדֶם קְרִיאַת הַהֵלֵל [שְׁבַח"ל, א"ח, רד"א]. וְהַרְשֵׁב"ץ כָּתַב שֶׁזֶּהוּ הַמִּשְׁכָּךְ הַמִּשְׁנָה לֵאמֹר הַקָּטַע שֶׁל רִי"ג (וּלְשִׁיטַתוֹ לֹא גּוֹרְסִים אֶת הַקָּטַע הַקּוֹדֶם) וְזֶהוּ שֶׁאִמְרַנוּ מִתְחִיל בְּגוֹנָתוֹ וּמִסִּים בְּשִׁבְחָה, שֶׁאִין רָאוּי לָנוּ שֶׁנִּהְיָה כְּפוּיִי טוֹבָה לְהַקְבִּי"ה שְׁעֵשֶׂה כָּל הַנִּסִּים הָאֵלֶּה וְלֹא נִוְדָּה לוֹ עַל הַטּוֹבָה.

יכסה המצות, ויגביה הכוס עד סוף ברכת "גאל ישראל" כדי לומר שירה על היינקסב,

ויאמר :

לפיקד אֶנְחָנו חִיבִים :

להודות, להלל, לשבח, לפאר, לרומם, להדר (י"ג: לברך, לעלה) ולקלס, למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלוֹקסג:

1. הוציאנו מעבדות לחרות, 2. ומיגון לשמחה, 3. ומאבל ליום טוב, 4. ומאפלה לאור גדול 5. ומשעבוד לגאולה קסד, ונאמר לפניו הללויה.

לפיקד, כיון שאנו רואים את עצמו כאילו יצאנו ממצרים וכל הנסים נעשו גם לנו [מחז"ל], לכן **אֶנְחָנו חִיבִים** לומר את כל הלשונות הללוֹקסה: **להודות** - על עצם הטובות שעושה עמנו, **להלל** - לספר ולפרסם את הטובות שעשה עימנו, **לשבח** - אותו על המעשים הטובים שעשה עימנו, **לפאר** - שזכינו להתקרב לעבודתו, **לרומם** - לרוממו מעל כל הנבראים, **להדר** - לכבדו ביותר, **לברך**, **לעלה**

קסב הטעם להגבת הכוס לפי שפותחים כעת בשיר ובהלל, ואמרו רז"ל שאין אומרים שירה אלא על היין? שנאמר (שופטים ט, יג) "ותאמר להם הנפץ החדלתי את תירושי המשמח אלהים וְאֶנְשִׁים". אם אנשים משמח בשתיה, אלהים במה משמח? אלא מכאן אתה למד שאין אומרים שירה אלא על היין [אוי"ח].

קסג ואמרנו במכילתא דרשב"י ובילקו"ש על הפסוק "ובני ישראל יוצאים ביד רמה", מגיד הכתוב שכשהיו מצריים רודפים אחרי ישראל, היו מנאצין ומחרפין ומגדפין, ואילו ישראל מפארין ומרוממין ומשבחין [ומקלסין] ומהללין ונותנין שיר ושבח גדולה ותהלה ותפארת ונצח והוד, למי שאמר והיה העולם שהמלחמה שלו, כענין שנאמר "רוממות אל בגרונם, ואומר "רומה על השמים אלקים, ואומר "ה' אלקי אתה ארוממך אודה שמך". **ובמדרש בתנחומא** (יתרו ג) "לריח שמניך טובים" א"ר ינאי הראשונים ריח שמנים (י"ג שירים) אמרו לך, אבל אנו כשבאנו לים לא הנחנו לשון שבח שלא קלסנו לך ושבחנוך בו [רשב"א]. **עוד אמרו במכילתא** (דרבי ישמעאל בא פרשה יב) "ויקוד העם וישתחוו", בא ללמדך שכל מי ששומע הנסים הללו שעשה ה' את אבותינו במצרים צריך לשבח לפאר ולרומם וכו', וכן הוא אומר ביתרו "ויספר משה לחתנו וגו', ויחד יתרו ויאמר ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה" (שמות יח י).

קסד הרשב"ץ ועוד ראשונים גרסו לבסוף "ומשעבוד לגאולה", וכן הוא בש"ס שלנו, וברוב האגדות. ויש שגרסוהו לפני המילים "מיגון לשמחה", וכ"ה בסידור רב עמרם גאון. **וביאר במעשי ה'** שלגירסא זו אין זה כפל שאמר עבדות ואח"כ אמר שעבוד, כי מעבדות לחירות נאמר בערך אבותינו שיצאו ממצרים, ואומר משעבוד לגאולה הוא בערכנו, אנחנו ובנינו, שע"י שהוציאנו ביד חזקה הוציא אותנו משעבוד שלא נהיה משעובדים לפרעה על ששחררנו ברצונו, וזוהי יהיה החירות מוחלט, שאם היה בריצוי לא היה החירות מוחלט כמו שאמרנו, עד שלזכר זה נתחייבנו ההסיבה. **ובחידושי הגר"ז ביאר** (סימן ריא) שמעבדות לחירות הוי מה שהפקע מעליהם השם עבדות, ומשעבוד לגאולה היינו מה שנגאלו מתחת ידם ומהעבדות בפועל של חומר ולבנים לחרות.

קסה ברד"א כתב שמזכיר כאן שבעה עניני שבח כנגד ז' רקיעים להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר ולקלס. [וכן הוא לגרסתנו]. **וברשב"ץ כתב** שיש כאן שמונה מיני הודאות [שמסויף גם 'לעלה'], כנגד ארבעה נסים שעשה לנו "הוציאנו מעבדות לחירות" אחד, "ומיגון לשמחה" שני, "ומאבל ליו"ט" שלישי, "ומאפלה לאור גדול" רביעי. וכמו שטובות האל היו כפולות עלינו, כן ראוי שנודה הודאות כפולות על אלו הנסים שמונה הודאות על ארבעה נסים.

להודיע שהוא למעלה מכל ברכה ותחילה] **ולקלס קסי** - על שנתן לנו רשות לספר בשבחיו, **למי שפעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו**, ואלו הם כללות הניסים: **הוציאנו מעבדות** מהיותנו עבדים במצרים **לחרות**, וכיון שיצאנו מעבדות לחרות, יצאנו גם **מיגון** שברון רוח **לשמחה**, כי מי שיש עליו רשות אחרים הוא ביגון, ואם יצא לחרות יצא לשמחה, וכן יצאנו **ומאכל** מרירות החיים **ליום טוב** כי העבד הולך יחף כאבל ובצאתו לחרות יצא מאבלותו ליו"ט, וכמו שכתוב "מנעי רגלך מיחף" (ירמיה ב, כה) **ומאכלה** של בית האסורים, **לאור גדול**, כי העבד ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה, ובצאתו לחרות הוא יוצא לאור קסי, **ומשעבוד** מעבודת פרך **לגאלה**, על כן **ונאמר לפננו** עתה **[קסי שירה חדשה]** **הללויה**, 'הללויה' הוא השבח היותר מעולה שבספר תהלים, שיש בו שבח וזכר שם האל יתברך, וזאת הפתיחה היא מעין ברכה לפני קריאת קריאת ההלל המתחיל בהללויה [רשב"ץ].

עתה מתחילין את החצי הראשון של ההלל העוסקים ביציאת מצרים, בקריעת ים סוף ומתן תורה, ואילו חציו השני של הלל העוסק בגאולה העתידית ובשאר הגאולות, קבעו לאמרם לאחר ברכת המזון [אברבנל].

במזמור הראשון יש חמישה יודי"ן יתירות: המגביהי. המשפילי. מקימי. להושיבי. מושיבי. כנגד חמשים מכות שלקו על הים [רד"א].

ויאמרו את ההלל בשמחה רבה ובהתלהבות.

הללויה

הללו עבדי יהוה, הללו את שם יהוה. יהי שם יהוה מברך מעתה ועד עולם. ממזרח שמש עד מבוא מהלל שם יהוה. רם על כל גוים יהוה, על השמים כבודו. מי כיהוה אלהינו המגביהי לשבת, המשפילי לראות בשמים ובארץ? מקימי מעפר דל, מאשפת ירים אביון, להושיבי עם נדיבים, עם נדיבי עמו. מושיבי עקרת הבית, אם הבנים שמחה, הללויה.

קסי הריטב"א כתב ואין ראוי לומר 'ולקלס', לפי שנופל בו לשון גנאי כמו לעג וקלס (תהלים עט, ד). **וכ"כ רב עמרם גאון** [הובא ברשב"ץ]. **אולם הרשב"ץ כתב** שרז"ל משתמשין בו בלשון שבח כמו בא במדרש (תנחומא בשלח סי' ג) "קדמו שרים אחר נוגנים" (תהלים סח, כו) שישראל היו מקלסין להקב"ה תחלה ואח"כ המלאכים ואח"כ הנשים, שנאמר "בתוך עלמות תופפות" (שם). וכן בכל המקומות מזכירין מקלסין להקב"ה והוא מלשון והוא "במלכים יתקלס" (חבקוק א, י) לשון שבח, אם כן נכון לומר לקלס שהוא לשון שבח, ואין לחוש שיהיה לשון לעג וקלס, ויגיד עליו רעו דהיינו שאר המילות שהם לשון שבח.

קסי ומה שאמר 'לאור גדול' כי אותו אור הוא אור הכבוד, כמו שנאמר (ישעיה סב, כ) "כי הנה החשך יכסה ארץ, וערפל לאמים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה" [רשב"ץ].

קסי כך היא **גרסת הרא"ש והתוספות** [רד"א]. וראה בדרישה (תעג, ח).

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת ה', וּמִי יִהְיֶה? הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה, הַחֲכָמִים הַיּוֹדְעִים לַהֲלֵל, וְאֵת מִי יִהְלֹלוּ? הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְהוָה, וּמִחֻזָּן זְמַן הַהִילֹל? יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבָרָךְ בְּפִי הַנְּבִיאִים, מִעַתָּה וְעַד עוֹלָם. וּמִקּוֹם הַהִילֹל הוּא מְבַרֵּךְ שְׁמֹשׁ מִמִּקּוֹם זְרִיחָתָהּ בְּמִזְרָח עַד מְבֹאֵל מִקּוֹם שְׁקִיעָתָהּ בְּמַעֲרָב, מִהַלֵּל שֵׁם יְהוָה מִפִּי כוֹלָם. רַם גְּבוּהָ וְנִעְלָה עַל כָּל גּוֹיִם יְהוָה, וְגַם עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ, אֲבָל מִי עֵינֵי כִּי־הוּא אֱלֹהֵינוּ הַמְּגַבִּיָּה (הַמְּגַבִּיָּה) אֶת עַצְמוֹ לְשִׁבְתָּהּ מֵעַל הַשָּׁמַיִם, וְאֵף הַמְּשַׁפִּילִי הַמְּשַׁפִּיל עֵינֵינוּ לְרִאשׁוֹת לַהֲשִׁיגָה בַּשָּׁמַיִם וּבְאַרְץ עַל כָּל הַנַּעֲשֶׂה שָׁם, וּבַהֲשִׁיגָתוֹ מִקִּימֵי מִקְדָּשׁ עַד לְמִקְדָּשׁ הַיּוֹם אֲבִינּוּ, לְהוֹשִׁיבֵי לְהוֹשִׁיבֵם עִם נְדִיבִים [נִכְבָּדִים] עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ, הֵם הַמַּעֲוִלִּים שְׂבָנִידִיבִים, וְהַנִּמְשָׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ יִירוּדִים בְּמִצְרַיִם עַד עַפְרָה, הוֹשִׁיבֵם ה' לְכַסֵּא עִם מַלְכִּים. מוֹשִׁיבֵי אֶת עֲקֶרֶת הַבַּיִת, שֶׁתִּהְיֶה אִם הַבָּנִים שִׁמְחָה, הַלְלוּיָהּ בַּעֲבוּר כָּל זֶה הַלְלוּ אֶת ה'.

בִּצְאָת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם

בֵּית יַעֲקֹב מַעַם לַעֲזֵי, הִיְתָה יְהוּדָה לְקַדְשׁוֹ, יִשְׂרָאֵל מִמְּשָׁלוֹתָיו. הֵיכָן רָאָה וַיֵּנֶס, הִיְרָדָן יֹסֵב לְאַחֹר. הֵהָרִים רָקְדוּ כְּאִילִים, גְּבָעוֹת כְּבָנֵי צֶאֱן. מֶה לָךְ הֵיכָן כִּי תֵנוּס, הִיְרָדָן תֵּסֵב לְאַחֹר, הֵהָרִים תִּרְקְדוּ כְּאִילִים, גְּבָעוֹת כְּבָנֵי צֶאֱן. מִלִּפְנֵי אֲדוֹן חוֹלֵי אֶרֶץ, מִלִּפְנֵי אֱלֹהֵי יַעֲקֹב. הֵהָפְכִי הַצּוּר אֶגֶם מַיִם, חֲלָמִישׁ לְמַעֲיָנוּ מַיִם.

בִּצְאָתָהּ בִּשְׁעָה שֶׁיֵּצֵאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וְכֵן יֵצֵאוּ בֵּית יַעֲקֹב מַעַם לַעֲזֵי, מַעַם זֶר שֶׁלֹּא הָבִין שִׁפְתּוֹ, בַּעַת הַהִיא הִיְתָה אִזְּ נָהִיָה שְׁבֵט יְהוּדָה לְקַדְשׁוֹ לַעַם קְדוֹשׁוֹ, וְכֵן יִשְׂרָאֵל מִמְּשָׁלוֹתָיו נָהִיָה לַעַם מִמְּשָׁלוֹתָיו. הֵיכָן יֵסֵב סוֹף רָאָה אֶת יִשְׂרָאֵל בָּאִים לְתוֹכָהּ, וַיֵּנֶס נֶס מִמִּקּוֹמוֹ וְנַעֲשֶׂה חֲרָבָה, וְכֵן הִיְרָדָן יֹסֵב הַפֶּךְ פָּנָיו לְאַחֹר, וְהַפְסִיק לְזֶרוֹם, שְׁבָאוֹתָהּ שַׁעַת כָּל מִימֵי בְּרָאשִׁית נִבְקְעוּ [וְשִׁין]. וּבִשְׁעָתָהּ מִתֵּן תוֹרָה הֵהָרִים הַגְּדוֹלִים רָקְדוּ קִפְצוּ כְּאִילִים לְגוֹדֵל הַחֲרָדָה, גְּבָעוֹת שֶׁהֵם קִטְנוֹת מִהָרִים, רָקְדוּ כְּבָנֵי צֶאֱן הַקִּטְנִים. וְלִחְדָד הַעֲנִין הוּא כְּאִלוֹ שׁוֹאֵלִם: מֶה לָךְ הֵיכָן כִּי תֵנוּס? וּמֶה לָךְ הִיְרָדָן תֵּסֵב לְאַחֹר? מֶה לָכֵן הֵהָרִים כִּי תִרְקְדוּ כְּאִילִים גְּבָעוֹת כְּבָנֵי צֶאֱן? וּמִשִּׁיב שֶׁהִסִּיבָה שִׁשִּׁינוּ אֶת טִבְעָם, זֶה מִפְּנֵי שֶׁאֵנוּ נֹסִים מִלִּפְנֵי פֶּחַד אֲדוֹן חוֹלֵי (הַיּוֹצֵר) אֶרֶץ, מִלִּפְנֵי פֶּחַד אֱלֹהֵי יַעֲקֹב, הֵהָפְכִי אֶת הַצּוּר (=הַסֵּלַע) הַיָּבֵשׁ לְחַיּוֹת אֶגֶם מַיִם, וְאֶת הַחֲלָמִישׁ (סֵלַע קִשָּׁה) לְמַעֲיָנוּ מַיִם, לְמַעֲיִין מַיִם חַיִּים.

לְאַחֵר מִצְוֹת הַהֲגָדָה, אֵנוּ חוֹתְמִים בְּבִרְכַּת הַגָּאוּלָה וּבִשְׁבַח הַוּדָה לַה'.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר גָּאֲלָנוּ (יִבְקֹשׁ כֵּאֵן בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ כָּל אֲשֶׁר יִחְפוֹץ) וְגָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, וְהִגִּיעָנוּ הַלִּילָה הַזֶּה לְאָכֹל בּוֹ מִצָּה וּמִרּוֹר. כֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הִגִּיעָנוּ לְמִזְבְּחֵינוּ וְלִרְגְלֵינוּ אַחֲרֵינוּ הַבָּאִים לְקִרְאָתָנוּ לְשֹׁלוֹם, שְׁמִיחָהּ בְּבָנֵינוּ עִירָךְ, וְשָׁשִׁים בְּעִבְדֶּיךָ, וְנֹאכַל שֵׁם מִן הַזִּבְחִים וּמִן הַפִּסְחִים (בְּמוֹצָאֵי שְׁבֵט אוֹמְרִים: מִן הַפִּסְחִים וּמִן הַזִּבְחִים) אֲשֶׁר יִגִּיעַ דָּמָם עַל קִיר מִזְבֶּיךָ לְרִצּוֹן, וְנוֹדָה לָךְ שִׁיר חֲדָשׁ עַל גְּאֻלָּתָנוּ וְעַל פְּדוּת נַפְשָׁנוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה גָּאֵל יִשְׂרָאֵל.

בְּרוּךְ מקור הברכות, **אַתָּה ה'** אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר גָּאֲלָנוּ גַּל אֹתָנוּ, וגם וְגָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, הזכיר גאולתנו וגאולת אבותינו ממצרים, לפי שאמר למעלה שלא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה אלא אף אותנו גאל עמהם [רד"א] וְהִגִּיעֵנוּ קֶסֶט וזיכה אותנו להגיע אל הַלֵּילָה הַזֶּה כדי לֶאֱכֹל בּוֹ מִצֶּה וּמִזֶּרֶךְ, זכר ליציאת מצרים, ולכן אנו מתפללים על העתיד, כִּן יִהְיֶה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יִגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים, הם ראש השנה ויום הכפורים, וְלִרְגְלִים אֲחֵרִים, הם שבועות וסוכות קע, הַבָּאִים לְקִרְאָתָנוּ לְשָׁלוֹם, לקיים בהם המצות הראויות בזמנם. שְׂמֵחִים בְּבִנְיָן עִירָךְ יְרוּשָׁלַיִם וְשָׂשִׁים בְּעִבּוּדְךָ עבודת הקורבנות בביהמ"ק וְנֹאכַל שֵׁם מֶן הַזִּבְחִים קרבן חגיגה, וּמִן הַפְּסָחִים קרבן פסח הנאכל על השבוע, אֲשֶׁר יִגִּיעַ דָּמָם בְּזִרְקָת דָּם הַקֶּרֶבן ע"י הכהן עַל קִיר מִזְבֵּחְךָ לְרִצּוֹן לרצוי, וְנוֹדֶה לְךָ שִׁיר חֲדָשׁ עַל גָּאֲלָתָנוּ זו גאולה העתידית, וְעַל פְּדוּת נַפְשֵׁנוּ זו גאולת מצרים קעא [רד"א], בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה גָּאֵל יִשְׂרָאֵל, 'גאלי לשון עבר, כיון שכבר גאלנו ממצרים ואנו מודים לו על כך.

קסס ואמר 'והגיענו הלילה הזה', על דרך שאומרים בברכת שהחיינו 'והגיענו לזמן הזה'. ואע"פ שכבר ברכת שהחיינו, מכל מקום אמרו כיון שרוצה לומר 'כן ה' אלהינו ואלהי אבותינו הגיענו למועדים', שהוא לשון בקשה על העתיד [אוי"ח, רד"א].

קע ואע"פ שהם בכלל המועדים, רמז באומרו ולרגלים, שיוזכרו לעלות לירושלים בכל רגל ורגל משלשתן [רד"א]. **וכתב בשבחה"ל** ויש תמהים והא קיימא לן דבניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל ולא בשבועות וסוכות, וכיצד מתפלל שתהא הגאולה בינתיים. **וני"ל** לפרש דהכי קאמר כשם שהגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרורים, כן יגיענו ה' אלהינו למועדים [ולרגלים] הבאים לקראתנו [לשלוש] מן המלכיות לקיים בהן המצות הראויות בזמנם ולא יעכבו עלינו כשם שאין מעכבין עלינו בזה, ועוד יגיענו ויזכנו למועד הזה להיות שמחים בבנין עירך ובחדוש בית מקדשך. והנה המוכיח 'יושם נאכל מן הפסחים ומן הזבחים וזה לא יתכן אלא בפסח'. **ואחי ר' בנימין פירש** 'למועדים' היינו ראש השנה ויום הכיפורים, שבכלל אלה מועדי ה' הם. 'ולרגלים' היינו חג הסוכות ושמיני עצרת שגם הוא רגל בפני עצמו הוא. ואתיא כר' אליעזר דאמר במס' ראש השנה בניסן נגאלו בתשרי עתידין להיגאל.

קעא **שנאמר** (דברים כא, ח) "כפר לעמך ישראל אשר פדית ה'", כי לימות המשיח מזכירין שתייהן כמו שאמרנו 'ימי חייד' - העולם הזה, 'כל ימי חייד' - להביא לימות המשיח [אוי"ח].

רחצה

יטול ידינו עם ברכה, בשמחה ובהתלהבות לקראת המצוות שעתה בא לקיים.

וטוב שקודם לנטילה יאמר בקשה זו:

לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתה בדחילו ורחימו ורחימו ודחילו ליחדא שם אות יו"ד אות ה"א באות וא"ו אות ה"א, ביחודא שלים בשם כל ישראל, לאקמא שכינתא מעפרא ולעלוי שכינת עזנו, הריני בא לקיים מצות עשה דרבנן לטול ידי ולשפספס היטב קדם הסעדה, לתקן שרש מצוה זו במקום עליון. ויהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו, שתהיה חשובה ומקבלת ורצויה לפניך מצוה זו של נטילת ידיים והשפשוף קדם הסעדה, כאלו כונתי בכל הפגזות הראויות לכוון במצוה זו.

ויהי רצון מלפניך, יהוה אלהינו ואלהי אבותינו, שבזכות מצות הברכה אשר נברך על נטילת ידיים קדם הסעדה, יהיה עתה עת רצון לפניך, וימשך מן אור אין סוף שפע מחינם ואורות גדולים לשנים עשר פרצופים, הרמוזים בעשר ספירות הכוללים, שהן רמוזים בעשר אצבעות הידים, ומשם נקבל שפע עשר הברכות, ככתוב: ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דגן ותירש, יעבדוך עמים וישתחוו לך לאמים, הוה גביר לאחיד וישתחוו לך בני אמה, אורריך ארור ומברריך ברוך:

וטוב לומר גם לשם יחוד זה בענין אכילת המצה:

לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו, ורחימו ודחילו, ליחדא שם י"ה בן"ה, ביחודא שלים בשם כל ישראל, [ובשם כל הנפשות רוחות ונשמות ומלבושיהם והקרובים להם, שמכללות אצילות בריאה וצירה עשיה, ומכל פרטי אצילות בריאה וצירה עשיה דכל פרצוף וספירה]. הריני בא לקיים מצות עשה מן התורה לאכל מצה בלילה הזאת של חג המצות, כאשר צונו יהוה אלהינו בתורתו הקדושה בערב תאכלו מצות.

והריני בא לקיים מצות לא תעשה דלא יאכל חמץ, ומצות לא תעשה דכל מחמץ לא תאכלו, ומצות לפרש מאכילת חמץ, שנאמר "שבעת ימים מצות תאכלו", ולא הבא מכלל עשה, עשה. ומצות לא תעשה שלא לאכל תערבת חמץ. ומצות לא תעשה ד"לא יראה לך שאור" ו"לא יראה לך חמץ". ומצות לא תעשה ד"לא ימצא שאור בבתיכם", לעשות נחת רוח ליצרנו ולעשות רצון בוראנו, כדי לתקן שרש מצות אלו במקום עליון.

ויהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו, שתהא חשובה ומקבלת ורצויה לפניך מצוה זו של אכילת מצה בלילה הזאת, ויעלה לפניך כאלו כונתי בכל הפגזות הראויות לכוון במעשה ודבור וכוונה ומחשבה ורעותא דלבא. ויהי נעם יהוה עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו.

יטול ויברך: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדַיִם.

מוציא מצה

כשאוכלים המצה יכונו לקיים מצות עשה מהתורה שנאמר "בערב תאכלו מצות", והמברך יכון להוציאם ידי חובה בברכות, והם יכונו לצאת ידי חובה.

עֵינֵי כָל אֱלִיד יִשְׁבְּרוּ וְאַתָּה נֹתֵן לָהֶם אֶת־אֲכָלָם בְּעֵתוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת יַדְּךָ (ר"ת פא"י, גי' יאהדונהי, גי' סאל, וס"ת חת"ד) וּמִשְׁבִּיעַ (גי חת"ד) לְכָל־חַי רָצוֹן.

יקח שלושת המצות בידו ויברך שתי ברכות, ויכוון לצאת ידי חובת 'לחם משנה':

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמוֹצִיא לָחֶם מִן הָאָרֶץ. ישיט מידו את המצה התחתונה.

ובברכה הבאה יכוין גם על מצת הכורך והאפיקומן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מַצָּה.

ויבצע כזית מן המצה העליונה וכזית מן הפרוסה ויטבלם במלח, ויאכלם בהסבה [תוך 4 דקות ובדיעבד עד 7 דקות]. ויחלק כזית גם לבני ביתו ויאכלו בהסבה, ואם אין המצה שלפניו מספקת לכל המסובים, יתן להם ממצה שמורה שמחויץ לקערה, ואז יוצאים אף בכזית אחד.

מרור

יקח כזית חסה בדוק היטב מתולעים ויטבלנו בחרוסת, וינער מעליו את החרוסת כדי שירגיש טעם מרור, ויכון לקיים מצות עשה דרבנן של אכילת מרור.

וקודם שיברך טוב לומר: לָשֶׁם יְחִיד קִדְּשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשִׁכְנִיתִיה בְּדַחִילו וְרַחֲמֵנוּ, וְרַחֲמֵנוּ וְרַחֲמֵנוּ, לְיַחְדָּא שֶׁם ג' ה' ב' ה', בְּיַחְדָּא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל, הָרִינִי בָּא לְקִיָּם מִצְוֹת אֲכִילַת מַרְוֹר מְדַבְּרָנָן וְלִטְבֹּלוּ בְּחֶרְסֶת, לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְיֹצְרֵנוּ וְלַעֲשׂוֹת רָצוֹן בּוֹרְאֵנוּ, לְתַקֵּן אֶת שְׂרָשָׁה בְּמָקוֹם עֲלִיּוֹן. וְיִהְיֶה נֶעֱם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנֵנָה עֲלֵינוּ, וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנֵנָה.

ויברך בעל הבית ויפטור את כולם: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מַרְוֹר. ויאכלוהו בלא הסבה.

כורך

יקח כזית מהמצה התחתונה וכזית מרור, וכורכם יחד, ומטבלם בחרוסת ומנערה [וכן המנהג, ובמקום שנהגו שלא לטבל אין טובלים. מ"ב תעה, יט]:

וקודם שיאכל טוב לומר: לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו, ורחימו ודחילו, לנחדא שם י"ה בן"ה, ביחודא שלים בשם כל ישראל, הנני מוכן ומזמן לקים מצות אכילת מצה ומרור בכריכה אחת, ולטובלם בחרסת זכר למקדש, פסברת הלל הזקן. כמו שתקנו חכמים ז"ל, ולעשות נחת רוח ליוצרנו ולעשות רצון בוראנו, לתקן את שרשה במקום עליון. ויהי נעם יהוה אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו, ומעשה ידינו כוננהו.

ואומר: מצה ומרור בלא ברכה, זכר למקדש בימינו יחדש, כהלל הזקן שהיה בורכן (המצה עם המרור בזמן בית המקדש) ואוכלן בבית אחת, לקים מה שנאמר "על מצות ומרורים יאכלוהו". ויאכלם בהסבה ובלי ברכה.

🌸 שלחן עזר

יאכל סעודתו בשמחה, ולא ישבע הרבה, כדי שיוכל לאכול את מצת האפיקומן בתאבון ולא תהיה עליו אכילת אפיקומן אכילה גסה.

יש נוהגים לאכול כאן הביצה, וקודם שיאכלנה יאמר "זכר לקרבן חגיגה".

טוב לומר לשון הזהר בתוך הסעודה:

שְׁלָמָא עֲלֶךָ יוֹמָא טָבָא קַדִּישָׁא, שְׁלָמָא עֲלֶךָ אֲשֵׁיזָא קַדִּישָׁא. אַנְתָּ הוּא מִקְרָא קַדִּישׁ, וְזַמִּין אַנְתָּ לַחֲהוּא אַתְר דְּאִקְרִי קַדִּישׁ, לְאַתְעֵטְרָא בֵּה וּלְאַשְׁתַּאבְּהָ בֵּה, וְתַתְקַדֵּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח בְּךָ חֲדוּתָא. הָא אַנְתָּ שְׂאִיב מִחֲהוּא עֲמִיקָא דְעִמְיִקְתָּא, דְּנַחֲלִין וּמִבּוֹעֵין נִפְקִין מִנֵּה, הָא יִשְׂרָאֵל דְּאַתְקֵרוּן קַדִּישׁ מִקְבְּלִין לֶךְ בְּאַנְפִּין נְהִירִין, בְּחֲדוּתָא וּבְתוֹשִׁבְּחָתָא. מְזַמְנִין לֶךְ מִתְקַנִּין לֶךְ סְעוּדָתָא יְתִירָא, מְסַדְרִין פְּתוּרִי, מִתְקַנֵּי גְרַמְיָהוּ בְּמַאֲנֵי יָקָר. חֲדָאן וּמִשְׁבַּחִין שְׂבָחָא לְקַדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

חָגָא דְפִסְחָא דְרוּעָא יְמִינָא, כְּמָה חֲבִיב אַנְתָּ וְיִקְרִי. בְּךָ נִפְקוּ יִשְׂרָאֵל מִרְשׁוּתָא אַחֲרָא וְעָאֲלוּ בְרִשׁוּתָא קַדִּישָׁא. בְּךָ חֲבִיב: שְׂבַעַת יָמִים שְׂאוּר לֹא יִמְעָא בְּבִיתְכֶם, הָאִי לְחָמָא אִקְרִי מִצָּה בְּגִין דְּקָא מְשַׁדְּתָא וּמִבְרַחַת לְכָל סְטָרִין לְשִׁדִּין וּמוֹזִיקִין וְעֵבִיד בְּהוּ קִטְטָא, כְּגֹנָא דְשִׁדִּי דְמִזְוֹנָה דְּמִבְרַחַת לְשִׁדִּין וּמוֹזִיקִין דְּתַרְעָא, אוּף חֲבִי אִיחִי מִבְרַחַת לְכָל סְטָרִין בִּישׁוּן וְעֵבִיד קִטְטָה בְּהוּ. כְּמָה חֲבִיבִין יוֹמִין דִּילֶךָ דְּאֵינֵן יוֹמֵי חֲדוּתָא אֵינֵן יוֹמִין דְּסִלְקִין לִיקְרָא עֲלָתָא. בְּךָ חֲדָאן יִשְׂרָאֵל בְּחֲדוּתָא דְּפוּרְקָנָא דְּמֵאֲרִיחוֹן. בְּךָ מִשְׁבַּחִין יִשְׂרָאֵל גְּבוּרְתָּה דְּקַדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּבְדָא יְהִי חֵילָא לְעָלָא. בְּךָ חֲדִי קַדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא בְּסִפּוּרָא דְּשִׁבְחָא דְּלַחוּן. בְּךָ אֲכַלִּין יִשְׂרָאֵל מִיכְלָא דְּאִסּוּתָא. בְּךָ אֲכַלִּין מִצָּה דְּאִיחִי אִסּוּתָא לְמִינְעַל וּלְמִנְדַּע בְּרָזָא דְּמַחֲמִינּוּתָא. דָּא אִיחֵו נְחָמָא דְּאַחֲמִימוּ בֵּה יִשְׂרָאֵל חֲכֻמָּתָא עֲלָתָא דְּאוּרִיתָא וְעָאֲלוּ בְּאַרְחָהָ. בְּךָ יִשְׂרָאֵל

בִּלְחֹו צְרִיכִין לְמַחְוֵי שְׁמוּרִים וְנִטּוּרִים מִחֻמֵּי וְשִׁאוּר בְּכָל שְׁהוּא, וְכָל מַאֲכָלִין וּמִשְׁקִין כְּלָחוּ נִטּוּרִין. עַלֵּךְ כְּתִיב: אֵת חֵג הַמִּצְוֹת תִּשְׁמֹר. תִּשְׁמֹר, סִטְרָא דְקִדְשָׁא דְבְּעֵי בַר נֶשׁ לְנִטְרָא לֵה.

אֵת חֵג הַמִּצְוֹת תִּשְׁמֹר, הָאִי אִיהוּ אֲתֵר דְּאִקְרִי שְׁמוּרָה. בְּךָ כְּתִיב: וּשְׁמַרְתֶּם אֵת הַמִּצְוֹת, הָאִי מִצְּחָ דְּלִגּוּ שְׁמוּרָה. וְאִינוּן שְׁבַע הַנְּעֻרוֹת הָרְאוּיֹות לְתֵת לֵה מִבֵּית הַמֶּלֶךְ, אֲתֵמֵר עַלֵּיהּ: וּשְׁמַרְתֶּם אֵת הַמִּצְוֹת. מִצְּחָ אִיהִי שְׁמוּרָה וּבִעֲלָה דְּאִיהוּ וְאִי וּבֵיה אֲתַעֲבִיד מִצְוָה. בְּךָ שׁוֹתִין יִשְׂרָאֵל אַרְבַּע כְּסִי דְּחִמְרָא בְּרִזָּא דְּחִרּוּתָא, דְּכָל חַד וְחַד מְנִיחוּ אִיהוּ מִצְוָה בְּאִפִּי נַפְשָׁה. בְּךָ גּוֹמְרִין הַחֲלָל בְּלִילְיָא, מַח דְּלֹא אֲשַׁתַּכַּח חֲכִי בְּשִׁאָר זְמָנֵי וְחֻגֵי. בְּךָ אֲשַׁתַּכַּח רַבּוּ יִתִּיר כְּדִכְתִּיב: וְתַרְבִּי וְתִגְדְּלִי וְתִבְאִי בְּעֵדֵי עֲדִיִּים. בְּךָ אֲשַׁתַּכַּח זְוֹנָא דְּסִתְרָא בְּנִחְרֹו דְּשִׁמְשָׁא בְּשִׁלְיָמוֹ. בְּךָ אֲתַעֲרוּ קִדּוּשֵׁי מִלְכָּא בְּךָ כְּתִיב:

לִיל שְׁמוּרִים הוּא לֵה זְוֹנָא קִדִּישָׁא וְהוּא שְׁמוּרִים בְּכָלָא. בְּךָ זְוֹנָא מִסִּטְרָא דְּלַעֲלָא אֲתַעֲר וְאֲשַׁתַּכַּח. בְּךָ קִטִּיל קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא כָּל אִינוּן בּוֹכְרִין דְּסִטְרָא אַחְרָא. בְּךָ נִטִּיר קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא כָּל אִינוּן בּוֹכְרִין דְּסִטְרָא אַחְרָא. בְּךָ נִטִּיר קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לִישְׂרָאֵל כַּאֲמָר עַל בְּנִין. בְּךָ הוּא בְּטוּלָא דְּעִבּוּדָה זָרָה וְאֲסִתְלַק קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא בִּיקְרָתָה. בְּךָ אֲתַכַּפִּין כָּל חִילִין דְּסִטְרָא אַחְרָא. בְּךָ אַחְזִי קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא חִילָא, בְּךָ אֲתַקְּמוּ כָּל זְמָנֵין וְחֻגֵין וְשַׁבְתִּין, וּבְגִין דָּא כְּלָחוּ דּוֹכְרָנָא לְהָאִי נֶשׂא דְּעִבְד בְּךָ קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא. בְּךָ הָוָה נִחְרִי לִילְיָא מִיּוֹמָא דְּתַקּוּפָא דְּתַמּוּז, וְחֻמָּא כָּל עֻמָּא עוֹבְדֵי דְּקִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא הָדָא הוּא דְּכְתִיב: וְלִילָה כְּיוֹם יֵאִיר בַּחֲשֵׁכָה פְּאוּרָה. בְּךָ פְּרָסוּמִי נֶשׂא דְּלֹא הָוָה כְּהָאִי מִיּוֹמָא דְּאֲתַבְרִי עַלְמָא. בְּךָ אֲתַרְעִי קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא בִּישְׂרָאֵל לְאֲתַדְּבַקָא אִינוּן בְּהָ, וּלְמַחְוֵי אִינוּן חוֹלְקָה, כְּדִכְתִּיב: מִי חֶלֶק ה' עִמּוֹ. בְּךָ עָאִלוּ יִשְׂרָאֵל בְּקִיּוּמָא דְּאוֹת קִדִּישָׁא. בְּךָ הָוָה רִשִּׁים עַל פִּתְחָא דִּישְׂרָאֵל רִשִּׁימָא דְּמַחִימְנוּתָא, בְּךָ יֵהֵב קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לִישְׂרָאֵל הַשּׁוּרָא בְּאֲתֵר עַלְמָא בְּרִשּׁוּתָא דְּמַחִימְנוּתָא. בְּךָ אִפִּיק קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לִישְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם, וְאַסִּי לֹון מִתְבִּירוּ דְּגִרְמִיחוּן וּמִתְבִּירוּ דְּרוּחִיחוּן כְּדִכְתִּיב: וְה' חוֹלֵף לִפְנֵיהֶם יוֹמָם לַנְּחֹותָם הַדָּרָה, וְכָל אֲרָחִין הֵווּ סֻלְקִין רִיחִין דְּאֲסֻתָּא וְעָאִלִין לְגוֹפִיָּהּ וְאֲתַסִּין. וְהוּוּ שְׁמַעִין קֹל תִּשְׁבָּחוֹן וְשִׁירֵין דְּאוֹבְלוֹסִין וְרִתִּיבִין קִדִּישִׁין דְּאֲרִימוֹ קִמִּי קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, וְהוּוּ חֲדָן וְנִיחִין בְּרוּחִיחוּן:

חֲנָא דְּפִסְחָא כְּמַח חֲבִיב אֲנֵת וְיִקְרִי. הָא אֲנֵת קָאִים בְּנִרְחָא דְּנִיסָן דְּבֵה אֲתַעֲבִידוּ נִסִּין רַבְרְבִין לִישְׂרָאֵל. וְהָא אִיהוּ זְמִין לְמַעֲבַד בַּה נִסִּין רַבְרְבִין לִישְׂרָאֵל בְּפּוֹרְקָנָא בְּתַרְאָה. כְּמַח זַכָּאָה הָאִי יִרְחָא דְּבֵה הָוָה בְּטוּלָא דְּעִבּוּדָה זָרָה, בַּה שְׁלִטּוֹ יִשְׂרָאֵל עַל דְּחֲלָא דְּמִצְרָאִי וְאַלְחָא דְּלָחוּן דְּאִקְרִי תַנְעִבַת מִצְרַיִם, בְּגִין דְּמִצְרָאִי הֵווּ פִלְחִין לְמֹזֵל טֵלָה וּבְגִין דָּא פִלְחִין לְאִמְרָא. וּבְגִין דָּא מְנִי קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לִישְׂרָאֵל: וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שָׂה לְבֵית אָבוֹת שָׁה לְבֵית, וְאַשְׁלִיט לֹון עַלָה וְתַפְשִׁי לֵה תַפִּישׁ בְּתַפְשִׁיָּה דְּלָחוּן. וְאִמֵּר קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא מִבְּעָשׂוֹר

לחדש סיבו דחלא דמערנא ונתפשו לה, ויהא אסיר ותפיש בתפישה דלכון יומא חד ותרין ותלת, וביומא רביעאה אפיקו לה לדינא ואתפנשו עלה. ובשעתא דמערנא הוו שמעין קל דחלא דלהון דתפיש בתפישה דישראל ולא יכלין לשזבא לה הוו בכאן, והוו קשיא עליהו כאלו גרמיהו אתעקידו לקטלא. ואמר קדשא בריה הוא לישראל, יהא דא תפיש ברשותיכו יומא בתר יומא ארבעה יומין, בגין דיחמונ יתה מערנא תפיש, וביומא רביעאה אפיקו לה לקטלא, ויחמונ לה מערנא היד אתון עבדין בה דינא. ודא קשיא להו מן כל מכתשין דעבד לון קדשא בריה הוא, כד יחזון אינון דיניו דעבדין ישראל בדחליהון דמערנא. לבתר דקטלין לה דיניו לה בנורא, דכתיב: פסילי אלהיהם תשרפון באש. ואמר קדשא בריה הוא: אל תאכלו ממנו נא, דלא יימרון ברעותא ובתיעובתא דדחלנא אכלין לה הכי. אלא אתקינו לה צלי וקלא מבשל, דאלו מבשל יהא טמיר וקלא יחמונ לה, אלא תקונא דילה, דיחמונ לה הכי. מתוקדא בנורא בגין דריחה נודף, ותו רישה עלה כפוף על קרסלי, דלא ימרון דריחה או מלה אחרא הוא, אלא דישתמודעון לה דאיהו דחלא דלהון. ותו דלא יכלון לה בתיאובתא, אלא על שבעא ארץ קלנא ובזיון. ותו ועצם לא תשברו בו, אלא דיחמונ גרמיו רמאן בשוקא ולא יכלין לשזבא לה, ועל דא כתיב: ובאלהיהם עשה ה' שפטים, דיניו סגיאי. ותו ומקלכם בידכם, ולא חרבא ורמחא ושאר מאני קרבא.

חגא דפסחא דרועא ימינא, כד אתאחדו ואתקשרו ישראל בקשורא דשמא קדישא ונפקו מרשותא אחרא דהא בארבע עשר לירחא מתקני גרמיהו ומבערי חמץ מביניהו, ועילו ברשותא קדישא. כד מתעשרי חתן וכלה בעטרוי דאמא עלאה, דבגין דא בעי בר נש לאחזאה גרמה דאיהו בר חורין. כד וזוגא קדישא בליליא קמאה אשתפח בכל סטרוי. וזוגא הוא בארבע קשרין, דאינון ארבע דרגין ולא מתפרשי דא מן דא. ועל דא אנו בחדותא דלהון אתערנא למשתי ארבע כסי דחמרא, דבעינן למעבד שלמא בכלא, ולמחדרי ליליא בגין דחדותא הוא לעלא ותתא. ועוד דבעינן למשתי ארבע כסי לקבל ארבע גאלות. זכאה האי חגא דבה אשתלים סהרא בכלא, וירתא שבעין ותרין שמהן קדישין בתלת סטרוי, ברור ד' לעולם אמן ואמן.

צפון

אחר גמר הסעודה יקח מהמצה השמורה תחת המפה, ויאכלו ממנה כזית בהסיבה, ואם אין מספיק לכולם יקחו מהמצה השמורה שהכינו, וצריך לכתחילה לאוכלה קודם חצות הלילה. והמחמיר לאכול שני כזיתות, אחד זכר לקרבן הפסח שהיה נאכל על השוכע, ואחד זכר למצה הנאכלת עם הפסח, תע"ב. טוב לומר קודם האכילה: לשם יחוד קדשא בריה הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו, ורחימו בדחילו, ליחדא שם י"ה בנ"ה, ביחדא שלים בשם כל ישראל, חריגי בא לקים מצות

אכילת האפיקומן, כמו שתקנו חכמים ז"ל זכר לקרבן פסח הנאכל על השבע. ולעשות נחת רוח ליוצרנו ולעשות רצון בוראנו, לתקן את שרשה במקום עליון. ותהא חשובה אכילה זו לפני הקדוש ברוך הוא, כאלו הקרבנו קרבן פסח, ואכלנוהו במקום קדוש. ויהי נעם יהוה אלהינו עלינו ומעשה ידינו בוננה עלינו, ומעשה ידינו בוננהו.

ואומר: זכר לקרבן פסח הנאכל על השבע. ויאכל בהסבה.

לא יאכל שום דבר אחריו חוץ ממנו, [לצורך גדול כגון להשאר ער כדי לספר ביציאת מצרים יש שהתירו לשתות קפה.

ברך

אמרו רבותינו (אבות פ"ג) "כל שולחן שאכלו עליו ואמרו עליו דברי תורה, כאלו אכלו משלחנו של מקום". כלומר, כיון שאמרו עליו דברי תורה, הרי זה השולחן אשר לפני ה'.

מוזגין כוס שלישי, נוטלים ידים למים אחרונים ומברכין ברכת המזון.

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה, ברחילו ורחימו, ורחימו ורחילו, ליחידא שם י"ה בנ"ה ביחודא שלים (יהוה) בשם כל ישראל. הרי אנחנו באים לקיים מצות עשה דאורייתא לברך ברכת המזון, ככתוב בתורה: ואכלת ושבעת, וברכת את יהוה אלהיך, לתקן שרש מצוה זו במקום עליון. ויהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו, שתהיה חשובה ומקבלת ורעויה לפניך ברכה ראשונה וברכה שנייה וברכה שלישית אשר נברך עתה על המזון, ויעלה לפניך כאלו בונה בכל הפוגות הראויות לכון בארבע ברכות אלו של המזון. ויהי נעם אדני אלהינו עלינו. ומעשה ידינו בוננה עלינו. ומעשה ידינו בוננהו:

סגלה נפלאה בדוקה ומנסה, שהמברך ברכת המזון בנעימה בשמחה ובכונה, מבטח לו שלא יהיה לו דוחק פרנסה כלל, ויהיו מזונותיו תמיד מצויים לו ברוח, וכן הזהיר כל ימיו בברכת המזון ממציא לו הקדוש ברוך הוא את מזונותיו בכבוד, ואינו נצרץ לבריות.

הנני בא לקיים מצות עשה של ברכת המזון ככתוב "ואכלת ושבעת וברכת את יהוה אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך".

למנצח בנגינת מזמור שיר: אלהים יחננו ויברכנו. יאר פניו אתנו סלה: לדעת בארץ דרכך. בכל גוים ישועתך: יודוך עמים אלהים. יודוך עמים כלם: ישמחו וירננו לאמים כי תשפט עמים מישר. ולאמים בארץ תנחם סלה: יודוך עמים אלהים. יודוך עמים

בָּלֶם: אֶרֶץ נִתְּנָה יְבוּלָה. יִבְרַכְנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ: יִבְרַכְנוּ אֱלֹהִים. וַיֵּרְאוּ אוֹתוֹ כָּל אִפְסֵי
אֶרֶץ:

אֲבָרְכָה אֶת יְהוָה בְּכָל עֵת, תָּמִיד תִּהְיֶה בְּפִי: סוֹף דְּבַר הַכֹּל נִשְׁמַע אֶת הָאֱלֹהִים
יֵרָא וְאֵת מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר, כִּי זֶה כָּל הָאָדָם: תִּהְיֶה יְהוָה יֹדֵבֵר פִּי, וַיִּבְרַךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם
קֹדֶשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: וְאִנְחֵנוּ נִבְרַךְ יְהוָה מִעַתָּה וְעַד עוֹלָם חֲלָלוּהָ: וַיִּדְבֵּר אֵלַי זֶה הַשְּׁלָחַן
אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה:

הַמְזֻמָּן אוֹמֵר: הֵב לָנוּ וְנִבְרִיךְ לְמַלְכָּא עַלְמָא קַדִּישָׁא. וְעוֹנִים: שְׁמַיִם. וּמִמְשִׁיךְ וְאוֹמֵר:
בְּרִשׁוֹת מַלְכָּא עַלְמָא קַדִּישָׁא. (בִּשְׁבַּת: וּבְרִשׁוֹת שַׁבַּת מַלְכָּתָא) וּבְרִשׁוֹת יוֹמָא טַבָּא קַדִּישָׁא.
וּבְרִשׁוֹת מוֹרֵי וְרִבּוּתֵי. נִבְרַךְ (בַּעֲשָׂרָה: אֱלֹהֵינוּ) שְׂאֲכַלְנוּ מִשְׁלוֹ:

וְעוֹנִים: בְּרוּךְ (בַּעֲשָׂרָה: אֱלֹהֵינוּ) שְׂאֲכַלְנוּ מִשְׁלוֹ וּבְטוֹבוֹ חַיֵּינוּ. וְחוֹזֵר הַמְזֻמָּן וְאוֹמֵר: בְּרוּךְ
(בַּעֲשָׂרָה: אֱלֹהֵינוּ) שְׂאֲכַלְנוּ מִשְׁלוֹ וּבְטוֹבוֹ חַיֵּינוּ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הָאֵל הַזֶּה אוֹתֵנוּ וְאֵת הָעוֹלָם כְּלוֹ בְטוֹבוֹ בְּחֵן
בְּחֶסֶד בְּרוּחַ וּבְרַחֲמִים רַבִּים. נָתַן לָחֶם לְכָל בָּשָׂר. כִּי לְעוֹלָם חֶסֶד: וּבְטוֹבוֹ הַגָּדוֹל תָּמִיד
לֹא חָסַר לָנוּ וְאֵל יִחְסַר לָנוּ מִזֶּה תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הוּא אֵל זֶן וּמִפְרִנָּס לְכָל, וְשִׁלְחָנוּ
עֲרוּךְ לְכָל, וְהִתְקִין מַחֲיָה וּמִזֶּה לְכָל בְּרִיּוֹתָיו אֲשֶׁר בָּרָא, בְּרַחֲמָיו וּבְרוּב חֶסְדֵּיו, כְּאִמּוֹר:
פּוֹתֵחַ אֶת יָדָהּ, וּמִשְׁבִּיעַ לְכָל חַי רִצּוֹן, בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, הַזֶּה אֵת הַכֹּל.

נוֹדָה לָךְ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל שֶׁהִנְחִלְתָּ לְאַבּוֹתֵינוּ אֶרֶץ חֲמֻדָּה טוֹבָה וְרַחֲבָה בְּרִית וְתוֹרָה
חַיִּים וּמִזֶּה. עַל שֶׁהוֹצֵאתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וּפְדִיתָנוּ מִבֵּית עַבְדִּים, וְעַל בְּרִיתָהּ שֶׁחִתַּמְתָּ
בְּבִשְׁרָנוּ, וְעַל תּוֹרָתָהּ שֶׁלְּמַדְתָּנוּ, וְעַל חֲסִי רִצּוֹנָהּ שֶׁהוֹדַעְתָּנוּ. וְעַל חַיִּים וּמִזֶּה שֶׁאַתָּה זֶן
וּמִפְרִנָּס אוֹתֵנוּ.

וְעַל הַכֹּל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמִבְּרָכִים אֶת שְׁמֹךְ כְּאִמּוֹר וְאַבְלָתָה וְשִׁבְעָתָה.
וּבִרְכָּתָה אֵת יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל הָאֶרֶץ הַטוֹבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, עַל הָאֶרֶץ
וְעַל הַמְזֻמָּן.

רַחֵם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמּוֹךְ, וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירָךְ, וְעַל הַר עִיּוֹן מִשְׁכַּן
כְּבוֹדָהּ, וְעַל חֵיכָלָהּ, וְעַל מַעוֹנָהּ, וְעַל דְּבִירָהּ, וְעַל הַבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שְׁמֹךְ
עָלָיו. אֲבִינוּ רַעֲנוּ, זִוְנָנוּ, פְּרִנְסָנוּ, בְּלַבְלָנוּ, הִרְוִיחָנוּ, הִרְוָח לָנוּ מִהֶרָה מִכָּל צְרוּתֵינוּ,
וְנָא אֵל תַּעֲרִיכְנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לִידֵי מַתָּנוֹת בָּשָׂר וָדָם, וְלֹא לִידֵי הַלּוֹאֲתָם, אֲלֵא לִידֵי
הַמְּלָאָה וְהַרְחֵבָהּ, הַעֲשִׂירָה וְהַפְתִּיחָהּ. יְהִי רִצּוֹן שְׁלֵא נִבּוֹשׁ בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְלֹא נִבְלָם
לְעוֹלָם הַבָּא, וּמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחָהּ תַּחֲזִירָנָה לְמִקּוּמָהּ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ:

בשבת אומרים:

רצה וְהִחַלְצֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּמִצּוֹתֶיךָ וּבְמִצְוֹת יוֹם הַשַּׁבָּעִי, הַשַּׁבָּת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ הַזֶּה, כִּי יוֹם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ הוּא מִלִּפְנֵיךָ, נִשְׁבַּת בּוֹ וְנָנוּחַ בּוֹ וְנִתְעַנֵּג בּוֹ כְּמִצְוַת חֹקִי רְצוֹנְךָ, וְאַל תְּהִי צָרָה וְגִגוֹן בַּיּוֹם מִנוּחֵתֵנוּ, וְהִרְאֵנוּ בְּנִחְמַת צִיּוֹן בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ, כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל הַנְּחָמוֹת, וְהַגִּם שְׂאֵלָנוּ וְשִׁתֵּינוּ חֲרַבּוֹ בִּיתְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ לֹא שִׁכְחָנוּ, אֵל תִּשְׁכַּחַנוּ לְנֶצַח וְאַל תִּזְנַחְנוּ לְעַד, כִּי אֵל מְלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אַתָּה:

אֱלֹהֵינוּ וְאַלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יַעֲלֶה וְיָבֵא וְיַגִּיעַ וְיִרְאֶה וְיִרְצֶה וְיִשְׁמַע וְיִפְקֹד וְיִזְכֹּר וְיַזְכֵּרנוּ וְיַזְכֵּרנוּ אֲבוֹתֵינוּ. זָכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ. וְזָכְרוֹן מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עֲבֹדְךָ. וְזָכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לִפְנֵיךָ לִפְלִטָה לְטוֹבָה. לַחֵן לַחֶסֶד וּלְרַחֲמִים. לַחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם. בַּיּוֹם חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה, בַּיּוֹם טוֹב מִקְרָא קָדֹשׁ הַזֶּה. לְרַחֵם בּוֹ עַלֵּינוּ וּלְחַוֵּשִׁיעֵנוּ. וְזָכְרֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפְקֹדֵנוּ בּוֹ לְבִרְכָּה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לַחַיִּים טוֹבִים. בְּדַבָּר יְשׁוּעָה וּרְחֻמִּים. חוּס וְחַנּוּן וְחַמּוּל וְרַחֵם עָלֵינוּ. וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֱלֹהֶיךָ עֵינֵינוּ. כִּי אֵל מְלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אַתָּה: וְתַבְנֶה יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם. (וְאוֹמֵר בְּלִחָשׁ: אָמֵן):

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מְלֶךְ הָעוֹלָם, לְעַד הָאֵל אָבִינוּ מִלְכֵנוּ אֲדִירֵנוּ. בּוֹרְאֵנוּ. גּוֹאֲלֵנוּ. קְדוֹשֵׁנוּ. קְדוֹשׁ יַעֲקֹב. רוֹעֵנוּ רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל. הַמְלֶךְ הַטוֹב וְהַמְּטִיב לְכָל. שֶׁבְכָל יוֹם הוּא הַטֵּיב לָנוּ. הוּא מְטִיב לָנוּ. הוּא יֵטִיב לָנוּ. הוּא גּוֹמְלֵנוּ. הוּא גּוֹמְלֵנוּ. הוּא יְגַמְלֵנוּ לְעַד חֵן וְחֶסֶד וּרְחֻמִּים וְרוּחַ וְהַעֲלֶה וְכָל טוֹב:

הַרְחֵמֵנוּ הוּא יִשְׁתַּבַּח עַל כְּסֹא כְבוֹדוֹ: הַרְחֵמֵנוּ הוּא יִשְׁתַּבַּח בְּשִׁמְיִם וּבְאֲרָצִי: הַרְחֵמֵנוּ הוּא יִשְׁתַּבַּח בְּנוֹ לְדוֹר דּוֹרִים: הַרְחֵמֵנוּ הוּא קָרֵן לְעַמּוֹ יִרְיָם: הַרְחֵמֵנוּ הוּא יִתְפָּאֵר בְּנוֹ לְנֶצַח נְצָחִים: הַרְחֵמֵנוּ הוּא יִפְרֹסֵנוּ בְּכָבוֹד וְלֹא בְּבוּזִי בְּהִתֵּר וְלֹא בְּאִסּוּר בְּנִחַת וְלֹא בְּצַעֲרָה: הַרְחֵמֵנוּ הוּא יִתֵּן שָׁלוֹם בֵּינֵינוּ: הַרְחֵמֵנוּ הוּא יִשְׁלַח בְּרָכָה וְרוּחַ וְהַעֲלֶה בָּכֶם מַעֲשֵׂה יְדֵינֵינוּ: הַרְחֵמֵנוּ הוּא יַעֲלֶה אֶת דְּרָכֵינוּ: הַרְחֵמֵנוּ הוּא יִשְׁבֹּר עוֹל גְּלוּת מִהֲרָה מֵעַל צוּאֲרֵנוּ: הַרְחֵמֵנוּ הוּא יוֹלִיכֵנוּ מִהֲרָה קוֹמְמִיּוֹת בְּאֲרָצֵנוּ: הַרְחֵמֵנוּ הוּא יִרְפָּאֵנוּ רְפוּאָה שְׁלֵמָה רְפוּאָה הַנֶּפֶשׁ וּרְפוּאָה הַגּוּף: הַרְחֵמֵנוּ הוּא יִפְתַּח לָנוּ אֶת יְדוֹ הַרְחֵבָה: הַרְחֵמֵנוּ הוּא יִבְרַךְ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִמֶּנּוּ בְּשִׁמוֹ הַגָּדוֹל כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּרַכוּ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב בְּכָל מִכָּל כָּל. כֵּן יִבְרַךְ אוֹתֵנוּ יַחַד בְּרָכָה שְׁלֵמָה. וְכֵן יְהִי רָצוֹן וְנֹאמַר אָמֵן: הַרְחֵמֵנוּ הוּא יִפְרוֹשׁ עָלֵינוּ סֶכֶת שְׁלוֹמוֹ: הַרְחֵמֵנוּ הוּא יִנְחִילֵנוּ יוֹם שְׂפָלוֹ טוֹב: בִּשְׁבַת מוֹסִיף: הַרְחֵמֵנוּ הוּא יִנְחִילֵנוּ עוֹלָם שְׂפָלוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

הַרְחָמֵנוּ הוּא יִטַע תּוֹרָתוֹ וְאַהֲבָתוֹ בְּלִבֵּנוּ וְתַהֲיֶיהָ יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵינוּ לְבִלְתִּי נַחֲטָא, וְיַחֲיֵינוּ כָּל מַעֲשֵׂינוּ לְשֵׁם שְׁמַיִם:

בְּרַכַּת הָאוֹרֶחַ:

הַרְחָמֵנוּ הוּא יְבָרֵךְ אֶת הַשְּׁלֶחָן הַזֶּה שֶׁאֲכַלְנוּ עָלָיו וְיִסְדֵּר בּוֹ כָּל מַעֲדָנֵי עוֹלָם וְיַהֲיֶיהָ כְּשֶׁלֶחָנוּ שֶׁל אֲבִירָהּ אֲבִינוּ, כָּל רָעַב מִמֶּנּוּ יֵאָכֵל, וְכָל צָמָא מִמֶּנּוּ יִשְׁתֶּה. וְאֵל יַחֲסֹר מִמֶּנּוּ כָּל טוֹב לְעַד וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים: **הַרְחָמֵנוּ** הוּא יְבָרֵךְ אֶת בַּעַל הַבַּיִת הַזֶּה וּבַעַל הַסְּעֵדָה הַזֹּאת. הוּא וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וְכָל אֲשֶׁר לוֹ. בְּבָנִים שְׂיָחִיו. וּבְנָכְסִים שְׂיָרְבוּ. בָּרֵךְ יַהֲזֶה חֵילוֹ וּפַעַל גְּדִיו תַּרְצָה. וְיַחֲיֵינוּ נְכָסֵינוּ וְנְכָסֵינוּ מַצְלָחִים וְקָרֻבִּים לְעִיר. וְאֵל יִזְדַּקֵּק לְפָנֵינוּ וְלֹא לְפָנֵינוּ שׁוֹם דְּבַר חֲטָא וְהַרְחֹרֵר עוֹן. שֶׁשׁ וְשִׁמְחָה כָּל הַיָּמִים בְּעֶשֶׂר וּכְבוֹד מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם. לֹא יָבוֹשׁ בְּעוֹלָם הַזֶּה וְלֹא יִפְלֹס לְעוֹלָם הַבָּא. אָמֵן כֵּן יְהִי רָצוֹן:

הַרְחָמֵנוּ הוּא יַחֲיֵינוּ וְיִזְכֵּנוּ וְיַקְרִיבֵנוּ לַיָּמֹת הַמְּשִׁיחַ וּלְבָנָנוּ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְלַחַיִּי הָעוֹלָם הַבָּא.

מַגְדִּיל יִשׁוּעוֹת מַלְכוּת, וְעֹשֶׂה חֶסֶד לְמַשִּׁיחוֹ לְדוֹד וּלְזֶרְעוֹ עַד עוֹלָם: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרַעֲבֹב, וְדֹרְשֵׁי יְהוָה לֹא יַחֲסְרוּ כָּל טוֹב. נַעַר חַיִּיתִי גַם יִזְכֶּנִּי וְלֹא רֵאִיתִי צָדִיק נִעְזֵב, וְזֶרְעוֹ מִבִּקְשׁ לֶחֶם: כָּל הַיּוֹם חוֹנֵן וּמַלְוֶה, וְזֶרְעוֹ לְבִרְכָּה. מִה שֶׁאֲכַלְנוּ יַהֲיֶיהָ לְשִׁבְעָה, וּמִה שֶׁשְּׁתִּינוּ יַהֲיֶיהָ לְרִפּוּאָה. וּמִה שֶׁהוֹתַרְנוּ יַהֲיֶיהָ לְבִרְכָּה, בְּדִכְתִּיב וְיִתֵּן לְפָנֵיהֶם וַיֵּאכְלוּ וַיִּזְכְּרוּ בְּדִבְרֵי יְהוָה: בְּרוּכִים אַתֶּם לִיהוָה, עוֹשֶׂה שְׁמַיִם וָאָרֶץ. בְּרוּךְ הַגִּבּוֹר אֲשֶׁר יִבְטַח בִּיהוָה, וְיַהֲיֶיהָ מִבְּטָחוֹ. יַהֲזֶה עַז לְעַמּוֹ יִתֵּן, יַהֲזֶה יִבְרַךְ אֶת עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם. עוֹשֶׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו הוּא בְּרַחֲמָיו יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְאֻמּוֹת אָמֵן.

מַצּוֹת כּוֹס שְׁלִישִׁית

יְבָרֵךְ "בּוֹרֵא פְּרִי הַגֶּפֶן" עַל כּוֹס שְׁלִישִׁית (וּלְבָנֵי עַדוֹת הַמְּזוֹרָח יִכּוֹן לִפְטוֹר בְּבִרְכָּה זוֹ גַם אֶת הַכּוֹס הַרְבִּיעִית).

וְקוֹדֵם שִׁישְׁתָּה טוֹב לומר: לְשֵׁם יְחִיד קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשְׂכִינְתִּיהָ, בְּדַחֲלוֹ וּרְחִימוֹ, וּרְחִימוֹ וְדַחֲלוֹ, לִיחְדָּא שֵׁם יְיָ בְּנִי"ה, בִּיהוּדָא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל, הַרְיֵנִי בָּא לְשִׁתּוֹת יֵין שֶׁל כּוֹס שְׁלִישִׁי מְאֻרָבֵעַ כּוֹסוֹת שֶׁתִּקְנוּ חֲכָמִים זְכָרוֹנָם לְבִרְכָּה בְּלִיל חַג הַמַּצּוֹת, שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶם הוּא מַצָּה בִּפְנֵי עֲצָמָה, כְּדִי לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרֵנוּ וְלַעֲשׂוֹת רָצוֹן בּוֹרְאָנוּ, לְתַקֵּן שְׂרֵשׁ מַעֲזָה זוֹ בְּמִקּוֹם עֲלִיוֹן, וְיַחֲיֵינוּ נָעַם אֲדָנֵינוּ אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ בּוֹנֵנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ בּוֹנֵנָה:

כּוֹס יִשׁוּעוֹת אֲשָׁא וּבִשְׁם יְהוָה אֶקְרָא: [סְבָרִי מְרַנֵּן]:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הוֹדוּ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן. וישתו בהסבה, ולא יברכו ברכה

אחרונה.

ימזגו כוס רביעי ויגמרו עליו את ההלל בשמחה ובהתלהבות רבה ויאחזו הכוס בידו עד גמר ההלל.

הטעם שתיקנו לומר "שפוך חמתך" קודם ההלל, מפני שארבע כוסות אלו הם כנגד ארבע כוסות של פורענות שעתיד הקב"ה להשקות את האומות העולם. ואנו אומרים על כוס הרביעי לפני הקב"ה בזה הכוס אנו משלימין המצוה, והגיע הזמן שישקה אותם ה' כוס חמתו הוא כוס התרעלה בדכתיב (איכה ד') "שישי ושמחי בת אדום וכו' גם עליך תעבור כוס", ולא עוד אלא שעיקר גאולתינו תלויה בחורבן קרן מלכותם [ריטב"א, רד"א].

שִׁפּוֹךְ חֲמַתְךָ אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יִדְעוּךָ, וְעַל מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרְאוּ. כִּי אֲכַל (השמידו) אֶת יַעֲקֹב, וְאֶת נְדָוָהוּ חֲשַׁמּוּ (החריבו את ביהמ"ק, לכו) שִׁפּוֹךְ עֲלֵיהֶם זַעֲמָךְ וְחֲרוֹן אַפֶּךָ יִשִּׁיגֵם. תִּרְדֹּף (אותם) בְּאֵף (=בכעס) וְתִשְׁמִידֵם מִתַּחַת שְׁמֵי יְיָהוָה.

לֹא לָנוּ, יְיָהוָה, לֹא לָנוּ, כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד, עַל חֲסִדְךָ, עַל אֲמוּנָתְךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אִי־הוּא נָא אֱלֹהֵיהֶם: וְאֵלֵהֵינוּ בְּשִׁמִּים, כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה: עֲצִיבֵיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יָדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יִדְבְּרוּ, עֵינִים לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אֲזִנִּים לָהֶם וְלֹא יִשְׁמְעוּ, אֵף לָהֶם וְלֹא יִרְחוּ: יָדֵיהֶם וְלֹא יִמְשִׁיחוּ, רַגְלֵיהֶם וְלֹא יִחַלְכוּ, לֹא יִהְיוּ בְּגָרוֹנָם: כְּמוֹתָם יִהְיוּ עֲשִׂיהֶם, כֹּל אֲשֶׁר בָּטַח בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בָּטַח בַּיהוָה, עֶזְרָם וּמִגְנָם הוּא: בֵּית אֲהֲרֹן בָּטְחוּ בַּיהוָה, עֶזְרָם וּמִגְנָם הוּא. יִרְאֵי יְיָהוָה בָּטְחוּ בַּיהוָה, עֶזְרָם וּמִגְנָם הוּא.

יְיָהוָה זָכְרָנוּ יְבָרֵךְ. יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל, יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אֲהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָהוָה, הַקְּטָנִים עִם הַגְּדֹלִים: יִסֹּף יְיָהוָה עֲלֵיכֶם, עֲלִיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהוָה, עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיהוָה וְהָאָרֶץ נָתַן לַבְּנֵי אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יִחַלְלוּ יָהּ וְלֹא כָּל יְרֵדֵי דוֹמָה: וְאִנְחָנוּ נִבְרָךְ יְיָ מַעֲשֵׂהוּ וְעַד עוֹלָם. הַלְלוּיָהּ:

אֶהְבֵּתִי כִּי יִשְׁמַע יְיָהוָה אֶת קוֹלִי תַחֲנוּנָי: כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבִימֵי אֶקְרָא: אֶפְפוּנֵי חֲבָלֵי מוֹת וּמַעֲרֵי שְׂאוֹל מִצְאוּנִי, צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא: וּבִשֵּׁם יְיָהוָה אֶקְרָא אָנָּה יְיָהוָה מַלְטָה נַפְשִׁי: חֲנוּן יְיָהוָה וְצָדִיק, וְאֵלֵהֵינוּ מִרְחָם: שִׁמְרֵם הַתָּאִים יְיָהוָה, דְּלוֹתֵי וְלֵי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבֵי נַפְשֵׁי לַמְּנוּחֵיכִי כִּי יְיָהוָה גָּמַל עֲלֵיכֶם: כִּי חֲלַצְתָּ נַפְשִׁי מִמוֹת, אֶת עֵינֵי מִן דְּמָעָה, אֶת רַגְלֵי

מִדְּחִי: אֶתְחַלֵּךְ לִפְנֵי יְהוָה בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד: אֲנִי
אָמַרְתִּי בְּחָפְזִי כָּל הָאָדָם כֹּזֵב:

מָה אָשִׁיב לַיהוָה כֹּל תַּגְמוּלוֹתַי עָלַי: כּוֹס יִשׁוּעוֹת אֲשָׂא וּבִשָּׁם יְהוָה אֶקְרָא: נִדְרֵי
לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נִגְדָה נָא לְכָל עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְהוָה הַמּוֹתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּה יְהוָה כִּי אֲנִי
עַבְדְּךָ, אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אִמְתֶּךָ, פִּתְחָה לְמוֹסְרִי: לֵךְ אֲזַבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבִשָּׁם יְהוָה אֶקְרָא:
נִדְרֵי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נִגְדָה נָא לְכָל עַמּוֹ: בְּחִצְרוֹת בֵּית יְהוָה, בְּתוֹכְכִי יְרוּשָׁלַיִם. הִלְלוּהָ:
הִלְלוּ אֶת יְהוָה כָּל גּוֹיִם, שִׁבְחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים: כִּי גִבֹּר עָלֵינוּ חֲסֵדוֹ, וְאַמֻּת יְהוָה לְעוֹלָם.
הִלְלוּהָ: הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: יֹאמְרוּ נָא יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: יֹאמְרוּ
נָא בֵּית אַהֲרֹן כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְהוָה כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:

מִן הַמִּצַּר קָרָאתִי יְהוָה, עָנֵנִי בְּמִרְחַב יָהּ: יְהוָה לִי, לֹא אִירָא מִה יַעֲשֶׂה לִּי אָדָם: יְהוָה
לִי בַעֲזָרִי וְאֲנִי אֶרְאֶה בְּשִׁנְאֵי: טוֹב לַחֲסוֹת בִּיהוָה מִבֶּטֶח בְּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בִּיהוָה
מִבֶּטֶח בְּנָדִיבִים: כָּל גּוֹיִם סִבְבוּנִי, בִּשָּׁם יְהוָה כִּי אֲמִילֵם: סִבּוּנִי גַם סִבְבוּנִי, בִּשָּׁם יְהוָה
כִּי אֲמִילֵם: סִבּוּנִי כְּדַבְרֵיכֶם, דַּעְכוּ בְּאֵשׁ קוֹצִים, בִּשָּׁם יְהוָה כִּי אֲמִילֵם: דַּהֲדִיתַנִּי לִנְפֹל,
וַיהוָה עֲזָרְנִי: עֲזִי וְזִמְרַת יְהוָה וַיְחִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאֶהְלִי צַדִּיקִים יִמִּין
יְהוָה עֲשֵׂה חֵיל: יִמִּין יְהוָה רֹמְמָה, יִמִּין יְהוָה עֲשֵׂה חֵיל: לֹא אֲמוֹת כִּי אֲחִיהָ, וְאַסְפֹּר
מַעֲשֵׂי יְהוָה: יִסֹּר יִסְרֵנִי יְהוָה, וְלִמּוֹת לֹא נִתְּנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק, אֲבָא בָם, אוֹדֶה יְהוָה: זֶה
הַשֹּׁעַר לַיהוָה, צַדִּיקִים יָבֹאוּ בּוֹ:

אוֹדֶה כִּי עָנִיתַנִּי וַתְּחִי לִי לִישׁוּעָה. אֲבֹן מָאֶסוּ הַבּוֹנִים חִיתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה. מֵאֵת יְהוָה
חִיתָה זֹאת הִיא נִפְלְאוֹת בְּעֵינֵינוּ. זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָה נִגִּילָה וְנִשְׁמַחָה בּוֹ. אָנָּה יְהוָה
הוֹשִׁיעָה נָא. אָנָּה יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָא. אָנָּה יְהוָה הַעֲלִיחָה נָא. אָנָּה יְהוָה הַעֲלִיחָה נָא.

יִכְפּוֹל כָּל פֶּסוּק פַּעֲמִיִּים: בְּרוּךְ הֵבֵא בִשָּׁם יְהוָה בְּרִכְנוֹכֶם מִבֵּית יְהוָה: אֵל יְהוָה וַיָּאֵר
לָנוּ. אֲסֵרוּ חֵג בַּעֲבָתִים עַד קִרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אֵלֵי אֲתָה וְאוֹדֶךָ, אֱלֹהֵי אֲרוֹמְמוֹךָ: הוֹדוּ לַיהוָה
כִּי טוֹב, כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:

הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: הוֹדוּ לְאֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: הוֹדוּ
לְאֲדֹנֵי הָאֲדָנִים כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: לַעֲשֵׂה נִפְלְאוֹת גְּדֻלוֹת לְבָדוֹ כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: לַעֲשֵׂה
הַשְׂמִים בְּתַבּוּנָה כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: לְרוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמַּיִם כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: לַעֲשֵׂה
אוֹרִים גְּדֻלִּים כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: אֵת הַשֶּׁמֶשׁ לְמִמְשַׁלֵּת בְּיוֹם כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: אֵת הַיָּרֵחַ
וְכּוֹכְבִּים לְמִמְשַׁלֵּת בַּלַּיְלָה כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: לְמַכָּה מִצְרַיִם בְּבִכּוּרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:

ויוצא ישראל מתוכם כי לעולם חסדו: ביד חזקה ובזרוע נטויה כי לעולם חסדו: לגור
 ים סוף לגזרים כי לעולם חסדו: והעביר ישראל בתוכו כי לעולם חסדו: וגער פרעה
 וחילו בים סוף כי לעולם חסדו: למוליך עמו במדבר כי לעולם חסדו: למכה מלכים
 גדלים כי לעולם חסדו: ויחרג מלכים אדירים כי לעולם חסדו: לסיחון מלך האמורי כי
 לעולם חסדו: ולעוג מלך הבשן כי לעולם חסדו: ונתן ארצם לנחלה כי לעולם חסדו:
 נחלה לישראל עבדו כי לעולם חסדו: שבשפלנו זכר לנו כי לעולם חסדו: ויפרקנו
 מצרנו כי לעולם חסדו: נתן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו: הודו לאל השמים כי
 לעולם חסדו:

קעת אנו משבחים ומפארים את מלך הכבוד ואומרים "נשמת כל חי".

נשמת כל חי תברך את שמך יהוה אלהינו, ורוח כל בשר תפאר ותרום זכרך
 מלכנו תמיד, מן העולם ועד העולם אתה אל, ומבלעדיך אין לנו (מלך) גואל ומושיע,
 פודה ומציל, ועונה ומרחם, בכל עת צרה ועוקה, אין לנו מלך עוזר וסומך אלא אתה:
 אלהי הראשונים והאחרונים. אלוה כל בריות. אדון כל תולדות. המהלל בכל
 התשבחות. המנהיג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים. ויהוה אלהים אמת לא ינום ולא
 יישן, המעורר ישנים, והמקיץ נרדמים, מחיה מתים, ורופא חולים, פוקח עורים, וזוקף
 כפופים, המושיח אלמים, והמפענח געלמים. ולך לבדך אנחנו מודים:

ואלו פינו מלא שירה כים. ולשוננו רנה כחמון גליו, ושפתותינו שבח כמרחבי
 רקיע, ועינינו מאירות כשמש וכירח, וידינו פרושות כנשרי שמים, ורגלינו קלות
 כאילות, אין אנחנו מספיקין להודות לך יהוה אלהינו, ולברך (את) שמך מלכנו, על
 אחת מאלף אלפי אלפים ורוב רבי רבבות פעמים, הטובות נסים ונפלאות שעשית
 עמנו ועם אבותינו.

מלפנים ממצרים גאלתנו יהוה אלהינו. מבית עבדים פדיתנו. ברעב זנתנו. ובשבע
 כלכלתנו. מחרב הצלתנו. מדבר מלטתנו. ומחללים רעים ורבים דליתנו. עד הנה
 עזרנו רחמיה ולא עזבונו חסדיה. על פן אברים שפלגת בנו. ורוח ונשמה שנפחת
 באפינו. ולשון אשר שמת בפינו. הן הם. יודו ויברכו. וישבחו. ויפארו. את שמך מלכנו
 תמיד. כי כל פה לך יודה. וכל לשון לך תשבח. וכל עין לך תצפה. וכל ברך לך תכרע.
 וכל קומה לפניך תשתחוה. והלכות יראוך והקרוב והבליזת יזמרו לשמך. כדבר
 שנאמר כל עצמותי תאמרנה יהוה מי כמוך מציל עני מחזק ממנו. ועני ואביון מגזלו:

שׁוּעַת עֲנִיִּים אַתָּה תִשְׁמַע. עֲעֶקֶת הַדֵּל תִּקְשִׁיב וְתוֹשִׁיעַ. וְכָתוּב רָנְנוּ צַדִּיקִים בַּיהוָה.
לְיִשְׂרָאֵל נֶאֱמָה תִּהְלֶה: בְּפִי יִשְׂרָאֵל תִּתְרוֹמֵם, וּבִשְׁפָתַי צַדִּיקִים תִּתְבָּרֵךְ, וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים
תִּתְקַדֵּשׁ, וּבִקְרֹב קְדוֹשִׁים תִּתְהַלֵּל.

בְּמִקְהֵלוֹת רַבּוּת עִמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל. שִׁכֵּן חֹזֶבֶת כָּל הַיְצוּרִים לִפְנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
וְאַלְהֵי אֲבוֹתֵינוּ לַהּוֹדוֹת. לְהַלֵּל. לְשַׁבַּח. לְפָאֵר. לְרוֹמֵם. לְהַדְר. וּלְנַצֵּחַ. עַל כָּל דְּבָרֵי
שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת דָּוִד בֶּן יִשִׁי עֲבָדְךָ מְשִׁיחֶךָ:

וּבְכֵן יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לְעַד מִלְכְּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לָךְ
נֶאֱמָה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַלְהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. שִׁיר. וּשְׁבַחָהּ. הַלֵּל. וְזִמְרָה. עִז.
וּמְמִשְׁלָה. נֶצַח. גְּדוּלָּה. תְּבוּרָה. תִּהְלָה. וְתִפְאָרֶת. קִדְשָׁהּ. וּמַלְכוּתָהּ. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת
לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ. וּמַעֲוֹלָם וָעֶד עוֹלָם אַתָּה אֵל.

יְהַלְלוּךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כָּל מַעֲשֶׂיךָ, וְחֲסִידֶיךָ וְצַדִּיקִים עוֹשֵׂי רִצּוֹנְךָ, וְעִמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל,
כֻּלָּם בְּרִנָּה יִזְדוּ וַיְבָרְכוּ, וַיִּשְׁבְּחוּ וַיִּפְאֲרוּ, אֵת שֵׁם כְּבוֹדְךָ. כִּי לָךְ טוֹב לַהּוֹדוֹת וּלְשַׁבַּח
נֶאֱמָה לְזִמְרָה, וּמַעֲוֹלָם וָעֶד עוֹלָם אַתָּה אֵל. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

מַצּוֹת כּוֹס רַבִּיעִית וְאַחֲרוֹנָה.

וְקוֹדֵם שִׁישְׁתָּה טוֹב לומר: לְשֵׁם יְחִיד קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתִּיהָ, בְּדָחִילוֹ וּרְחִימוֹ,
וּרְחִימוֹ וּדְחִילוֹ, לִיחְדָּא שֵׁם יְיָ בְּנִי"ה, בִּיחְדָּא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל. חֲרִינִי בָּא לְשִׁתּוֹת
יִין שֶׁל כּוֹס רַבִּיעִי מֵאַרְבַּע כּוֹסוֹת, שֶׁתִּקְנוּ חֲכָמִים וְכֹרֶנֶם לְבָרְכָה בְּלִיל חֵג הַמִּצּוֹת,
שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶם הוּא מִצְוָה בְּפָנֶי עֲצֻמָּה, בְּדֵי לְעִשּׂוֹת נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרֵנוּ וּלְעִשּׂוֹת
רִצּוֹן בּוֹרְאֵנוּ, לְתַקֵּן שְׂרֵשׁ מִצְוָה זוֹ בְּמָקוֹם עֲלִיוֹן. וַיְחִי נַעֲם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה
יְדֵינוּ בּוֹנֵנָה עֲלֵינוּ, וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ בּוֹנֵנָהּ. וַיִּשְׁתֶּה רַבִּיעִית בַּהֲסָבָה.

[הַסְפִּידִים לֹא מְבָרְכִים עַל כּוֹס ז', וְהַאֲשַׁכְנוּזִים וְחֶלֶק מִבְּנֵי תִימָן מְבָרְכִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרָא פְּרִי הַגֶּפֶן].

וַיְבָרֶךְ בְּרַכָּה אַחֲרוֹנָה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרֵי הַגֶּפֶן וְעַל תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה
וְעַל אֶרֶץ חֲמֻדָּה טוֹבָה וְרַחֲבָה שְׂרָעִית וְהִנְחֵלָתָהּ לְאֲבוֹתֵינוּ לְאֹכֹל מִפְרֶיהָ וּלְשִׁבּוֹעַ
מִטּוֹבָהּ. רַחֵם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמָּךְ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ וְעַל הָרַי צִיּוֹן
מִשְׁכֹּן כְּבוֹדְךָ. וְעַל מִזְבְּחֶךָ, וְעַל חֵיכְלֶךָ, וּבִנְיַת יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בְּמַחֲרָה בְּיָמֵינוּ,
וְהַעֲלֵנוּ לְתוֹכָהּ, וְשִׁמְחָנוּ בְּבִנְיָנָהּ וּבְבָרְכָךָ עֲלֶיהָ בְּקִדְשָׁהּ וּבְשִׁתְּהָרָה, (בְּשִׁבְתָּ: וְרִצָּה וְהִתְחַלְצָנוּ
בַּיּוֹם הַשְּׁבִיט הַזֶּה) וְשִׁמְחָנוּ בַּיּוֹם חֵג הַמִּצּוֹת הַזֶּה, בַּיּוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה, כִּי אַתָּה

טוב ומטיב לכל, ונודה לך על הארץ ועל פרי הגפן [על יין של הארץ אומר פרי גפנה].
ברוך אתה יהוה, על הארץ ועל פרי הגפן [גפנה].

נרצה

אם עשה כסדר הזה יהיה רצוי לפני השם יתברך, ויזכה לשנים רבות נעימות וטובות.

חסל סדור פסח בהלכתו. ככל משפטו וחקתו.

כאשר זכינו לסדר אותו כן נזכה לעשותו.

זך שוכן מעונה, קומם קהל עדת מי מנה.

בקרב נהל נטעי כנה פדוים לציון ברנה.

לשנה הבאה בירושלים הבנויה.

לאחר הסדר יאמר בקשה זו (מסדור "אור הלבנה"):

יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו, שבבית סגלת ארבע בוסות וכל המצות שעשינו בלילה הזה, יגדל נא כח יהוה לרחם בו עלינו ולהושיענו. אז יאמרו בגוים הגדיל יהוה לעשות עם אלה. וברכות והודאות לשמך הגדול על שהחייטנו וקיימתנו, כן תחנינו ותחננו ותאסף גליותינו לחצרות קדשך, לשמור חקיך ולעשות רצונך בלבב שלם, על שאנחנו מודים לך ברוך אל ההודאות. וצא נא לישיע עמך לישיע את משיחך, וכימי צאתך מארץ מצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה ובאותות ובמופתים כן עתה בגלות החיל הזה תראנו נפלאות, וזכנו לראות פני משיחך הקדוש. והיה יהוה למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יהוה אחד ושמו אחד. והיה כל הארץ שפה אחת לבלם ולעבדו שכם אחד. ויקים בנו מקרא שבתוב: ומלאה הארץ דעה את יהוה במים לים מבסים, אמן כן יהי רצון. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יהוה צורי וגאלי:

תפלה מהגאון הרב החיד"א זצוק"ל זיע"א לאמרה אחר הסדר

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו, האל הגדול, הגבור והנורא, שיהיו חשונות ומרצות לפניך כל מעשה המצות שעשינו (וכל הכונות שכווננו) בלילה הזה, ויעלו לפניך לרצון ויאמרו תמיד יגדל יי, יי אלהי גדלת מאד, הוד והדר לבשת, גדול יי ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר.

אנא יי תרב גדלתי ועתה יגדל נא כח אדני לרחם עלינו ולהושיענו אז יאמרו בגוים הגדיל יי לעשות עם אלה. ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחייטנו וקיימתנו כן תחנינו ותחננו ותאסף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך כרצונך

וּלְעִבְדָּךְ בְּלִבְּךָ שָׁלֹם עַל שְׁאֵנו מוֹדִים לְךָ בְּרוּךְ אַל הַהוֹדָאוֹת. וְצֵא נָא לִישֵׁעַ עַמּוֹךְ, לִישֵׁעַ מְשִׁיחֶךָ, וְכִימִי צִאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הָרָאנוּ נִפְלְאוֹת בְּגִלּוֹת הַחֵיִל הַזֶּה. וְהִבֵּט לְרֵאוֹת פָּנֵי מְשִׁיחֶךָ הַקְדוֹשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ וְהִיָּה יי לְמַלְךְ עַל כָּל הָאָרֶץ, בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יי אֶחָד וְשֵׁמוֹ אֶחָד. אָמֵן, כֵּן יִהְיֶה רְצוֹן.

חייב אדם לעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים ולספר בנסים ובנפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שנה (שו"ע או"ח תפא, ב).

אֶחָד מִי יוֹדֵעַ?

אֶחָד אֲנִי יוֹדֵעַ: אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבָאֲרָץ.

שְׁנַיִם מִי יוֹדֵעַ? שְׁנַיִם אֲנִי יוֹדֵעַ: שְׁנֵי לַחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבָאֲרָץ.

שְׁלֹשָׁה מִי יוֹדֵעַ? שְׁלֹשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ: שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבָאֲרָץ

אַרְבַּע מִי יוֹדֵעַ? אַרְבַּע אֲנִי יוֹדֵעַ: אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבָאֲרָץ

חֲמִשָּׁה מִי יוֹדֵעַ? חֲמִשָּׁה אֲנִי יוֹדֵעַ: חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבָאֲרָץ

שֵׁשָׁה מִי יוֹדֵעַ? שֵׁשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ: שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבָאֲרָץ

שִׁבְעָה מִי יוֹדֵעַ? שִׁבְעָה אֲנִי יוֹדֵעַ: שִׁבְעָה יָמֵי שְׁבֻתָּא, שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבָאֲרָץ

שְׁמוֹנֶה מִי יוֹדֵעַ? שְׁמוֹנֶה אֲנִי יוֹדֵעַ: שְׁמוֹנֶה יָמֵי מִילָה, שִׁבְעָה יָמֵי שְׁבֻתָּא, שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבָאֲרָץ

תִּשְׁעָה מִי יוֹדֵעַ? תִּשְׁעָה אֲנִי יוֹדֵעַ: תִּשְׁעָה יָרְחֵי גִדּוּל, שְׁמוֹנֶה יָמֵי מִילָה, שִׁבְעָה יָמֵי שְׁבֻתָּא, שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבָאֲרָץ

עֶשְׂרֵה מִי יוֹדֵעַ? עֶשְׂרֵה אֲנִי יוֹדֵעַ: עֶשְׂרֵה דְּבָרִיא, תִּשְׁעָה יָרְחֵי גִדּוּל, שְׁמוֹנֶה יָמֵי מִילָה, שִׁבְעָה יָמֵי שְׁבֻתָּא, שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבָאֲרָץ

אחד עשר מי יודע? אחד עשר אני יודע: אחד עשר כוכבא, עשרה דברא, תשעה נרחי לדה, שמונה ימי מילה, שבעה ימי שבתא, ששה סדרי משנה, חמשה חומשי תורה, ארבע אמהות, שלשה אבות, שני לחות הברית, אחד אלהינו שבשמים ובארץ

שנים עשר מי יודע? שנים עשר אני יודע: שנים עשר שבטא, אחד עשר כוכבא, עשרה דברא, תשעה נרחי לדה, שמונה ימי מילה, שבעה ימי שבתא, ששה סדרי משנה, חמשה חומשי תורה, ארבע אמהות, שלשה אבות, שני לחות הברית, אחד אלהינו שבשמים ובארץ

שלשה עשר מי יודע? שלשה עשר אני יודע: שלשה עשר מדנא. שנים עשר שבטא, אחד עשר כוכבא, עשרה דברא, תשעה נרחי לדה, שמונה ימי מילה, שבעה ימי שבתא, ששה סדרי משנה, חמשה חומשי תורה, ארבע אמהות, שלשה אבות, שני לחות הברית, אחד אלהינו שבשמים ובארץ.

חד גדיא, חד גדיא

דזבין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

ואתא שוּנְרָא ואַכְלָה לגְדִיָא, דזבין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

ואתא כלבא ונִשְׁדָּ לְשׁוּנְרָא, דַּאֲכָלָה לגְדִיָא, דזבין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

ואתא חוּטְרָא וְהִפָּה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁדָּ לְשׁוּנְרָא, דַּאֲכָלָה לגְדִיָא, דזבין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

ואתא נוּרָא וְשָׂרָף לְחוּטְרָא, דְּהִפָּה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁדָּ לְשׁוּנְרָא, דַּאֲכָלָה לגְדִיָא, דזבין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

ואתא מִיָּא וְכִבְּה לְנוּרָא, דְּשָׂרָף לְחוּטְרָא, דְּהִפָּה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁדָּ לְשׁוּנְרָא, דַּאֲכָלָה לגְדִיָא, דזבין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

ואתא תוּרָא וְשִׁתָּה לְמִיָּא, דְּכִבְּה לְנוּרָא, דְּשָׂרָף לְחוּטְרָא, דְּהִפָּה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁדָּ לְשׁוּנְרָא, דַּאֲכָלָה לגְדִיָא, דזבין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

ואתא הַשׁוּחַט וְשַׁחַט לְתוּרָא, דְּשִׁתָּה לְמִיָּא, דְּכִבְּה לְנוּרָא, דְּשָׂרָף לְחוּטְרָא, דְּהִפָּה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁדָּ לְשׁוּנְרָא, דַּאֲכָלָה לגְדִיָא, דזבין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

ואתא מְלֹאֵד הַמֶּנֶת וְשַׁחַט לְשׁוּחַט, דְּשַׁחַט לְתוּרָא, דְּשִׁתָּה לְמִיָּא, דְּכִבְּה לְנוּרָא, דְּשָׂרָף לְחוּטְרָא, דְּהִפָּה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁדָּ לְשׁוּנְרָא, דַּאֲכָלָה לגְדִיָא, דזבין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

ואתא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וְשַׁחַט לְמְלֹאֵד הַמֶּנֶת, דְּשַׁחַט לְשׁוּחַט, דְּשַׁחַט לְתוּרָא, דְּשִׁתָּה לְמִיָּא, דְּכִבְּה לְנוּרָא, דְּשָׂרָף לְחוּטְרָא, דְּהִפָּה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁדָּ לְשׁוּנְרָא, דַּאֲכָלָה לגְדִיָא, דזבין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.